

9(65)

8-362

მასალები

საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის

МАТЕРИАЛЫ

ПО ИСТОРИИ ГРУЗИИ И КАВКАЗА

1940

საბჭოთა II ВЫПУСК

სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველო ფილიალი
ГРУЗИНСКИЙ ФИЛИАЛ АКАДЕМИИ НАУК СССР

205
2-362

ენის, ისტორიისა და მაცვრ. კულტურის ინსტიტუტი ა.ა. ნ. მარტის სპს.
Ин-т языка, истории и матер. культуры и.м. акад. Н. Я. Марра

მ ა ს ა ლ ე ბ ი

საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის

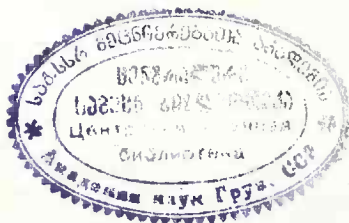
P-10536

МАТЕРИАЛЫ

ПО ИСТОРИИ ГРУЗИИ И КАВКАЗА

1 9 4 0

გაზეთი II ВЫПУСК

თბილისი

1 9 4 0

იან. ლოთქიჯანიძე

მასალები

ქაქარტველის ისტორიისათვის

(მე-18 საუკ.)

ლაივქლას სსრუ შერეოქრუნიტო აკადემიის
სადერთუელის დილიალის ტანკარტელუმიტ

თავმადმთარუ აკად. ნ. მუსსელისილი

რედაქტორი შიტდ. ს. ჟანსიო

წინასიტყვაობა

1936 წელს ენის, ისტორიისა და მატერიალურ კულტურის ინსტიტუტის მიერ მივლინებული ვიყავი მოსკოვში, იქაურ არქივებში სამეცადინოდ.

მიზნად შექმნდა შემეგროვებინა საქართველოს ისტორიის შესახებ ცნობები ერეკლე მეფის მიერ ქართლ-კახეთის შეერთების დროიდან, ე. ი. 1762 წლიდან. პირველად მიემართე გაფეკე-ს (ფეოდალურ-ბატონყმური ეპოქის სახელმწიფო არქივი), კიდის (გარეშე ქვეყნების საქმეების კოლეგია) ფონდს და შევუდექი 1762-67 წლის მასალების შესწავლას. ამ ეპოქის შესახებ, ბუტკოვის რამდენიმე მოკლე ცნობებს გარდა, არაფერია გამოქვეყნებული. ამ პერიოდის შესწავლამ და ზოგიერთი ქართული საბუთის ასლების გადმოღებამ (რუსული საბუთების ასლები სხვებს გადავადებინე) მოინდომა მთელი მივლინების დრო, რადგან გაფეკე-ში მხოლოდ საღამოობით, 4 საათიდან 9 საათამდე, იყო მეცადინეობა. აქ აღმოჩნდა საქმეების 9 შეკვრა: საქმეები 1762 №№ 1,2,3,4,5,6,7,8 და ერთი დიდი ყდიანი შეკვრა 1762—1776 წ.წ. № 4, რომელიც შეიცავს 17 საქმეს. ამ 17 საქმიდან 11 ეხება 1762—1767 წლებს, 6 კი—1769—1773 წლებს. მაშასადამე, აღებულ ხანას ეხება სულ 19 საქმე.

შევადგინე დაწვრილებითი სია ყველა ამ საქმისა და შიგ მოთავსებულ ქაღალდებისა, მათის შინაარსის მოკლე აღწერებით (იხ. დამატება I) და გადავწერე (ან გადავაწერინე) ზოგიერთი, რასაკვირველია, ჩემთვის საინტერესო საბუთების ასლები¹. ამგვარი ნუსხის შედგენა რუსეთის ყველა არქივიდან სავალდებულოდ უნდა ჩაითვალოს, რათა ჩვენ აქვე გვექონდეს კადასტრი იმ მასალისა, რომელიც მოიპოვება რუსეთის არქივებში და ყოველი მკვლევარი იძულებული არ იყოს ხელახლა და თავიდან იწყოს მისთვის საინტერესო საბუთების და ცნობების ძებნა, რასაც მეტად დიდი და ხანგრძლივი დრო უნდება.

¹ საბუთებიდან გადმოღებული ასლები წარდგენილია ენ ი მ კ ი-ში.

დღისით ვეცნობოდი საბუთებს სხვა არქივებში: ლენინის სა-
ჯარო სამკითხველოში, საისტორიო მუზეუმში (ყოფი-
ლი ალექსანდრე III-ის მუზეუმი), ლომონოსოვის უნივერსი-
ტეტის გორკის სახელობის სამკითხველოში, სალი-
ტერატურო მუზეუმში და ცვიაში (ცენტრალური სამხედრო
საისტორიო არქივი). ამარქივებში 1762—67 წლების საბუთები მეტად
მცირე აღმოჩნდა. სამაგიეროდ, ლენინის საჯარო და საის-
ტორიო მუზეუმის სამკითხველოებში მე გავეცანი ამ ეპოქის
(1762—1767 წ.წ.) „მოსკოვის და პეტერბურგის უწყებებს“, გა-
დავათვალე რე აღებული წლების ყველა ნომერი და ამოვწერე ყვე-
ლა ცნობა, რომელიც ასე თუ ისე შეეხებოდა საქართველოს ან ქარ-
თველებს. ჩემი აზრით, საჭიროა გადახედვა ამ გაზეთებისა მთელი
XVIII საუკუნის მანძილზე, რომ გავიგოთ, რა გამოძახილი ჰქონდა სა-
ქართველოს ამბებს რუსეთსა და ევროპაში. როგორც ქვემოთ და-
ვინახავთ, ამ გაზეთებში 1762—1767 წლ. ცნობები საქართველოზე
თითქმის ყველა მიღებულია ევროპიდან.

გაფქე-ში კიდ-ის ფონდის საქართველოს შესახები საქმე-
ები ცალკეა გამოყოფილი. იმათ ცალკე, თუმცა მეტად ძველი, ნუს-
ხაც აქვთ შედგენილი, ასე რომ მათი განხილვა და შესწავლა სიძნე-
ლეს არ წარმოადგენს. სულ სხვაა დანარჩენი არქივების საქმე. იქ
არავითარი ნუსხა არ არის საქართველოს საქმეებისა, არც ანბანზე
და არც სისტემატური, ამიტომ იქაური საბუთების განხილვა შეი-
ძლება მხოლოდ იმისდამხედვით, რაც იცის, ან რასაც მოგცემს ამ
არქივის ზედამხედველი, ან მისი თანამშრომელი. ამიტომაც ჩვენ მიერ
ამოკრეფილი დანარჩენი არქივების ცნობები არ წარმოადგენენ
იმგვარად შეკავშირებულ ცნობებს, როგორც ჩვენ ამოვიღეთ კიდ-ის
ფონდიდან. ამ მხრივ ცოტად თუ ბევრად გამოჩაკლისს შეადგენს
ცვია, სადაც საქართველოს შესახები საბუთების ნაწილი ცალკე
შეკვრებშია, და ისიც იმიტომ, რომ ეს ნაწილი ეკუთვნის ე. წ. პო-
ტიომკინის ფონდს (აღწ. 194), რომელიც ჯერჯერობით არქივის
მიერ განხილული და სისტემაში მოყვანილი არ არის. თითოეული
შეკვრა თითო თვის ქაღალდებს შეიცავს, მაგრამ უფრო ხშირად ქა-
ღალდები არეულია.

სალიტერატურო მუზეუმში მხოლოდ პავლე ციციშვილის
1804 წლის 12 წერილის პირებია დაცული: ქაიხოსრო წერეთელს, აზერ-
ბაიჯანის ხანებსა და კანცლერ ვორონცოვისადმი. აქედან 10 წერი-
ლი დაბეჭდილი აღმოჩნდა არქეოგრაფიის კომისიის აქტებში. (ტ. II,
გვ. 357, 591, 592, 636, 661, 696, 750, 771). დანარჩენი ორი წერი-

ლი ყარაყასალის ეფენდის და მეხტი ტარკოვსკის შამხალის მიმართ იმავე რიხიანობის და მრისხანე ხასიათისაა, როგორც აზერბაიჯანის ხანების მიმართ დაბეჭდილი წერილები.

ლენინის სამკითხველს ხელნაწერთა განყოფილებაში ყოფილი რუმიანცევის მუზეუმის არქივი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ეს განყოფილება ჯერჯერობით საესებით გაშლილი არ არის, ამიტომ იქ მეცადინეობა შეუძლებელი შეიქნა.

ლომონოსოვის უნივერსიტეტის არქივში აღმოჩნდა მხოლოდ ნუსხა 1796 წლ. გენერლებისა და უფროს ოფიცრებისა (ხელნაწერების ინვენტარი № 238, გვ. 20), რომელთა შორის აღნიშნულია რამდენიმე ქართველიც. იმათ შესახებ ამოვკრიფე მოკლე ცნობები.

საისტორიო მუზეუმში დაცულია: 1) ეკატერინე 1-ლის წერილები ვახტანგ VI-ისა და რუსუდან დედოფლისადმი 1726-7 წლისა (შეკვრა № 148) 2) მ, მაკაროვის წერილი რუსუდან დედოფლისადმი 1727 წ. (იქვე.)

მეტად ბევრი საბუთია დაცული საქართველოს XVIII საუკუნის ისტორიის შესახებ ცვიაში. ეს საბუთები მით უფრო საინტერესოა, რომ თითქმის ყველა ორიგინალია და ორიგინალებში ქართულ ენაზე დაწერილებს უკავიათ საკმაო დიდი ადგილი. ამ არქივში მე მომიხდა მუშაობა მხოლოდ უკანასკნელი 12 დღის განმავლობაში, დილაობით, და ამიტომ მოვასწარი გაცნობილი მხოლოდ პოტიომკინის ფონდს, რომელიც არქივის თანამშრომლებმა მომაწოდეს. პოტიომკინის ფონდი შეიცავს 1782-1791 წლების საბუთებს და ქართული ორიგინალურ წერილებს (ერეკლე მეფის, სოლომონ I-ის, იმერეთის მეფის დავით გიორგის ძის, სოლომონ II-ის, გარს. ქავკავაძის, ბესარიონ გაბაშვილის, მაქსიმე კათალიკოსის და სხვ.) გარდა, უამრავ ორიგინალ წერილებს ბურნაშოვის, პავლე პოტიომკინისა და სხვებისას. როგორც ეტყობა, ამ არქივით ჩვენს მკვლევრებს ჯერჯერობით არ უსარგებლნიათ. არის მხოლოდ ცნობა, რომ იქ მუშაობდა დუბროვინი. ცაგარლის მიერ გამოცემული ქართული საბუთები არ უდგება ჩვენ მიერ განხილულ საბუთებს, გარდა რამდენიმესი. (იხ. ცავ. № № ქართ. 64 მისი თარგმანი I ტ. 143, ქართ. 170, მისი თარგმანი II ტ. 26; ქართ. 78, მისი თარგმანი II ტ. 39, მარტო თარგმნები II ტ. 6, 46.

¹ Грамоты и др. докум. Цагарели, შემოკლებით ცავ. ქართ. ან რუს.

ცაგარლის გამოცემებში 1782 და 1785 წლ. ქართული საბუთები სრულიად არ არის, რუსული კი 1782 წ. 13 საბუთია, 1785 წლ.—3, ცვიას არქივში კი ამ წლების მარტო ქართული საბუთები 60-ზე არა ნაკლებია, რუსული ამაზედ მეტად ბევრი.

რაკი მასალა აუარებელი იყო, იმისთვის რომ ერთგვარ საბუთებს გავცნობოდი, მე ამოვკრიფე ცნობები მხოლოდ ზოგიერთი საკითხის შესახებ, ისიც უფრო ქართულ საბუთებიდან, დანარჩენი საბუთების გარჩევა მომავალი და, ვფიქრობ, მეტად საჭირო საქმეა, რადგან ამ წერილებში აუარებელი მასალაა ქართლ-კახეთის და იმერეთის არა მარტო პოლიტიკური და სამხედრო, არამედ მათი ეკონომიური და სოციალური მდგომარეობის შესახებაც.

როგორც პოტიომკინის ფონდის საბუთებიდან, ისე დანარჩენი მასალებიდან რამდენიმე ასლი გადმოვიღე. (იხ. დამატება II).

ამგვარად, უმთავრესი მუშაობა მე მომიხდა გაფკე-ში და ცვიას-ში.

მოსკოვის საისტორიო არქივები, თავისი უზარმაზარი შენობებით, შიგ მოთავსებული ხელნაწერებითა და საბუთებით, დიდ შთაბეჭდილებას სტოვებენ ყოველ მუშაკზე, ვისაც-კი შეძლება ექნება იქ მუშაობისა. მით უმეტეს ჩვენთვის, ქართველებისათვის, არიან ისინი დიდმნიშვნელოვანი, რადგან ღროთა სიავემ შედარებით ცოტა დაგვიტოვა საისტორიო ძეგლები XVII და XVIII საუკუნეებისა.

გულწრფელ მადლობას ვუძღვნი ამიტომ მარის სახელობის ინსტიტუტს და მის ხელმძღვანელს პროფ. ს. ვ. ჯანაშიას, რომელთა დახმარებით და ყოველგვარი ხელისშეწყობით მომეცა საშუალება ნაწილობრივ მაინც გავცნობოდი მოსკოვის არქივებში დაცულ აუარებელ საბუთებს საქართველოს წარსულ ცხოვრებისას.

წინამდებარე შრომა შეიცავს ხსენებულ არქივებში შეგროვილი მასალების წინასწარ დამუშავებას და მათს შევსებას და შესწორებას სხვა წყაროების მიხედვით.

იან. ლორთქიფანიძე

1937 წ. მარტის 13.

1762—1767 წ.წ. მასალები

გ ა ფ კ ე ს 1762—1767 წლ. საქმეები შემდეგია:

ს ა ქ მ ე 1762 № 1 ეხება თეიმურაზ II-ის ცხედარისა და ამაღის გამოგზავნას პეტერბურგიდან საქართველოში.

თეიმურაზ II გარდაიცვალა პეტერბურგში 1762 წ. 8 იანვარს, საღამოს 6 საათზე ¹. მისი სიკვდილის ამბავი იმავე დღეს მოხსენდა ხელმწიფეს, რომელმაც გასცა ბრძანება: 1. დაუყონებლივ გამოგზავნილიყო, როგორც ცხედარი, ისე თეიმურაზის ამაღა საქართველოში; 2. გაეგზავნათ მთავარ (პრინც) ერეკლესათვის საჩუქრები ფულად 5000 მანეთის და ნივთებად (კონფერენციის შემდეგის მიწერილობით მხოლოდ ძველი „მანერით“) 5000 მანეთი; 3. ამაღა დაკმაყოფილებული ყოფილიყო ხარჯით აღრინდელ შემთხვევათა მიხედვით, მხოლოდ ყველაფერში ყოფილიყო დატული სასტიკი ეკონომია. (გვ. 2,295).

საქართველოდან თეიმურაზს გაყოლია 69 ² კაცი. ყიზლარში, ასტრახანში, მოსკოვსა და პეტერბურგში ზოგი დაკლებია, ზოგი მომატებია, ასე რომ იმ დროისათვის თეიმურაზის ამაღა შესდგებოდა 71 კაცისაგან (გვ. 43—46,50). ესენი იყვნენ: 1 არქიეპისკოპოსი, 2 დეკანოზი, 4 დიაკონი, 4 უპირველესი თავადი, 4 დიდებული თავადი, 6 თავადი, 12 აზნაური, 37 მოსამსახურე და 1 ასტრახანელი ვაჭარი-კრედიტორი. აქედან პეტერბურგში ყოფილან 68, ასტრახანსა და მოსკოვში 3 (გვ. 50). წამოსვლისას არქიეპისკოპოსს თხოვნა შეუტანია და, ეტყობა, დარჩენილა პეტერბურგში. (გვ. 129—130). გზაზე სხვადასხვა ქალაქებში ჩამოშორებია 15 კაცი და ასტრახანში მიმატებია 7 კაცი. (255—61). ყიზლარიდან კი საქართველოში წასულა 65 კაცი. (გვ. 265).

¹ ზოგიერთს ჩვენს მკვლევარს აღნიშნული აქვს, თითქოს თეიმურაზი გარდაცვლილიყოს ასტრახანში (კაკაბაძე—მოკლე ისტ., კველიძე—ქართული ლიტერატურის ისტორია, მ. ჯანაშვილი—საქართვე. ისტ. გამოც. 1894 წლ. რუნაძე—ტფ. უნივ. შრ. V, გვ. 360). ეს, რასაკვირველია, შეცდომაა ბუტკოვიდან დაწყებული (III—გვ. 101).

² ცაგ. I ტ. რუს. № 164.

საჩუქრები ფულად და ნივთებად ერეკლესათვის გადაეცა-
ოთხ უპირველეს თავადს (გვ. 95). ამალას სახარჯოდ დაენიშნა თვე-
ში 400 მანეთი (გვ. 62), ამალის წევრებს ხელში მიეცა თითოს 5
მანეთიდან 300 მანეთამდე, რაზედაც სულ დაიხარჯა 2121 მან. რუ-
სეთში მიმატებულ წევრებს ამალისას ხელში არაფერი მიეცათ,
(გვ. 50).

ეს ფული განაწილებული იყო (გვ. 50) იმისდამიხედვით, თუ
რამდენი მიეცათ 1754 წ. მიტროპოლიტ ათანასეს და თავად მაყა-
შვილს. ამასთანავე, ზოგიერთი პირის დასახელების დროს სიაში აღ-
ნიშნულია, თუ რა მიეცა 1658 წ. თეიმურაზ (I-ის) მეფის პეტერ-
ბურგიდან გამოსტუმრების დროს მის-ამალას:

1. იოანეს—რუსთველ არქიეპისკოპოსს 300 მან.
1658 წ. მიეცა მიტროპოლიტს ვერცხლის თასი სახურავით,
ატლასი ნახატი და ორი ორმოცი სიასამური.

2. სვიმონს და დიმიტრის—დეკანოზებს თითოს 30 მან., სულ
60 მან.

1658 წ. მიეცათ ილუმენს და ბერს თითოს ორმოცი სია-
სამური.

3. პართენს—იეროდიაკონს 10 მან.

4. შიოს დიაკონს 8 მან.

5. აბრამს და დავითს, პოდიაკონებს, თითოს 5 მან., სულ 10 მან..
უკანასკნელ სამ მუხლში აღნიშნული პირების გასწვრივ წერია:
„1658 წ. მიეცათ ფულად. რაოდენობა აღნიშნული არაა“.

6. ალექსანდრე ციციშვილს—ქართლის სარდალს, იგივე გენე-
რალ-მაიორს, კახეთის თავადებს: დავით გივის ძეს—მოურავს, იგივე
სარდალს (воевода), ქაიხოსრო ჩერქეზიშვილს—იგივე სარდალს, ექვ-
სევი მაჩაბელს ქართლის თავადს, დარბაისელს, იგივე დიდებულს
(боярин), თითოს 200 მან., სულ 800 მან. „ოთხივე ეს პირი თანაბარ
ხარისხზე ითვლებიან“.

„1658 წ. ექვს დიდებულ თავადს (бояре) მიეცათ თითოს სია-
სამურის ქურქი. ფასი აღნიშნული არაა“.

7. იაგორ ციციშვილს—თავადს, ნაზირს, იგივე მარშალკს, თა-
ვად შიო ტუსიშვილს—მოლარეთუხუცესს, თავად ზაალ ავალიშვილს—
მეითარს, იგივე უფროსს პირის ფარეშს, იგივე უფროსს კამერდი-
ნერს, თავად სულხან ბეგთაბეგიშვილს—მდივანს თითოს 100 მან,
სულ 400 მან.

„ოთხივე ეს პირი თანაბარ ხარისხზე ითვლებიან“.

„1658 წ. მოხელე ხალხს მიეცა თითოს ორმოცი სიასამური. თასი არ არის აღნიშნული“.

8. მეფის მოხელეებს—აზნაურებს: დავით გაბაშვილს—სუფრაჯს, დავით ყორანაშვილს—მუშრებს თითოს 50 მან., სულ . . . 100 მან.

„1658 წ. აზნაურებს მიეცათ ფულად, რაოდენობა არ არის აღნიშნული“.

9. მეფის შინამოსამსახურეებს: თავად სვიმონ ბარათაშვილს, თავად იოსებ გიჟიმყრელს, თავად ნიკოლოზ ბარათაშვილს, თავად იაგორ ფალავანდიშვილს, თავად ივანე ბარათაშვილს, თავად იაგორ ბარათაშვილს თითოს 30 მან.; სულ 180 მან.

10. თომა მეღვინეთუხუცესს, სარდალ ციციშვილის აზნაურს—10 მან.

11. ზაალ მეღვინეთუხუცესს (მიღებულია პეტერბურგში)—თავად ციციშვილების აზნაურს, ლომი გვარამაძეს—მარშალკის აზნაურს თითოს 8 მან., სულ 16 მან.

12. მეფის მსახურ აზნაურებს: გრიგოლ საგინაშვილს, გივი შანშიაშვილს, პავლე საგინაშვილს, მელქო არეშიშვილს, თითოს 12 მან სულ 48 მან.

აქვე არიან ნაჩვენები აზნაურები: მამუკა ნიჟარაძე, არაზიდი სუმბათაშვილი, გაბრიელ კერელიშვილი, რომელთაც ფული ხელზე არ მიუღიათ, რადგან ყოფილან მიღებული: ნიჟარაძე—მოსკოვში, სუმბათაშვილი—პეტერბურგში. კერელიშვილი—ყიზლარში.

13. დაბალ მოსამსახურეებს—არა აზნაურებს: ორ ფარემს, ერთ ყავაჩს, ერთ აბდარს, ერთ ხაბაზს, ერთ მეღვინეს, ერთ დალაქს, ერთ მოლარეს, ერთ შათირს, ერთ მეთეფშეს, ორ მზარეულს, თითოს 6 მანს. სულ 72 მანეთი.

ერთ ხარაზს და ერთ პირს (რომელიც ასტრახანში ყოფილა მიღებული) ხელზე ფული არ მიუღიათ.

14. ერთი ფარეში დატოვებული ყოფილა ასტრახანში—5 მან. ვაჰარ-კრედიტორს სომეხს მელქო დავითაშვილს ხელზე ფული არ მიუღია.

15. მეფის ამაღლის მოსამსახურეებს: არქიებისკოპოსისას ერთს, დეკანოზებისას ორს, სარდალ ციციშვილისას—ორს თითოს 5 მან. სულ 25 მან.

16. კახეთის ორი სარდლის ხუთ მოსამსახურეს, თითოს 5 მან. სულ 25 მან.

აქედან ერთი (მოსამსახურე) დატოვებული ყოფილა მოსკოვში.

17. დიდებული თავადების (მოსამსახურეებს): ევსევი მაჩაბლისას ორს, მარშალკი ციციშვილისას ორს, მოლარეთუხუცესის ტუშიშვილისას

ორს, უფროსი პირის ფარეშის თავად ავალიშვილისას ერთს, მდივნის თავად ბეგთაბეგიშვილისას ორს (ამათგან ერთი დატოვებული ყოფილა ასტრახანში), სუფრაჯისას (დავით გაბაშვილისას) ერთს, შინამოსამსახურის თავადი ბარათაშვილისას ერთს, შინა მოსამსახურის თავადი გიჟიმყრელისას ერთს და ვაჰარ სომხისას ერთს—თითოს 5 მან., სულ 65 მან. სულ 2134 მან. და არა 2121, როგორც შეჯამებულია სიაში. განსხვავება (13) გამოდის იმიტომ, რომ სიაში შეცთომით ზაალ მელვინეთუხუცესს (იხ. მუხლი 11) უწერია 8 მანეთი, როცა მას ფული არ ერგებოდა, რადგან მიღებული ყოფილა პეტერბურგში. აგრეთვე ვაჰარის კაცს (იხ. მუხლი 17) უწერია 5 მან., როცა მასაც ასეთი ფული არ ერგებოდა, რადგან იგი უთუოდ მიღებული იყო ასტრახანში, საიდანაც მოყვებოდა თეიმურაზს თვით ვაჰარი-კრედიტორი.

წვრილმან ხარჯებზე (ცხედრის დაბალზამირება და სხვა) გავიდა 112 მან. 60 კაპ. (გვ. 137). მემანდრად დანიშნულ იქნა ასტრახანამდე პრაპორჩიკი ჩიუფაროვი, რომელსაც მიეცა 60 გამყოლი ჯარისკაცი ერთი ობერ-ოფიცრით. (გვ. 125).

მიუხედავად კანცლერის¹ არაერთგზის მოთხოვნისა—დააჩქარონ ცხედრის და ამალის გაგზავნა (გვ. 73. 100), მათი გასტუმრება პეტერბურგიდან მხოლოდ 20 თებერვალს შესძლეს (გვ. 150). მოსკოვში ჩავიდნენ 26 თებერვალს, გავიდნენ 4 მარტს (გვ. 151,162), ყაზანში ჩავიდნენ 19 მარტს, გავიდნენ 26 აპრილს (გვ. 212,228), როგორც მოწერილობა იყო კიდ-იდან, ყაზანში ცხედარი და ამალა გადაიყვანეს პატარა გემებზე (суднах) (გვ. 216). ასტრახანში ჩავიდნენ 26 მაისს (გვ. 264). რადგან მგზავრობა მეტად დაგვიანდა, ამალამ აღძრა შუამდგომლობა, ნება დაერთოთ დაესაფლავებინათ თეიმურაზი ასტრახანის ეკლესიაში, ვახტანგ მეფის გვერდით, რაზედაც მიიღეს თანხმობა (გვ. 155,220). 4 ივნისს თეიმურაზი დაასაფლავეს ასტრახანში, ეკლესიაში, ვახტანგ მეფის გვერდით არა „სამეფო“ წესით, როგორც თხოულობდა ამალა, არამედ „ჩვეულებრივის“ წესით, ასე ყოფილა მოწერილი კიდ-იდან (გვ. 256). 20 ივნისს ამალა გავიდა ასტრახანიდან (გვ. 256-61) და ყიზლარში ჩავიდა 23 ივნისს. აქედან კი იგი გაემგზავრა საქართველოსაკენ 23 ივლისს. (გვ. 265).

ამალს თან მიჰქონდა ორი წერილი: კანცლერის მიხეილ ვორონცოვისა და ასტრახანის გუბერნატორის ვასილი ნერონოვისა ერეკლესადმი. (გვ. 87, 262).

¹ მიხეილ ვორონცოვი (იხ. გვ. 219).

ამალამ ორი შუამდგომლობა აღძრა: 1. გადაეხადნა რუსის მთავრობას თეიმურაზის ვალი 13 ათასი მანეთის რაოდენობით, რომელიც მას დასდებია რუსეთში ყოფნის დროს და რომლისთვისაც მას დაჟებოდა თან ვაჭარი-კრედიტორი და 2. მიეცათ თვით ამალისათვის დახმარება ყიზლარიდან საქართველოში გასამგზავრებლად (გვ. 25). ორივე შუამდგომლობა მთავრობამ უარყო (გვ. 56). პირველი იმიტომ, რომ თეიმურაზმა, როცა გადმოვიდა საქართველოდან, განაცხადა, რომ იგი მიღის პეტერბურგში თავის ხარჯით, რომ თავი სცეს რუსეთის დედოფალს, თუმცაო, უმატებდა კიდ-ი, იმპერატრიცამ თავის გულკეთილობით შემდეგ მას დაუნიშნა თვეში 100 თუმანიო. მართლაც, რუსის მთავრობამ ჯერ კიდევ ყიზლარში მყოფ თეიმურაზს განუცხადა, რომ თუ იგი თავის ხარჯით ვერ შესძლებს მგზავრობას, უნდა დაბრუნდეს უკან და, თუ რაიმე საქმე აქვს, გადასცეს ყიზლარის კომენდანტს და თვითონ პასუხს მოუცადოს ყიზლარში (ილწ. 140, საქმე 1760 № 1). მაგრამ შემდეგ რუსის მთავრობამ, არა თუ დაუნიშნა სახარჯოდ თვეში 100 თუმანი, არამედ ბინაც მოუწყო და საპატიო ყარაული და მემანდარიც დაუყენა. (გვ. 23, 58, 59, 266, იხ. აგრეთვე ცავ. I ტ. რუს. № 164). ამალამ ვაყიდა ერეკლესათვის საჩუქრად გაგზავნილი ნივთები, პირველი შეფასებით 3680 მანეთისა (გვ. 265) და აღებული ფული და აგრეთვე ნაღდი ფული, იმავე ერეკლესათვის საჩუქრად გაგზავნილი. მოახმარა ამ ვალის გასტუმრებას.

რაც შეეხება მეორე შუამდგომლობას, კიდ-მა განუმარტა, რომ ამალას შეუძლია გზიდანვე შეატყობინოს მეფე ერეკლეს და იგი შემოაგებებს ცხენებს და ურმებსაო. მართლაც ასე მოხდა. ასტრახანიდან ყიზლარამდე მათ საკმაო ურმები უქირავეს (გვ. 256-61), ყიზლარიდან კი 30 ურემი მისცეს მხოლოდ სახახინო ფასებში. (გვ. 265).

ყურადღების ღირსია ის გარემოება, რომ ორივე შუამდგომლობის უარყოფა, განსაკუთრებით კი მეორის, სრულებით არ შეესაბამებოდა რუსეთში მიღებულ ჩვეულებას. ამ ჩვეულების მიხედვით ყველა ხარჯს, მფარველობის ქვეშ მყოფ ქვეყნების წარმომადგენლებისას, ან იმ ქვეყნების წარმომადგენლებისას, რომელთა მიღება თავის მფარველობის ქვეშ სურდა რუსეთს, ყოველთვის რუსის მთავრობა კისრულობდა.

თუ ყველა ამას მივიღებთ მხედველობაში და აგრეთვე იმას, რომ მეფე თეიმურაზი და მეფე ერეკლე რუსის ოფიციალურ ქალაქებში იწოდებიან არა „მეფეებად“, არამედ მფლობელებად ან მთა-

ერებად (პრინცი), გარდა იმ წერილებისა, რომლებიც გამოუგზავნეს ერეკლეს უშუალოდ კანცლერმა და ასტრახანის გუბერნატორმა, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ამ ხანებში რუსეთის ინტერესი საქართველოსადმი მეტად შენელებულა. შენელებულა იმიტომ ვამბობთ, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში რუსის მთავრობას თითქოს არც კი მიუტოვებია საქართველოს შესახებ ცნობების შეკრება. მაგ., თეიმურაზის ცხედარის და ამაღლის უკანასკნელ მემანდარს მანგოვს დავალებული ჰქონდა საქართველოში ყოფნის დროს შეეკრიბა საიდუმლოდ ცნობები იქაური მდგომარეობის შესახებ. (გვ. 115).

ამავე საქმეში რამდენიმე ცნობაა საყურადღებო:

1. მოსკოვში ცხედრისა და ამაღლის დასასვენებლად, კი დ-ის მიწერილობის გამო, მისმა კონტორამ მიმართა თხოვნით დიმიტრი ციციშვილს ¹, რომ რამდენიმე დღით დაეთმოთ ბაქარ ბატონიშვილის ქვრივის ² სახლი, რომელიც მაშინ თავისუფალი ყოფილა. დიმიტრი ციციშვილმა, ამ სახლის გამგემ, უარი უთხრა და მიზეზად ის დაასახელა, რომ სახლი ძველია და იმის შეკეთება ბაქარის ქვრივმა დამავალაო. (გვ. 124). ამგვარი შეუფერებელი უარი, რასაკვირველია, ადასტურებს როგორც ბაქარის ოჯახის, ისე ციციშვილის უკმაყოფილებას თეიმურაზისა და ერეკლესადმი, რაც ცნობილია სხვა წყაროებიდანაც ³.

ამგვარ უკმაყოფილების ნიშნებს ადგილი ჰქონდა რუსეთში თეიმურაზის შემოსვლის დროსაც. თეიმურაზმა და ერეკლემ წინდაწინვე 1760 წ. წერილები გაუგზავნეს, სხვათა შორის, ბაქარ მეფის ქვრივს და შვილებს—ლეონს და ალექსანდრეს, თხოვნენ დახმარება გაეწიათ თეიმურაზისათვის, როცა იგი პეტერბურგში ჩავიდოდა და სხვადასხვა საკითხებს აღძრავდა. იმის მაგიერ, რომ ეს თხოვნა აღესრულებინათ, ბაქარის ქვრივმა ეს წერილები კანცლერს გადასცა და ისიც დაუმატა, რომ ჩვენ არაფითარ ამისთანა „დაფარულ“ საქმეში არ გვინდა გავერიოთო. (1760 № 1 გვ. 97, 101, 103).

2. პეტერბურგში გავრცელებული ყოფილა ხმა, ვითომც თეიმურაზი გადმოვიდა რუსეთში, რადგან მასა და ერეკლეს შორის უკმაყოფილება ჩამოვარდაო. (იხ. ზემოხს. საქმე 1760 წ. № 1⁴). ეს ხმა,

¹ ეს დიმიტრი ციციშვილი უნდა იყოს პავლე ციციშვილის მამა, რომელიც დავით ბატონიშვილის სიტყვით (იხ. მისი ისტ. გვ. 63), გადაყვა ვახტანგ მეფეს რუსეთში.

² ანა გიორგი ერისთავის ასული. (კი დ-ი—1724 წ. № 3, აღწ. № 140).

³ დავით ბატონიშვილი, ისტორია, გვ. 63.

⁴ ამას იმეორებენ ბუტკოვი (ტ. II. გვ. 24) და მ. ჯანაშვილი. (ისტორია, გამოც. 1894 წლ. გვ. 450).

თითქოს, არ მართლდება. 1760 წ. თეიმურაზთან ერთად ერეკლე-მაც გაუგზავნა სხვადასხვა პირებს წერილები და სთხოვა დახმარებოდნენ თეიმურაზს, როცა იგი სხვადასხვა შუამდგომლობას აღძრავდა მთავრობის წინაშე. შემდეგ, 1761 წ. დეკემბერში, ერეკლე უგზავნის წერილებს თეიმურაზს და ანტონს. შინაარსი არ ვიცით, საფიქრებელია მხოლოდ, რომ წერილები საქვეყნო საქმეებს შეეხებოდა. (გვ. 189). იმავე წლის 29 დეკემბრის თარიღით დარჩენილია მოხსენება. ეტყობა, ეს მოხსენება შედგენილია იმ კონფერენციაში, რომელიც იმ ხანებში დაარსებული იყო ხელმწიფის კარზე. (1762 წ. № 1 დამატ. გვ. 295). მოხსენებაში აღნიშნულია, რომ მეფე თეიმურაზი თხოულობს, ნება მისცენ მას საქართველოში დაბრუნებისა და თან მოაგონებს ადრე აღძრულ შუამდგომლობებს, სხვათა შორის სთხოვს მფარველობა გაუწიონ და შემწეობა მისცენ როგორც მას, ისე მის შვილს ერეკლეს. (გვ. 297).

3. 1762 წ. თებერვლის თარიღით ახალციხის უსუფ-ფაშა სწერს დარუბანდის შამხალს, აღმოსავლური მისალმების შემდეგ, რომ მისი ცნობებით, საქართველოს მეფე თეიმურაზი მოსკოვს წავიდა, უნდა იჩივლოს დაღისტნელებზე, რომ ისინი ავიწროებენ და ცარცვავენ მის ქვეშევრდომებს და უნდა გამოსთხოვოს რუსეთის მთავრობას ჯარი დაღისტნელების წინააღმდეგო. ფაშა სთხოვს შამხალს, შეიტყოს, მართალია თუ არა ეს ხმა, რას აკეთებს თეიმურაზი მოსკოვში, ხომ არ აქვს მას აზრად დაეცეს დაღისტანს და ყველაფერი ეს აცნობოს მას. (გვ. 237-240).

4. ამავე საქმეში არის ცნობები:

ა) უკვე მოხსენებული იოანე რუსთველ არქივისკოპოსის შესახებ, რომელიც თავის თხოვნას რუსეთში დარჩენის შესახებ ასაბუთებს იმით, რომ მისი ეპარქია საქართველოში აოხრებულია ლეკებისაგან, მას იქ ცხოვრება არ შეუძლია, მით უმეტეს, რომ რუსეთი დახმარებას არ აპირებს; მიუთითებს პეტრე 1-ი 1713 წლის 15 მაისის ბრძანებაზე, რომლითაც ქართველ ხალხს უფლება აქვს დაუბრკოლებლად შემოსვლისა და დარჩენისა რუსეთში. ეს თხოვნა კი დ-ს წარუდგენია სინოდისათვის. (გვ. 129,130). საფიქრებელია, იგი დაკმაყოფილებულ იქნა, რადგან 1764—1766 წ. სამეფო დღესასწაულებში პარაკლისებს იხდის ქართველი არქივისკოპოსი იოანე. (იხ. „მოსკოვის უწყებანი“ 1764 № 77, 1765 № 52, 1766 № 53, 95).

ბ) მანგოვის შესახებ, რომელსაც კი დ-ის წინადადებით ასტრახანის გუბერნატორმა დაავალა თეიმურაზის ცხედარის და ამალის შემანდრობა ასტრახანიდან და თან ისიც, რომ საქართველოში ყოფ-

ნის დროს მან „საიდუმლოდ“ გაიგოს და გამოარკვიოს იქაური მდგომარეობა. (გვ. 115). ამგვარივე დავალება მას 1761 წელსაც ჰქონია, ხაზინის ფულიც დაუხარჯავს საჩუქრებზე, ამ ხარჯს კი დ-ი ამტკიცებს.

გ) სულემან მამადოვის შესახებ, რომელიც თეიმურაზის ამაღლაში მყოფი შიო მელგინეთუხუცესის ყმა ყოფილა, პეტერბურგში გაპარულა, თან წაუღია 60 მან. ფულად და ტანისამოსი 30 მანეთისა. და 1762 წ. შეუტანია თხოვნა სინოდში ქრისტიანობაზე გადასვლის შესახებ. (გვ. 180, 181). რით გათავდა ეს საქმე, არა ჩანს.

დ) კანცლერის ბრძანება 1762 წლ. 29 იანვრის თარიღით (გვ. 73), რომ არქიმანდრიტი იოანე საჩქაროდ გაიგზავნოს კიევში, სადაც იგი ყოფილა დანიშნული. ეს არქიმანდრიტი თეიმურაზის ამაღლაში არ არის ნაჩვენები, ასე რომ ამ ცნობას არავითარი კავშირი არ უნდა ჰქონდეს თეიმურაზის ამაღლასთან.

ე) თეიმურაზის ცხედარის და ამაღლის გაგზავნას პეტერბურგიდან ეკუთვნის ორი პატარა საქმე, მოთავსებული 1762—76 წ. № 4-ს საქმეში.

პირველი საქმე (გვ. 2) შეიცავს თეიმურაზის ამაღლის თხოვნას, რომ დაჯილდოებულ იქნენ სერჟანტი პოსნიკოვი და კაპრალი უმანინი მათი გზაში მომსახურეობის გამო და კიღ-ის ცნობას, რომ ის ჯარისკაცები, რომლებიც ახლდნენ თეიმურაზის ცხედარს და ამაღას, დაბრუნდნენ პეტერბურგში 1763 წ. იანვარში.

მეორე საქმე (გვ. 9) შეიცავს ცნობას იმის შესახებ, რომ კიღ-ის მოსკოვის კონტორამ მიიღო ყაზანის გუბერნიის კანცელარიიდან 14 მ. 20 კ., რომელიც შემოსულა იმ მარხილების გაყიდვისაგან, რომლებითაც ჩამოიტანეს ყაზანში თეიმურაზის ცხედარი და ჩამოიყვანეს ამაღა.

საქმეები 1762 წლ. № № 3, 5, 6, 8 და 1762-76 № 4 წლის ყდიანი შეკვრისა გვ. 4, 12, 19 შეიცავენ თურქისტანიშვილის, ხოჯაშვილის, კობახიძის, ბარათაშვილის, დათუნოვის და რომანოვის თხოვნას საქართველოში დაბრუნების შესახებ, ხოლო ჯომარჯიძისა—პოლონეთში გასტუმრების თაობაზე.

თურქისტანიშვილი, მისი სიტყვით, თეიმურაზის ამაღლაში ყოფილა; თეიმურაზს ჩს გაუშვია ყიზლარიდან პოლტავაში, ნათესავეების სანახავად. გზაზე, ორიოლთან, გაუცარცვიათ და დაუქერიათ. იგი მისულა ბელგოროდში იქაურ პოლიციმეისტერთან, ვასილი თურქისტანიშვილთან. იქიდან პოლტავაში იქაურ კომენდანტთან ფრანგისტან თურქისტანიშვილთან, შემდეგ მისულა მოსკოვში, როცა

თეიმურაზი უკვე გარდაცვლილი ყოფილა. თხოულობდა შემწეობას როგორც თეიმურაზის ამაღლაში მყოფი. თეიმურაზის ამალის სიის განხილვით გამოირკვა, რომ იგი ამაღლაში არ ყოფილა. ამიტომ მას შემწეობაზე უარი უთხრეს.

ხოჯაშვილს — ქართველ გუსართა პოლკის ვახმისტრს — წარუდგენია სამსახურის ატესტატი.

კობახიძე და ბარათაშვილი ჩამოსულან რუსეთში თავის ნათესავების სანახავად; კობახიძის ნათესავი ტყვედ ყოფილა ოსმალეთში და იქიდან გამოქცეულა. ბარათაშვილი ხუთი წლის წინათ ჩამოსულან თავის ძმასთან, რომელიც სამსახურში იყო და რომელიც გარდაცვლილა 1758 წელსო.

დათუნოვი და რომანოვი ტყვედ წაუყვანიათ ლეკებს, შემდეგ ისინი გაუყიდნიათ ყირიმში და იქიდან გამოქცეულან.

ჯომარჯიძის ძმა ტყვედ ყოფილა ოსმალეთში, იქიდან გამოქცეულა, შესულა პოლონეთის ჯარში და იქ პოლკოვნიკობა მიუღია. თვით ჯომარჯიძე ჩამოსულა პეტერბურგში ძმის სანახავად.

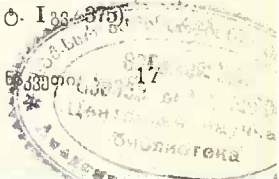
როგორც მაშინ წესად ყოფილა, ყველას მოსთხოვეს, წარედგინათ რუსეთის მოქალაქის მოწმობა, რომ მათ არავითარი ვალი ან (სლდაო) საქმე არა აქვთ რუსეთის მოქალაქეებთან და მხოლოდ შემდეგ მისცეს ჩვეულებრივი საგზაო ბარათი ასტრახანამდე, აქედან კი იქაურ გუბერნიის კანცელარიას უნდა გაეგზავნა ისინი საქართველოში ყიზლარის გზით. ჯომარჯიძეს ამგვარი ბარათი მისცეს სმოლენსკის მიმართულებით.

საქმეები 1762 № 2 და 1762—76 № 4 ყდიანი შეკვრისა (გვ. 24) შეიცავენ ჩებოტაროვის, ანტონოვისა და მიტროპოლიტი ტიმოთეს თხოვნას რუსეთში შესვლის შესახებ.

ჩებოტაროვი და ანტონოვი ოსმალეთში ყოფილან ტყვედ წაყვანილნი, იქიდან გაქცეულან და იმერეთში მოსულან. რით გადაწყდა მათი თხოვნა, არა ჩანს.

ტიმოთე მიტროპოლიტის¹ შესახებ 1762 წ. ივნისის 24-ს კიდ-ი სწერდა ყიზლიარის კომენდანტს: იმპერატორის 1762 წლ. უქაზით აკრძალულია საზღვარგარეთელი ბერების, და კერძოდ ქართველი ბერების, შემოსვლა რუსეთში და მონასტრებში იმათი მიღება და ამიტომ, თუ ტიმოთეს არ შეუძლია რაიმე მიზეზის გამო დაბ-

¹ ეს ტიმოთე მიტროპოლიტი უნდა იყოს ცნობილი მოღვაწე და მწერალი ტიმოთე გაბაშვილი, რომელიც ანტონ კათალიკოსს გაყოლია რუსეთში და გარდაცვლილა ასტრახანში 1764 წ. (კეკელიძე, ქართ. ლიტ. ისტ. ტ. I გვ. 375).

რუნდეს სამშობლოში, უნდა დარჩეს ყიზლარში, მხოლოდ თავის ხარჯზეო. მაგრამ შემდეგ, ეტყობა, დარჩენის ნებაც მიუღია და ჯამაგირიც დაუნიშნავთ, რადგან 1763 წ. აგვისტოს ასტრახანის გუბერნატორი ბეკეტოვი ატყობინებდა კიდ -ს: ტიმოთე, რომელიც სინოდის განკარგულებით ასტრახანში ცხოვრობს, დანიშნულ ჯამაგირს აქამდე არ ღებულობს და რადგან იგი დიდი სასულიერო ხარისხისაა, მე მივეცი 30 მან. და ვაპირებ მიეცე კიდევ 50 მანეთითო.

საქმეები 1762 № № 4, 7 და 1762—76 № 4 ყდიანი შეკვრისა (გვ. 29) შეიცავენ აბაზაძის, თ-დი პრემიერ მიიორის ოთარ თუმანიშვილისა და პოდპოლკოვნიკის გაბრიელ ნაზაროვის თხოვნებს.

აბაზაძე თხოულობდა—დაეტოვებინათ იგი ავადმყოფობის გამო მოსამსახურედ კიდ -ში და არ გაეგზავნათ ასტრახანს გუბერნატორთან ქართულ საქმეებში დასახმარებლად, რაც დაკმაყოფილებულ იქნა სტატსკანტორის მიერ.

თუმანიშვილი და ნაზაროვი თხოულობდნენ დაჯილდოებას. თუმანიშვილი, მისი სიტყვით, ასრულებდა 1754 წლიდან საიდუმლო და საპასუხმგებლო დავალებებს საქართველოს შესახებ. ნაზაროვის მამა, დავით, გამოყოლია მეფე ვახტანგს რუსეთში და გაგზავნილი ყოფილა 1725 წ. ვახტანგის მიერ სპარსეთში ოსმალეთის წინააღმდეგ დახმარების სათხოვნელად. ეს ფაქტი მტკიცდება საქმეში მოთავსებული საბუთებით: 1) თამაზ შაჰის 1726 წლ. ფირმანით მამედ რიზა-ხანზე, დაეხმაროს ვახტანგ მეფეს, რომლის რწმუნებულმა დავით ბეგმა აღძრა შაჰის წინაშე ამის შესახებ შუამდგომლობა; 2) ყიზლარის კომენდანტის კროპოტოვის თხოვნით, დაუბრუნდეს მას ის ფული, რომელიც მან მთავრობის ნებართვით მისცა თავის ჯიბიდან ვახტანგ მეფის მიერ სპარსეთში გაგზავნილ დავით ნაზაროვს, რადგან ასტრახანში ვახტანგის გადასახლების გამო, ვახტანგისათვის მიჩენილი სახაზინო ფული მას არა ჰქონდა (იქვე) ¹.

რით გათავდა თუმანიშვილის და ნაზაროვის საქმეები, არა ჩანს.

საქმე 1762-76 № 74 (გვ. 65) ეხება სარაფანიკოვის აბრეშუმის ქარხანაზე მიწერილი ქართველების და სომხების თხოვნას 1764 წ., მისცემოდათ მათ ნება მოზღოკში გადასახლებულიყვნენ. მთავრობამ ამ თხოვნაზე უარი უთხრა.

¹ რომ რუსეთი ვახტანგის მიერ გადადგმული ნაბიჯის წინააღმდეგი არ იყო; ეს ჩანს როგორც კროპოტოვის ზემოხსენებული საქმიდან, ისე იმით, რომ რეშტის 1732 წლ. ტრაქტატით სპარსეთს დაევალა, როცა იგი საქართველოს დაიბრუნებდა, ტახტი ვახტანგისათვის გადაეცა. (ბუტკოვი, 1 გვ. 113).

საქმე 1752—76 № 4 (გვ. 154—174) ეხება იესე მეფის ქვრიუს, მარიამ ერასტის (Аристовой) ასულს.

1766 წ. იგი ყიზლარიდან ითხოვს, რომ მას და მის შვილი-შვილს მიეცეს ნება წვიდნენ მათ ნათესავ გიორგი ბატონიშვილთან მოსკოვში, სადაც აპირებდნენ დარჩენას და, თუ ეს არ შეიძლებოდა, მიეცათ ნება ასტრახანში გადასახლებულიყვნენ, რომ ჰქონოდათ საშუალება, როგორც კათოლიკეს, ეკლესიაში ევლოთ. ეს საკითხი გამოსარკვევად კიდ-მა მიანდო აბაზაძეს¹, რომელმაც ვრცელი წარწერა გაუკეთა მარიამის თხოვნას. აბაზაძე ამბობს: იესე, ვახტანგ მეფის ძმა, ყმაწვილობიდანვე იზრდებოდა სპარსეთში შაჰის კარზე, მაჰმადის რჯულზე. ვახტანგი რომ სპარსეთში წავიდა, იესეს მოხერხებით ვახტანგს ქართლი ჩამოართვეს და მისცეს იესეს. შვიდი წლის შემდეგ უკვე გამაჰმადიანებულ ვახტანგს დაუბრუნეს ტახტი, გადასცეს მას დაჭერილი იესე, ვახტანგმა იგი მალე გაათავისუფლა და დანიშნა ქართლის მდივანბეგად. როცა ვახტანგი რუსეთში გადმოვიდა, იესე მიემხრო ოსმალებს, მიიღო ფაშობა და დაინიშნა ქართლის გამგედ. ცოლად აიყვანა (საფიქრებელია, ტექსტის მიხედვით, 1724 წლ. შემდეგ) ერეკლეს ქალი, თეიმურაზის და ბეგუმი, რომელზედაც იქორწინა ჯერ მაჰმადის, მერე ფარულად ქრისტიანული წესით. ბეგუმი საყოველთაოდ ცნობილი იყო, როგორც კანონიერი ცოლი და იმისგან იესეს ყავდა შვილი, შემდეგ ანტონ კათალიკოსი. იესეს სიკვდილის შემდეგ ბეგუმი მონაზვნად შედგა, მოვიდა რუსეთში და ცხოვრობდა ბაქარ ბატონიშვილის სახლში, სადაც გარდაიცვალა. მარიამ ერასტის ასული არ შეიძლება იესეს კანონიერ ცოლად ჩაირიცხოს. მართალია, იგი დიდებული ქართველი თავადის ასულია, მაგრამ მას უკვე ორი ქმარი ჰყავდა. პირველი ქმარი, თავის ცული ყოფაქცევისა გამო, მიატოვა და მისთხოვა მეორეს; ამას კი იესემ, მისი სილამაზით გატაცებულმა, მოსტაცა იგი და ჰყავდა როგორც არა სჯულიერი ცოლი (იქნებოა, უმატებს აბაზაძე, მაჰმადის სჯულის მიხედვით კანონიერადაც თვლიდა). ამ ქალს არავინა სცნობდა როგორც დედოფალს და უწოდებდნენ მას მხოლოდ როგორც „მდივანბეგის ქალს მარიამს“. მისგან იესეს შვილი არა ჰყოლია.

ამ მოხსენების გამო პანიშმა,² კიდ-ის უფროსმა, განმარტა, რომ მარიამ ერასტის ასული, როგორც იესეს არაკანონიერი ცოლი, მოსკოვში არ შეიძლება შეშვებულ იქნესო, მხოლოდ, როგორც ქრი-

¹ საფიქრებელია, ეს ის აბაზაძე იყოს, რომელიც მოხსენებულია ზემოთ.

² პანინი ნიკიტა ივანეს ძე (Никита).

სტიანეს, შეუძლია დასახლდეს ყიზლარში ან ასტრახანშიო. მაშინ ამ საქმეში ჩაერია ათანასე ბატონიშვილი, მოსკოვის ობერ-კომენდანტი,¹ რომელმაც აუწყა პანინს წერილით: დიდებულ გვართაგან ქალის ხასად აყვანა ყოვლად შეუძლებელი იყო, რომ მაჰმადის სჯულის თანახმად მარიამი მეორე კანონიერი ცოლი იყო იესესი და რომ იგი კათოლიკეთა სარწმუნოებისაა იმ მიზეზის გამო, რომელიც მე თქვენ სიტყვიერად მოგახსენეთო. დაბრუნება საქართველოში მას არ შეუძლია, არ შეუშვებენ, შეუძლია მხოლოდ სპარსეთში წავიდეს, მაგრამ ეს საშიშოა, შესაძლებელია მისი შვილიშვილი მაჰმადიანად აქციონო. არც ამ განმარტებამ გასჭრა და ხელმწიფის უქაზით მარიამს გამოეცხადა იგივე, რაც პანინის განკარგულებაშია ნათქვამი. არ გასულა ერთი თვე, ასტრახანის გუბერნატორმა მოახსენა კიდეს, რომ მან მარიამ ერასტის ასულის შვილიშვილი დიმიტრი იაგორიშვილი, მისი თხოვნისამებრ, გაუშვა მოსკოვში ნათესავებთან, ხოლო ბებია მარიამი დარჩა ასტრახანშიო. კიდევ ერთი თვის შემდეგ დიმიტრი იაგორიშვილმა აღძრა შუამდგომლობა, რომ მის ბებიასაც მიეცეს ნება მოვიდეს მოსკოვს, რაც იმპერატორისაგან დაკმაყოფილებულ იქნა 1767 წ. 16 ივლისს. მას თითონ მიეცა ნება შესულიყო ჯარში სათანადო ხარისხით².

¹ იხ. ქვემოთ „მოსკოვის და პეტერბურგის უწყებათა“ ცნობები.

² აბაზაძის მოხსენება მარიამის შესახებ არ ეთანხმება სენია ჩხვიდის ცნობებს. მისი სიტყვებით, იესემ პირველად ცოლად შეირთო სწორედ მარიამ მდივანბეგის, ერასტი ყაფლანიშვილის ქალი. ეს მოხდა 1714 წ. მაგრამ რადგან იესეს წინათ ნათხოვი ყავდა ერეკლეს (ნაზარალი-ხანის) ასული ბეგუმი და მისი შერთვა არ შეიძლებოდა, იესემ როგორც მაჰმადიანმა, შეირთო ბეგუმიცო. ამის შემდეგ, საფიქრებელია, პირველ ცოლად მიჩნეული იყო ერეკლეს ქალი ბეგუმი, მეორედ— მარიამი. მარიამისაგან იესეს ეყოლა შვილი გიორგი. მარიამი იხსენიება როგორც „ბატონის რძალი“ და ბატონიშვილი გიორგის დედა 1736 წლ. სიგელში (სიძე. II, № 342), რომელსაც ხელს აწერენ 25 ქართველი თავად-აზნაური და სამღვდლო პირები. ამგვარათვე იგი იხსენიება 1733 სიგელში (სიძე. I—X2). ამგვარად, კლერკალური ქრისტიანობის თვალსაზრისითაც მარიამი იესეს უკანონო ცოლად არ ყოფილა მიჩნეული, თუმცა ავტორი (თეიმურაზ ბატონიშვილი, პროფ. თაყაიშვილის განმარტებით) „უწყებისა მცირისა ქართველთა მწერალთათვის“ „ძველსაქართველო“ ტ. I მას უწოდებს „მხეველს“.

რაც შეეხება მარიამის შვილიშვილს დიმიტრი იაგორის ძე ბაგრატიონს— ეს დიმიტრი გიორგის ძე ბაგრატიონია, ცნობილი მწერალი; მისი გადასახლება რუსეთში მომხდარა 1766 წ. და არა 1724 წ. ვანტანგ მეფის ამაღლაში, როგორც აქამდე ფიქრობდნენ („კომუნიისტი“ 1937 წ. № 41 წერილი რუხაძისა). 1724 წ. იგი დაბადებულიც არ ყოფილა, რადგან იგი 1820 წ. უწოდებს თავის თავს „ოთხმოც წელს გარდახდომილად“ (პროფ. კეკელიძის „ქართული ლიტერატურის ისტორია ტ. II, გვ. 457). სწორი არ უნდა იყოს პროფ. კეკელიძის მოსაზრებაც, თითქოს დიმიტრი ბაგრატიონი იყოს იესე მეფის შთამომავალი, შვილიშვილი ქაიხოსროსი, იესეს ძისა (ქართ. ლიტერ. ისტ. II გვ. 457). თვით იმ საბუთში, რომელსაც უჩვენებს პატივცემული პროფესორი („მცირე უწყ. ქართვ. მწერალთათვის“), დიმიტრინაჩვენებია იესეს შვილიშვილად.

საქმე 1762—76 № 4 (გვ. 177 — 190) ეხება ზაქარია მღვდელს გაბაშვილს.

1767 წ. ოქტომბრის თარიღით ერეკლე მეფე და კათალიკოსი ანტონი ატყობინებენ ყიზლარის კომენდანტს, რომ 1764 წ. 18 ოქტომბერს თბილისში მღვდელი ზაქარია გაბაშვილი, როგორც ცბიერი და უკეთური, კათალიკოსისა და ეპისკოპოსების მიერ შეჩვენებულ იქნაო, მას შემდეგ კიდევ უფრო მეტი არაწმინდებანი ჩაუდენია მეფისა და კათალიკოსის მიმართ და ამიტომ იგი 1767 წ. გაუძევიბათ საქართველოდან და ისიც მისულა ყიზლარში. მეფე და კათალიკოსი აფრთხილებენ კომენდანტს, მღვდელი ზაქარია ქრისტიანედ არ ჩასთვალონ და არ მისცენ მღვდელმსახურების უფლებაო. ეს წერილები კომენდანტს ასტრახანის ეპისკოპოსისათვის გაუგზავნია, ეპისკოპოსს ზაქარია მღვდელი გამოუხშია, რომელსაც ვრცელი და რუსულად დაწერილი მოხსენება მიუერთმეფია. მოხსენებაში ზაქარია მღვდელი სწერდა, რომ ანტონ კათალიკოსმა, როცა იგი განაგებდა ვლადიმირის ეპარქიას, გამოგზავნა საქართველოში მის მიერ შედგენილი წიგნი განმარტებით, საიდანაც ჩანს, რომ მას ბევრი შრომა და ჯაფა გაუწევია მე-50-ე უსალმუნის („მიწყალეს“) განმარტებისათვის; აუწერია კათოლიკობა და პაპის შესახებ ცრუმორწმუნეობა დიდის მიკერძოებითა და ცალმხრივად. ანტონი ამბობსო, — წერს ზაქარია, — რომ ერთადერთი სამოციქულო და დედა-ეკლესია არის კათოლიკეთა ეკლესია, ქრისტეს სარძლო. არ არის ახლა აღარც იერუსალიმის, აღარც კონსტანტინეპოლის და აღარც ალექსანდრიის ეკლესია, არის მხოლოდ რომის ეკლესია და მის პაპს ყველა სამეფო ემორჩილებაო. გარდა ამისა, როცა იესო ქრისტე ამაღლდა, მისი სხეული მესამე ცაზე დარჩაო. წერილში ისიცაა ნათქვამი, რომ იესო ქრისტე, ქერუბიმების ტახტზე რომ ზის, იესო ქრისტე არ არისო. ამისი რწმენა ყოველად შეუძლებელიაო. ანტონი ბევრ ადგილას მრუდედ განმარტავს ლათინთა რჯულს და მოწმედ მოყავს იოანე დამასკელი, ათანასე დიდი, გრიგოლ ნემესიელიო. ჩვენთა წმინდანთა შესახებ კი ბევრს საწინააღმდეგოსა სწერს, კომენდანტისადმი მირთმეულ მოხსენებაში ზაქარია მღვდელი იმასაც ამბობდა, რომ ანტონ კათალიკოსის განმარტებით სული წმინდა გამოვალს მამისაგან და ძისაგანო. (Filio qve).

1. ეს წიგნით, — განაგრძობს ზაქარია მღვდელი ეპისკოპოსის მიმართ მიმართულ მოხსენებაში, — ანტონ კათალიკოსმა აწ გარდაცვალებულ მეფე თეიმურაზს გამოუგზავნა, თხოულობდა — ქართველმა ახალგაზრდობამ იგი გადაწეროს და გაავრცელოსო. მცოდნე კაცებმა რომ განიხილეს, ბევრი მწვალეობა აღმოაჩინეს; იმიტომ

დამალეს იგიო. როცა თეიმურაზი გარდაიცვალა, ერეკლე მეფემ გამოიხმო რუსეთიდან ანტონი, შეყარა თბილისში სასულიერო კრება. კრებამ ჩემზე ჩემ დაუქითხავად დადგენილება გამოიტანა: სამი წელიწადი ზიარება არ მაღირსეს, ეზო და სახლი წამართვესო.

2. იოსებ კათალიკოსმა, როცა იგი რუსეთში ანტონ კათალიკოსის ყოფნის დროს საქართველოს ეკლესიას მართავდა, ყველა ის პირი, ვინც ეს წიგნი შეიწყნარა, შეაჩვენა, ამიტომ დიდი უთანხმოება ჩამოვარდა. ეს წიგნი არ მიიღეს და ხელი არ მოაწერეს იოსებ კათალიკოსმა, ალავერდის მიტროპოლიტმა ზინონმა, მე მოძღვარმა, იერომონაზონმა არკადიმე, მღვდელმა იოსებმა, მღვდელმა დავითმა, იოსებ დიაკონმა, ჩემმა შვილმა გრამატიკოსმა ისაკიმ და სხვა ზოგიერთმა სასულიერო პირმა. ხშირად იკრიბებოდნენ, პაექრობდნენ, ხან ძალით, ხან მოფერებით გვთხოვდნენ, რომ ის წიგნი შეგვესწორებინა და მიგველო, მაგრამ ეს არ მოხდა. მოპირდაპირენი გაითიშნენ და გაგზავნეს იოსებ კათალიკოსი მეტეხში, ალავერდელი ზინონი — უდაბნოში, მე — ქიზიყში, დანარჩენები სხვადასხვა ანაირად დასაჯეს.

3. რვა თვე ვიყავი საპყრობილეში დამწყვედული, ხშირად მიგზავნიდნენ კაცებს, მირჩევდნენ დავთანხმებოდი, მაგრამ ვერ დამიყოლიეს. შემდეგ მომიყვანეს თბილისში, მომიგზავნეს ერთი ეპისკოპოზი და ერთი კარის მღვდელი და წმ. სამებათ გვეფიცებოდნენ, რომ იმ წიგნს და აპოლოგიას არას დროს არ შევასრულებთო, ორივეს შენ მოგცემთო, გინდა დაწვი, ან რაც გინდა ის უყავიო. ჩვენ ვერწმუნეთ მათს საშინელს ფიცს, აპოლოგია მოგვცეს, ჩვენ ის დავწვიეთ, ხოლო ზემოხსენებული წიგნის შესახებ კი დავგვირდნენ მოგცემთო. დიდი სიხარული შეგვექმა, მაგრამ ისინი თურმე ცბიერობით ამბობდნენ ამას. ცოტა ხნის შემდეგ მივედი ანტონ კათალიკოსთან და მან მითხრა: იმ წიგნში მე მართლმადიდებლობის გარდა არაფერი არ დამიწერიაო, ამიტომ უნდა მივიღოთ იგიო. ეს ძლიერ მეწყინა და ვუპასუხე: ის საქმე უკვე მორჩა, ამაზე ნუ ლაპარაკობთ-მეთქი, ავდექი და გამოვედი.

4. დავეთხოვე მეფე ერეკლეს და კათალიკოსს ანტონს, წავედი მთებში. კათალიკოსმა მღევარი დამადგენა, დამიჭირეს, ორი თვე საპყრობილეში მამყოფეს. მეფე ერეკლემ მოაწვია იმერეთის მეფე სოლომონი და იმერეთის რამდენიმე ეპისკოპოზი, მიმიყვანეს და გამოიტანეს ის წიგნი, რომლის მოცემას დავგვირდნენ, ხელახლავ დაადასტურეს და მეც წინადადება მომცეს, მიიღე და შეგვირიგდიო. მე არ დავთანხმდი. მაშინ კათალიკოსმა შეყარა თავისი მომხრე ეპის-

კაპოზები, მიგვიყვანეს სამივე: მე, ჩემი შვილი იოსები და დიაკონი ისაკი, ხელებ-შეკრულები. კათალიკოსმა, მეტად გაჯავრებულმა, დამიძახა: ოი, შე ბოროტო! მოითხოვა ამფორი და სხვა სამღვდელ-მთავრო შესამოსელი, დადგა მუხლებზე და თქვა: თუ ამ წიგნში რაიმე მწველებლობა იყოს, მე ვიყო შეჩვენებული, თუ არა—მღვდელი ზაქარია, იოსები და ისაკიო. მე დავიყვირე: შენ ნაწერს და წიგნს მე არ ვირწმუნებ-მეთქი. ჩემ შვილს და ისაკს არც კი ათქმევინეს რამე. მიგვცეს საერო კაცებს, რომლებმაც შეუბრალებლად გვცემეს, შეგვატრეს თმა და წვერი, დაგვადგეს ბორკილები და ჩაგვყარეს საპურობილეში. მრავალჯერ კაცები გამოგვიგზავნეს, რომ დავთანხმებულყავით, მაგრამ ჩვენ უარზე ვიდექით.

5. ამის შემდეგ, რაც რაიმე მქონდა ან მამულ-ღვინული, ან პირადად შენაძენი, აგრეთვე საეკლესიო ქურბელი, სულ წამართვეს, ცოლი, შვილები და მთელი ჯალაბი სიღარიბეში ჩააგდეს, ასე რომ კარდაკარ დადიოდნენ და მოწყალებას თხოულობდნენ. თექვსმეტი ოვე ვიჯექი საპურობილეში, ბოლოს კათალიკოსმა უბრძანა ყარაულს: საპურობილეს მოშორდით, სადაც უნდა, იქ წავიდესო. მეც გავედი, მივედი ჯალაბთან, რომელიც ოცი სულისგან შესდგებოდა, მათ შორის ჩემი შვილების და ძმების 9 ბავშვი იყო. კათალიკოსი ქადაგობდა: ვინც მათ მოწყალებას მისცემს—ეკლესიაში არ შეეუშვებო. გავიდა ერთი წელიწადი და ჩვენ უარესი დაგვემართა: მოაყვანიდა ჩემი უფროსი შვილი და ისე სასტიკად სცემეს, რომ ერთი კვირა ავადმყოფი იწვა. გამოგზავნა ესაულები, რომლებმაც რაც დარჩენილიყო: წმინდა ხატები, წიგნები და წმ. ნაწილები, ისიც წაიღეს.

6. კიდევ გამომიგზავნეს კაცები; შევერთდეთ, თორემ რუსეთში გაგყრით ყველასო. მე არ დავთანხმდი. იენისში, როცა მეტად ცხელოდა, უფროსი შვილები ცალცალკე საპურობილეში ჩასვეს, მე, ჩემი ცოლი და ოთხი მცირეწლოვანი ბავშვი დაგვსვეს ურეშე და მთებში გაგვგზავნეს, საშინელ ადგილებში გავვატარეს. მჯრუნავი არავინ მოგვცეს, ფიქრობდნენ—ამით დავიმორჩილებთო. მერე იქიდან ცოლი და ბავშვები წამართვეს, მე კი ექვს მთიელ კაცს მიმცეს, რომლებმაც ორმოცი ღღე საპურობილეში მამყოფეს, 8 შვილი წამართვეს, 2 დიაკანი და დანარჩენი საერო პირები. ბევრი ვთხოვე, ერთი შვილი მაინც მომეცით, კაცს ამდენ ცხვარსაც არ წაართმევენ-მეთქი, მით უმეტეს, რომ ისინი თქვენი ნაჩუქარი კი არა, ღვთისაგან მოცემულია-მეთქი, მარა არ ისმინეს.

7. მოვიდა მეფე ერეკლესა და ანტონ კათალიკოსის ბრძანებანი: გახადეთ, გაჩხრიკეთ, რასაც ნახავთ—წართვით, რომ არაკეთარი ნაწერი არ გაატანოთო, მეორეჯერ საზღვარზე გაჩხრიკეთო. იპავე წამს ტანისამოსი გავგზადეს, გავგჩხრიკეს, მაგრამ ჩვენ არაფერი აღმოგვაჩნდა, მოგვცეს ერთი გზის მაჩვენებელი ოსეთამდე, სადაც არიან ბერები, იქიდან მოგედი ყიზლარში. აქაც არ დამაყენეს და აქაც მოიწერეს სიბოროტით და შურით სავსე წერილები. ახლა კი თქვენის წყალობით აქ მოვედი. გთხოვთ მიმიღოთ, შემიწყალოთ. ხუთი წელიწადია, რაც ანტონ კათალიკოსმა ქრისტეს განხორციელება დაჰვმო, ზიარება არ მომცა, მართლმადიდებლობა შეიძულა. ის წიგნი მე აქ მაქვს, განიხილეთ ჩემი საქმე, მეტად მოხუცებული ვარ, ვკვდები უაღსარებოდ და უზიარებოდ. ეს მადირსეთ, სხვას არაფერსა გთხოვთ. კერპთაყვანისმცემლებს ნათლავთ, ურწმუნოს წყალობით ეპყრობით. მე ყოვლად ცოდვილი და უღირსი, მხოლოდ თქვენი წმინდა სარწმუნოების სავსებით აღმასრულებელი კაცი ვარო.

ზაქარიას ეს მოხსენება ასტრახანის ეპისკოპოსს გაუგზავნია სინოდში, რომელმაც 1868 14/VIII მიიღო მხედველობაში, რომ 1) ზაქარია მღვდლის განმარტებით, მისი შეჩვენება და განდევნა მოხდა იმიტომ, რომ იგი წინააღმდეგა ანტონ კათალიკოსის წიგნს, რომელშიაც ბევრი უმართებულობაა ჩაწერილი და რომ ამით საქართველოში მწვალებლობას შეუძლია მოიკიდოს ფეხი და რომ 2) ზაქარია მღვდელმა მიმართა ხელმწიფის მოწყალებას და მფარველობასაო და დაადგინა:

მიწვევით: 1. კი დ-ს, რომ ა) გამოითხოვოს მეფე ერეკლესაგან ცნობები: რა დანაშაული მიუძღვის ზაქარია მღვდელს მეფის წინააღმდეგ, ბ) ანტონ კათალიკოსს ჰკითხონ—რა ბოროტი და უმსგავსო საქმეები ჩაიდინა მან მართლმადიდებლობის წინააღმდეგ, რა მიზეზების გამოა იგი შეჩვენებული, გაკრეჭილი და საქართველოდან გაძევებული, და მართალია თუ არა, რომ ანტონ კათალიკოსის წიგნში არის იმგვარი შინაარსის ადგილები, როგორსაც უჩვენებს ზაქარია მღვდელი; 2. ასტრახანის ეპისკოპოსს: უბრძანოს ზაქარია მღვდელს, რათა ის ადგილები ანტონ კათალიკოსის წიგნისა, რომლებსაც იგი მართლმადიდებლობის წინააღმდეგად რაცხს, გადათარგმნოს რუსულად, შემდეგ თვით წიგნიც გადათარგმნონ (ალბად ეპისკოპოსის მოხელეებმა) და ყველაფერი ეს წარმოუდგინონ სინოდს. იმავე დროს ყურადღება მიექცეს იმას, მართლა კეთილმორწმუნეა ზაქარია მღვდელი, და თუ რაიმე იქვს იწვევს, თუ იგი მართლაც მართლმადიდებლად მოველინება საჯაროდ ეპისკოპოსს და დანარჩენ სამღვდლოე-

ბას, მაშინ, სანამ მისი საქმე გაირჩეოდეს, მოათავსონ იგი მონასტერში სათანადო ზედამხედველობის ქვეშ, რომ არსად წავიდეს და მხოლოდ იმ შემთხვევაში ათქმევინონ აღსარება და აზიარონ, თუ მომაკვდავი გახდა.

ამაზედ კი დ-ი არ დაეთანხმა. (იხ. მისი მოხს. 1768 წ. 26/XII). თავის მოხსენებაში, რომელიც ხელმოწერილია პანინისა და გოლიცინის¹ მიერ, კი დ-ი სწერს, რომ საჭიროა მხოლოდ არსებული მასალებით ვისარგებლოთ, რადგან ერეკლე მეფისა და ანტონ კათალიკოსისაგან უკვე მიღებულია განმარტება და ახლა უხერხულია მათგან ხელმეორედ განმარტების მოთხოვნა, მით უმეტეს, რომ ისინი მოქმედებენ თავის ქვეყანაში, ჩვენი ქვეშევრდომები არ არიან და ამგვარი მიმართვა გამოიწვევს მათ უკმაყოფილებას და, შესაძლებელია, პასუხიც არ მოგვცენო².

ამით თავდება კი დ-ის საქმეებში ზაქარია მღვდლის შესახები ცნობები.

ამგვარია ის ცნობები, რომელიც ჩვენ შევკრიბეთ მოსკოვის არქივებში ანტონ კათალიკოსსა და მღვდელ ზაქარია გაბაშვილს შორის განხეთქილების შესახებ. მიუხედავად მრავალი წინააღმდეგობისა, ზაქარია მღვდლის წერილებსა და ერეკლე მეფის და ანტონ კათალიკოსის წერილებს შორის მთავარი ღერძი განხეთქილებისა, ორივე ჯგუფის წყაროების მიხედვით, ერთი და იგივეა. ეს არის ანტონ კათალიკოსის მიერ ვლადიმერში შედგენილი განმარტება

¹ გოლიცინი უნდა იყოს ალექსანდრე მიხეილის ძე ფელდმარშალი (Фельдмаршал).

² პანინისა და გოლიცინის განმარტება, რომ მეფე ერეკლე და ანტონ კათალიკოსი მოქმედებდნენ თავიანთ ქვეყანაში, რომ ისინი რუსეთის ქვეშევრდომები არ არიან და ამიტომ უხერხულია ხელმეორედ ცნობების მოთხოვნაო. რასაკვირველია, სწორი აზრია, მაგრამ პანინი და გოლიცინი ამით არ ხელმძღვანელობდნენ. ამის მაგალითია ვინმე ვაჭრის ალამალოვის საქმე, რომელმაც ერეკლეს პირობა არ შეუსრულა და რომელსაც ერეკლემ ამიტომ ნება არ მისცა საქართველოში საქმეების გაჩაღებისა. ალამალოვის საკითხის შესახებ პანინი 1774/5 წელს რამდენჯერმე დაჟინებით მოითხოვდა დაეშვათ ალამალოვი საქართველოში, მიუხედავად იმისა, რომ ერეკლე ამის წინააღმდეგი იყო. (კი დ-ის საქმე 1774—1804 წლ. № 18).

თუ ზაქარია მღვდლის საქმეში კი დ-ი შემოხსენებულ გახდა დაადგა, იმიტომ დაადგა, რომ სწორეთ იმ წელს რუსეთმა წინადადება მისცა მეფე სოლომონს და მეფე ერეკლეს—მონაწილეობა მიეღოთ რუსეთ-ოსმალეთის ომში, და ამ დროს კი მათი შეწუხება ვილაც უბრალო მღვდლის გამო ყოვლად შეუწყნარებელი იყო. ალამალოვის საქმე კი 1774/5 წლ. წარმოებდა, ე. ი. შემდეგ, რაც რუსეთ-ოსმალეთის ომი გათავდა და ერეკლეს მოზადლიერება უკვე საჭირო აღარ იყო.

ფსალმუნის მე-50 მუხლისა („მოწყალესი“) და მისივე აპოლოგია, რომლებშიაც, მღვდელ ზაქარიას სიტყვით, ჩანს ანტონ კათალიკოსის მიდრეკილება კათოლიკობისადმი და კათოლიკე ეკლესიის მოძღვრების აღიარება, როგორც ერთად-ერთ, ნამდვილ საქრისტიანო მოძღვრებისა.

სამწუხაროდ, თბილისში ჩვენს წიგნთსაცავებში არ აღმოჩნდა ანტონ კათალიკოსის არც ფსალმუნის მე-50 მუხლის განმარტება, არც მისი აპოლოგია. როგორც ზაქარია მღვდლის 1769 წლის თხოვნიდან ჩანს (სახ. მუზეუმი № 3182), ორივე წიგნი, როგორც მე-50 მუხლის განმარტება, ისე აპოლოგია მას ასტრახანის ეპისკოპოსისათვის წარუდგენია. ამ ეპისკოპოსს, სინოდის მოწერილობით, ისინი უნდა წარედგინა სინოდისათვის. ამიტომ, ეჭვს გარეშეა, რომ ორივე წიგნი (მე-50 მუხლის განმარტება და აპოლოგია), დაცული უნდა იყოს ყოფილი სინოდის არქივში, რომელიც ახლა ლენინგრადშია.

ამ წყაროების დაწვრილებით შესწავლა მომავლის საქმეა და თან მეტად საჭიროც, რადგან ანტონ კათალიკოსსა და ზაქარიამ მღვდელს შორის განხეთქილებას, როგორც ეტყობა, დიდი არევიდარევა ჩამოუგდია საქართველოს მაშინდელ ცხოვრებაში. ძნელი დასაჯერებელია მხოლოდ, რომ ანტონ კათალიკოსს, მაშინ ვლადიმირის ეპარქიის არქივებისკოპოსს, რომელმაც ამდენი ტანჯვა განიცადა კათოლიკე ეკლესიისადმი მიდრეკილების გამო, და რომელმაც რუსეთში გადასვლის შემდეგ სინოდის წინაშე გააქარწყლე ეს ბრალდება, აღიარა მართლმადიდებლობა და რომელიც უდანაშაულოდ იქნა ცნობილი სინოდის მიერ, დაეწერა ისეთი წიგნი, სადაც მხოლოდ კათოლიკე ეკლესიას სცნობდა ქრისტეს ერთად-ერთ ეკლესიად და სცნობდა აგრეთვე ამ ეკლესიის ცნობილ თეზისს (Filioque).

მეორე მხრივ, ზაქარია მღვდელი ცნობილია, როგორც მეტად განათლებული და ნიჭიერი პიროვნება. აქაც ძნელი წარმოსადგენია, რომ იგი ხელმეორედ ამხედრებულყო ანტონ კათალიკოსის წინააღმდეგ იმის შემდეგ, რაც ეს უკანასკნელი სინოდის მიერ გამართლებულ იქნა. ამიტომ უნებლიეთ იზადება ეჭვი, ამ ბრძოლას, გარდა სარწმუნოებრივი საკითხების წინააღმდეგობისა, სხვა სარჩული ხომ არ ედვა.

ამას ისიც უნდა დავუმატოთ, რომ ქართველ სამღვდელოებაში დარჩენილი ტრადიციით, მე-50 ფსალმუნის განმარტება ანტონ კათალიკოსმა დასწერა საქართველოდან რუსეთში გადასახლებამდე. მხოლოდ „აპოლოგია“ კი რუსეთში დასწერა სინოდის წინაშე თავის გასამართლებლად.

საქმე 1762—76 № 4 (გვ. 90—151) ეხება ბატონიშვილს ალექსანდრე ბაქარის ძეს.

1766 წ. სექტემბრის 5-ს ყიზლარის კომენდანტი ატყობინებს ასტრახანის გუბერნატორს, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილი (ამ საქმეში ალექსანდრე მუდამ იხსენიება როგორც თავადი (Князь), რომელიც ამას წინათ აქ ჩამოიყვანეს, და რომელსაც ახადეს გვარდიის კაპიტნის ხარისხი და გაუშვეს საქართველოში¹, წასულა ყუბანში და იქიდან აპირებს წასვლას პოლონეთშიო, რაც მტკიცდება მისივე ორი წერილით დედისა და ცოლის სახელზეო. ეს წერილები გამოუგზავნია ბატონიშვილს პოდპოლკოვნიკ ალექსანდრე ბატონიშვილისათვისო². კომენდანტის მოხსენებას დართული აქვს წერილები ერთი ქართულად — ალექსანდრეს დედის სახელზე, მეორე რუსულად — ცოლის სახელზე. ამ წერილებში ალექსანდრე მართლაც იტყობინება, რომ ახლა ყუბანში ვარ, იქაური მებატონეები ძალიან გამსახურებიან და აქედან პოლონეთში ვაპირებ წასვლასო. (გვ. 90—95). იმავე სექტემბრის 15 იგივე კომენდანტი იტყობინება, რომ ალექსანდრე პოლონეთში არ წასულა, არამედ ყუბანიდან გადმოიარა დიდი და პატარა ყაბარდო³, იყო ბრაგუნში⁴, შემდეგ პატარა ყაბარდოს მებატონის როსლანბეკის ტავსულტანოვის და ბრაგუნის მებატონის კურუკ ბამატოვის თანხლებით აქსაიში — ამ სოფლის მებატონე ადილგირეი აღბეგოვთან, აქედან კურუკი ავადმყოფობის გამო დაბრუნდა თავის სახლში, როსლანბეკი კი გაეცა ალექსანდრეს ანდრეევსკაიას სოფელში, სადაც იგი ინახულა კომენდანტის მიერ ვითომ სხვა საქმეზე გაგზავნილმა ოფიცერმა. ამ ოფიცერს ალექსანდრემ უთხრა, ყაბარდოდან ბემტაუს⁵ მთებში ვაპირებ წასვლასო. მაგრამ ჩემი და ჩემის მხლებლების

¹ ბუტკოვს (II, გვ. 144) არა აქვს ნათქვამი, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილი საქართველოში გაესტუმრებინოს.

² საფიქრებელია, ეს იყოს ვახტანგ VI-ს ძმის იესეს შვილი, რომელიც იხსენიება 1751 წლ. სიგელში (საქ. მუხ. ახალი ფონდი № 217). 1760 წ. იგი სთხოვს რუსეთის მთავრობას მიიღონ სამსახურში (კი დ ი, 1760 № 3). ეს თხოვნა დაკმაყოფილებული ყოფილა (ბუტკოვი I, გვ. 137). 1762 წ. ალექსანდრე ბატონიშვილი, ქართველ გუსართა ესკადრონის პოდპოლკოვნიკი ყიზლარის კომენდანტის საშუალებით ითხოვს ნება მიეცეს, როგორც მან სამსახურში შესვლის დროს იკისრა, სანამ გუსართა პოლკების მომავალი შტატებზე განიხილებოდეს (იხ. ქვემოთ), შეაგროვოს ქართველებისა და სომხებისაგან 200 ჯარისკაცი. (ცვიკა, აღწ. 121, შეკვრა I, № 502). რით გათავდა ეს შუამდგომლობა, არა ჩანს.

³ დიდი და პატარა — ყაბარდო — მხარეები ჩრდილო-კავკასიაში.

⁴ ბრაგუნი, აქსაი, ანდრეევსკაია — სოფლები ჩრდილო-კავკასიაში.

⁵ ბემტაუ — მთა პიატიგორსკისთან.

ავადმყოფობის გამრ დაებრუნდით. თუ რა მიზეზით დადის ასე, არც მას და არც როსლან ბექს არაფერი უთქვამთ. მხოლოდ სხვა ხალხიდან გაიგო ოფიცერმა, რომ ბატონიშვილი აპირებს ანდრეევსკაიას სოფლიდან, კოსტეკის¹, ტარკის, დარუბანდის, შამახის და განჯის გზით წავიდეს სპარსეთში, მაგრამ თუ რა მიზნით მიდის ის სპარსეთში, არ უთქვამსო. (გვ. 103). 4 და 5 ოქტომბერს კომენდანტი იტყობინება, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილი კოსტეკში არ ყოფილა, ანდრეევსკაიას სოფლიდან იგი პირდაპირ ტარკში წავიდა, ტარკიდან შამხალ მურტაზალისთან ბუინაკში, აქედან ტარკის მებატონემ ბამატოვმა და როსლანბეკმა იგი გაისტუმრეს დარუბანდში, როსლანბეკი კი დაბრუნდა უკან. როსლან ბექის სიტყვით, ალექსანდრე აპირებდა თბილისში წასვლას, მაგრამ რუსის კომენდანტის აგენტის ცნობით, ალექსანდრეს ეშინია პირდაპირ თბილისში წავიდეს და ამიტომ რჩება დარუბანდშიო. (გვ. 109).

ამის შემდეგ 1771 წლამდე არავითარი ცალკე საბუთი ამ საქმის შესახებ არ არის კიდ-ის საქმეებში, მხოლოდ შენიშვნაა კიდ-ის, რომ 1767 წ. აპრილის 30-ს ალექსანდრეს შესახებ მიეწერა ასტრახანის გუბერნატორს და სპარსეთში მყოფ კონსულს და რომ უკანასკნელისაგან მან მიიღო ორი მოხსენება 1766 წ. დეკემბრის 5-ის თარიღით. (გვ. 15). არის აგრეთვე ცნობა, რომ 1767 წ. ერეკლე მეფეს გაუგზავნია რუსეთში წერილი ალექსანდრეს შესახებ არქიმანდრიტი პორფირის ხელით, მაგრამ თუ რა შინაარსისა იყო ეს წერილი, არა ჩანს, რადგან ამ საქმისა დარჩენილია მხოლოდ გარეკანი. (აღწ. № 140, 1767 წლ.).

1771 ნოემბრის 16-ს, სპარსეთში მყოფი კონსული ატყობინებს ასტრახანის გუბერნატორს, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილი მეტად ბევრ ვალს იღებს მოსკოვში მყოფ დედის ხარჯზე, ფულს სესხულობს 50%-ით, მისმა კრედიტორმა ბაღდან შაგანოვმა უკვე მიმართა კონსულს თხოვნით, მისცეს მას პასპორტი მოსკოვში წასასვლელად, რაც მან, კონსულმა, განგებ არ დააკმაყოფილა და ის მოიმიზეზა, რომ შაგანოვი ოსმალეთის ქვეშევრდომია და მე არ ვიცი, რა და რაგვარი ცნობების შეკრება უნდა მასო. მაგრამ, უმატებს კონსული, შაგანოვს იმედი აქვს ბუხარის გზით მოახერხოს მოსკოვში წასვლაო. კონსული სთხოვს გუბერნატორს, რომ მან და ორენბურგის გუბერნატორმა არც ერთი სომეხი, ოსმალეთის ქვეშევრდომი, არ შეუშვან რუსეთში, თუ მას კონსულის პასპორტი არ ექნებაო. ეს საჭიროა,

¹ კოსტეკი, ტარკი, ბუინაკი—სოფლები ჩრდილო-კავკასიაში.

რომ არ გადატაცდეს ალექსანდრეს მოსკოველი ჯალაბიო. ამ ცნობაზე მინაწერია კი დი-ს: „ამის შესახებ გაცემულია რესკრიპტი თავადის სახელზე“. (გვ. 111). რა რესკრიპტია და ვინაა ეს თავადი, მინაწერიდან არა ჩანს. ასტრახანის გუბერნატორად მაშინ იყო ბეკეტოვი, არა თავადი (ბუტკ. 1—524). ამის შემდეგაც საქმეებში არაფერია 1782 წლამდის.

1782 აგვისტოს 6-ს ერეკლე მეფე ატყობინებს მოზლოვის¹ კომენდანტს, რომ იგი და სოლომონ მეფე შერიგდნენ და ალექსანდრე ბატონიშვილი, რომელიც აქამდე იმერეთის მეფესთან იყო, ახლა წავიდარუსეთისაკენ. ერეკლე სთხოვს კომენდანტს—არ მიუშვან ალექსანდრე ბატონიშვილი იქაურ (ჩრდილო-კავკასიის) მებატონეებთან, თორემ შესაძლებელია ქრისტიანობას დიდი ზარალი მოუვიდესო. (გვ. 113). ერეკლესთან შერიგებას და ალექსანდრეს რუსეთისაკენ გამგზავრებას იტყობინება მეფე სოლომონიც. (ცვი ა, 1782 წ. შეკვრა 121, გვ. 3). ყიზლარის კომენდანტს ასტრახანის გუბერნატორის განკარგულებით გამო გაუგზავნია ოფიცერი ბატრეევი ამ საქმის გასაცნობად და თან მიუწერია მეზობელ მებატონეებისათვის, რომ ალექსანდრეს დახმარება არ გაუწიონ. ბატრეევის 5 სექტემბრის მოხსენებიდან ჩანს, რომ ალექსანდრე იმერეთიდან გადმოსულა რვა კაციო, უთხოვნია ყაზარდოს მებატონეებისათვის დახმარება ერეკლეს ჩამოსადგებად და მისი, ალექსანდრეს გასამეფებლად. მებატონეებს უარი უთქვამთ და ის წასულა ბრაგუნში, იქაურ მებატონე კუჩუკ ბამატოვთან, სადაც ერთი დღედაღამე დაუყვიბ, აქედან აქსაიში, იქაურ მებატონე აჯი-ალბეგოვთან, იქაც ერთი დღედაღამე დარჩენილა, იქიდან იქაური აზნაურის (უზდენ) სოკურ თახაის თანხლებით ზამთარკალინის² სოფელში, იქაურ აზნაურთან იბრაიმ ნარიმანოვთან, სადაც დარჩენილა ერთი დღედაღამე, იქიდან თვით იბრაიმის თანხლებით ტარკში, სადაც ჩამომხტარა იქაურ აზნაურთან ჯანახო ემინოვთან და სამი დღედაღამე დარჩენილა. ორჯერ უთხოვნია შამხალ მურტაზალი-სათვის შემწეობა ერეკლეს წინააღმდეგ და უთქვამს, რომ მას დახმარებას დაპირდნენ იმერეთის მეფე სოლომონი, მისი, ალექსანდრეს, ხელქვეითები, რომლებიც ახლა ერეკლეს ქვეშევრდომნი არიან და რომლებსგანაც მას საიდუმლო წერილებიც აქვს, და აგრეთვე მთიელები და მათ შორის ჭარელები, გარდა ავარიის ხანისა³. ალექსან-

¹ ასეა საბუთში, უნდა იყოს „ყიზლარის“.

² ზამთარკალინის სოფელი, საფიჭრებელია, უნდა ყოფილიყო ჩრდილო-კავკასიაში.

³ ავარია—სამფლობელი დაღესტანში.

დრე დაპირებია მურტაზას, როცა შამხალის ჯარი ალაზნანს მიადგება, თითო კაცზე შამხალი მიიღებს 50 მან. უთქვამს, რომ მეფე ერეკლე უთუოდ მას დაუთმობს თბილისს უბრძოლველად და მაშინ შამხალი თითო კაცზე კიდევ მიიღებს 50 მანეთს, მაგრამ თუ მეფე ერეკლემ თავის ნებით არ დაუთმო თბილისი, მაშინ იგი, ალექსანდრე, ქრისტიანე ტყვეებს გაათავისუფლებს გამოყიდვით, მაგრამ რა ფასში გაიყიდება ეს ტყვეები, არც ალექსანდრეს და არც მურტაზას არაფერი გადაუწყვეტიათ. შამხალმა უპასუხა, ფეთხალი-ხანის მიწვევით იგი დღესასწაულის (ყურბანის) შემდეგ უნდა წავიდეს დარუბანდში და იქ მოელაპარაკება ფეთხალი-ხანს ალექსანდრეს შესახებაც. მანამდე მე, შამხალი, ვერაფერს გადავწყვეტო. 27 აგვისტოს, ალექსანდრე წავიდა შამხალისაგან, გაიარა ბუინაკი და ხაიდაკი¹ და ჩამოხტა დარუბანდში ტარკის აზნაურ ჯაილასთან. უნდოდა მიემართა ამგვარივე თხოვნით ფეთხალი-ხანისათვის. ბუინაკის მებატონესა და ხაიდაკის უცმისთან აღძრა თუ არა ალექსანდრემ რაიმე თხოვნა, ბატონეებს ვერ გაუგია, ვერც ის გაუგია, რატომ იყო ალექსანდრე ბრაგუნის და აქსაის სოფლებში.

იმავე წლის ოქტომბრის 5 ყიზლარის კომენდანტი ატყობინებს ასტრახანის გუბერნატორს, რომ ბრაგუნით და აქსაით ალექსანდრე ბატონიშვილი მივიდა შამხალთან, მაგრამ რა მიზნით, ვერ გავიგეო. ალექსანდრე ახლა დარუბანდშია და სთხოვს იქაურ ხანს დახმარებას ერეკლეს წინააღმდეგ. ამის გამო დარუბანდის ხანმა მოიწვია ხაიდაკის და ბუინაკის მებატონეები, ტარკის შამხალი და დანარჩენი მებატონეები სათათბიროდ, თუ რა ზომები უნდა მიეღოთ ალექსანდრეს თხოვნის შესახებ. ხანის შეკითხვაზე ალექსანდრემ მიუგო: აქამდე ხელმწიფის კარზე ვმსახურებდი, სამსახურს დავეთხოვე. ჩემი ნებით და ვცდილობ ჩამოვაგდო მეფე ერეკლე და თვითონ გავმეფდე, იმიტომ რომ მე უფრო ნამდვილი მემკვიდრე ვარ (ქართლის სამეფოსი), ვიდრე ერეკლეო. ხანის შეკითხვაზე: აქვს თუ არა მას (რუსის) ხელმწიფის დასტური, ალექსანდრე გაჯავრდა, რაზედაც ხანმა უთხრა: ხელმწიფის ნებადაურთველად ჯარის მოცემა არ შემძლიაო. რომ გავეო, თუ რას გადასწყვეტდნენ დარუბანდის ხანთან შეკრებილი მებატონეები, კომენდანტმა გაგზავნა თითქოს² გაქცეული ხალხის დასაბრუნებლად, ბატონეები და ტეზიკი³ კირაკოზოვი.

¹ ხაიდაკი—კარაკატაიკის უცმის სოფელი დაღისტანში.

² ეს ცხადად ჩანს გუბერნატორის 10 ნოემბრის მოხსენებიდან (ცაგ. რუს. II, № 13), რომელზედაც ქვემოთ არის ლაპარაკი.

³ ტეზიკის უწოდებენ სპარსელ ვაჭრებს. (ბუტკ. III, გვ. 555).

პირველს დაევალა ყური ეგლო ალექსანდრეს მოქმედებისათვის და მებატონეების განზრახვისათვის, ხოლო მეორეს—მიელო ზომები, რომ ალექსანდრე სპარსეთში არ გაეშვა და დაებრუნებინა იგი თავის სამშობლოში. ამის შესახებ კომენდანტმა წერილებიც კი გაუგზავნა გზაში მყოფ მებატონეებს და განსაკუთრებით კი დარუბანდის ხანს. ამას კომენდანტი უმატებდა, რომ თუ ეს მოხდაო, ყოველ ღონეს ვილონებ ალექსანდრე ჩავიგდო ხელშიო. (გვ. 119).

იმავე თვის დამლევს (31) ბატირევემა ვრცელი მოხსენება წარუდგინა კომენდანტს, სადაც ამბობს: ტარკის შამხალი და ბუინაკის მებატონე ბამატი თავიანთ საბატონოებში არ იყვნენ. ხაიდაკის უცმისთან რომ მივედით, იქ დავეიხვდნენ ტაბასარანის¹ მებატონე ყადი და ჟენგუტენის მებატონის ალი სოლტანის ძმა ზაუზანი. ჟენგუტენის მებატონისადმი წერილი გადაეცემა მის ძმას ზაუზანს, ყადის და უცმის—თვით მათ ჩავაბარე. (აქვე იხსენიება მაჰმად-ხანი, რომლისთვისაც წერილი უნდა გადაეცათ. მაგრამ ტექსტის შებღალვის გამო გამოურკვეველია, ვინ არის ეს მაჰმად-ხანი და რა უყო ბატირევემა მაჰმადისადმი გაგზავნილ წერილს). ხაიდაკის და ტაბასარანის მებატონეებმა წაიკითხეს ეს წერილები და დაპირდნენ, თუ გაქვეულები აღმოჩნდებიან—დავიჭერთ და გადმოგვცემთო. როცა ყადი და ზაუზანი გარეთ გავიდნენ, ორივემ უცმის ვუთხარიო, ალექსანდრე ბატონიშვილისათვის ჯარი არ მიეცა და არც რაიმე დახმარება გაეწია ერეკლეს წინააღმდეგ, პირიქით, ალექსანდრე დაეჭირა და რუსეთისათვის გადაეცა, რისთვისაც, იმედი უნდა იქონიოს, მიიღებს ხელმწიფისაგან მოწყალებას. ამაზედ უცმიმ² უპასუხა: თქვენი მოსვლის ოთხი დღის წინ დარუბანდის და ყუბის ფეთხალი-ხანი, ალექსანდრე ბატონიშვილის თხოვნით, მიიღო რა თანხმობა ნუხის აჯი ყაზირ-ხანისაგან, ხოის³ ახმეტ-ხანისაგან, თევრიჯის ნაჯიბ ყულუ-ხანისაგან, ურუმიას იმად-ხანისაგან, თალიშის არასლან და იკარა ხანებისაგან, ტარკის შამხალისაგან და ბუინაკის მებატონე ბამატისაგან, მოვიდა დარუბანდის და უცმის სამფლობელოს შუა მდებარე მინდორზე, სადაც იყვნენ უცმის ხანი, ტაბასარანის ყადი, ჟენგუტენის მებატონის ალი სოლტანის ძმა და მრავალი სხვა მთიელი მამასახლისი და საპატიო პირები. ყველამ ერთხმად შეჰფიცეს: დღესასწაული ყურბანი

¹ ტაბასარანი, ჟენგუტენი—სამფლობელოები დაღისტანში.

² ეს უნდა იყოს ყარაკაიტაკის უცმი ემირეშვე, რომელმაც აკადემიკოსი გემლინი დაატყვევა (ბუტკ. II. გვ. 13—16) 1774 წელს.

³ ზოი, ურუმიო, თალიში—სამფლობელოები აზერბაიჯანში, თევრიჯი—თავ-ოიზი (ბუტკ. III).

რომ გათავდებოდა, ერთი კვირის შემდეგ შეერთებულიყვნენ ყველანი და გაელაშქრათ ერეკლეს წინააღმდეგ, მაგრამ თუ ამგვარი გალამშქრება რუსის ხელმწიფის საწინააღმდეგოდ იქმნა ცნობილი, მე, უცმი-ხანი უარს ვაცხადებ გალამშქრებაზე, რადგან ისეღუც საკმაოდ ვარ დასჯილი¹ და არ მსურს ხელმეორედ განვიცადო ეს სასჯელი. ბატირეევმა და კირაკოზოვმა სთხოვეს — თქვენი ხელქვეითებიც შეაკავეთ, რაიმე დახმარება არ გაუწიონ ალექსანდრესო. უცმიმ აღუთქვა და თან დაუმატა, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილი თუ ჩავიდნე ხელში, დავიჭერ და რუსებს გადავცემო. მერე ურჩია, რაც შეიძლება მალე წადით დარუბანდში, რადგან ფეთხალი-ხანი აპირებს ყუბაში წასვლასო. ბატირეევი და კირაკოზოვი დარუბანდში რომ ჩავიდნენ, ფეთხალი-ხანი არ დახვდათ, ყუბაში წასულიყო, შამხალი და ბუინაკის მებატონე ბამატი უკან დაბრუნებულიყვნენ. დარუბანდში იმათ ბინა ალექსანდრე ბატონიშვილის ბინის მეზობლად მისცეს. მეორე დღეს, როგორც ძველი ნაცნობი, ბატირეევი წავიდა ალექსანდრე ბატონიშვილის სანახავად. მაშინვე ალექსანდრესთან შემოვიდა ზაუზანი, რომელიც მოსულიყო ხაიდაკიდან. ალექსანდრეს შეკითხვაზე, თუ რატომ ჩამოვიდა ბატირეევი, უკანასკნელმა მიუგო: გამოქცეული ხალხის უკან დასაბრუნებლადო. კარგი იქნება შენც ისარგებლებდე ამ უქაზით და დაბრუნდებოდე უკანო, რაზედაც ზაუზანმა სთქვა: გაქცეული ხალხის შესახებ კი არ არის ჩამოსული, არამედ იმისთვის, რომ შენ არ დაგეხმაროთო, ამისი წერილიც ვნახე უცმისთანო. ამას დაუმატა: კარგი იქნება შენი საქმე ასრულდესო. ბატირეევმა ურჩია: ამ ველური ხალხის დახმარების მაგიერ უკეთესი იქნება, ხელმწიფის მფარველობას მიენდო, იმისაგან დიდი მოწყალების იმედი უნდა გქონდესო, ერეკლე მეფე კიდევაც რომ გადააგდო, შენ მეფედ მაინც ვერ იქნები და მხოლოდ ქრისტიანე ხალხს ააოხრებო. იქვე მყოფმა ალექსანდრე ამილახერიშვილმა² თქვა, რუსეთში არაფრის გაკეთება შეიძლება, აქამდის პეტერბურგში ვიყავი, რაც ნივთები მქონდა და ფულად 100 თუმანი დავხარჯე და ვალებში ჩავვარდიო. ალექსანდრე ბატონიშვილმა კი დაუმატა: ამილახერიშვილი ხუთი თვეა, რაც (რუსეთიდან) გამოიქცაო. იქვე იყო ამილახერიშვილის ძმა რევაზი, რომელიც ალექსანდრე ბატონიშვილს გამოაჰყოლოდა

¹ ივულისხმება რუსეთის გალამშქრება უცმის წინააღმდეგ 1774/5 წელს გემლინის დატყვევების გამო. (ბუტკ. II, გვ. 19).

² ეს ის ალექსანდრე ამილახერიშვილია, რომელიც იღებდა მონაწილეობა პაატა ბატონიშვილის შეთქმულებაში და რომელსაც სასამართლოს განჩინების თანახმად მოკვთეს ცხვირი. (დავით ბატონიშვილი, ისტ. გვ. 14).

იმერეთიდან. ალექსანდრე ბატონიშვილიმა უთხრა ბატირევეს, ფეთხალი-ხანთან რომ მიხვალ, უთხარი ის, რაც მე გითხარი და ჰკითხე რჩევა, როგორ მოვიქცეთო, რასაც იგი გადასწყვეტს, მომწეროს წერილით, ან საგანგებოდ კაცი გამოგზავნოსო. ბატირევემა აჩვენა ალექსანდრე ბატონიშვილს წერილი, წარწერით გერმანულ ენაზე. ეს წერილი მისთვის მიეცა დოქტორ რეინეგს¹, მხოლოდ წერილი არ გადასცა, უთხრა: გადმოგცემ, როცა ფეთხალი-ხანიდან დაებრუნდებიო. ასე იმიტომ მოვიქცეო, — ამბობს ბატირევე — რომ მეშინოდა, ამ წერილმა უფრო არ წააქეზოს ალექსანდრე სპარსეთში წასასვლელადო.

ორი დღის შემდეგ ბატირევე და კირაკოზოვი ყუბაში წავიდნენ. როცა ფეთხალი-ხანმა კომენდანტის წერილი წაიკითხა, თქვა: ვინ არის ჩემს საბატონოში რუსეთიდან გამოქცეული ხალხი, არ ვიცი, მაგრამ გავცემ განკარგულებას, ყველას შევაგროვებ და გადავცემ რუსეთსო. იმ დღეს ხანი გუნებაზე არ იყო, ამიტომ ბატირევე და კირაკოზოვი წავიდნენ. როცა მეორე დღეს მივიდნენ, იქ დახვდათ თალიშის ყარახანის შვილი მუსტაფა, ყარასლან-ხანის² ძმა აჰმეტი. ფეთხალი-ხანმა ორივე ისინი დაითხოვა, შეეკითხა ბატირევეს და კირაკოზოვს, კიდევ ხომ არაფერი გაქვთ სათქმელიო? ამაზე ბატირევემა მოახსენა: ალექსანდრე ბატონიშვილი ვნაზე და იგი გთხოვთ გადაწყვიტოთ, დაბრუნდეს იგი რუსეთში თუ არა? ამაზე ხანმა თქვა, სიმართლეს არ ამბობს ალექსანდრე, ხანმა კარგად იცის, რომ ალექსანდრეს ასე ადვილად არ შეუძლია დაბრუნდეს რუსეთშიო. ბატირევე და კირაკოზოვი შეეკითხნენ თალიშის ხანებს: მალე გაილაშქრებთო? დადგენილი იყო გაელაშქრნათ დღესასწაულ ყურბანის შემდეგო. ამაზე იმათ უპასუხეს, რომ შეთანხმდენ ამ ხანების ერთის მამა და მეორის ძმა, ნუხის, ხოის, თევრიჯის, კურემინის (ურემიას) ხანები, ხაიდაკის, ბუინაკის მებატონეები, ტარკის შამხალი პირველად შუშის ხანის წინააღმდეგ გაელაშქრნათ, (შემდეგ) ერეკლე მეფის, იმიტომ, რომ ზემოხსენებული ხანმა და ერეკლე მეფემ დაიპყრეს სპარსეთის ქალაქები განჯა და ხრდაულელი³. მეფე მართლა ფლობს ამ მხარეებს, იბრაჰიმ ხანს კი ამ მხარეების ხანები დაჭერილი ჰყავს, ილაშქრებენ იმიტომ, რომ

¹ დოქტორი რეინეგსი—თავადი პოტიომკინის მისიონერი კართლ-კახეთისა და იმერეთის მეფეებთან (ბუტკ. III).

² შესაძლებელია, ყარასლან-ხანი იგივე იყოს, რაც არასლან ხანი (იხ. ზემოთ):

³ ხრდაულელის მდგომარეობა გამოურკვეველია.

ისინი გაათავისუფლონ, მხარეები დაუბრუნონ თავიანთ ხანებს და უმეტესად კი იმიტომ, რომ ერეკლე დაეტიოს თავის საქართველოში და სპარსეთში არ შედიოდესო. ამას ზედ დაერთო ალექსანდრე ბატონიშვილის მოსვლაცო. ბატირევემა და კირაკოზოვმა მოახსენეს ფეთხალი-ხანს, რომ ერეკლე მეფეზე გალაშქრება წინააღმდეგი იქნება რუსთ ხელმწიფისაო, და სთხოვეს: ამ საქმისათვის თავი დაენებებინა და ალექსანდრე გაეგზავნა რუსეთში. ხანმა ამაზე უპასუხა, თუ ეს საქმე საწინააღმდეგო იქნება ხელმწიფისა, მისწერონ მეფე ერეკლეს, ნუ შედის სპარსეთის ქვეყნებში და ნუ ერევა სპარსეთის საქმეებშიო. ამისათვის, შარშან ახრუმის ფაშამ საჩუქრები და წერილები გამოუგზავნა სპარსელ ხანებს—ურემიანის მონღულ-ხანს, ხოისის ახმეტ-ხანს, ჩეთევრიუს (თევრთჯის) ნაჯიფ ყული-ხანს და მას, ფეთხალი-ხანს, რომ შეერთებული ძალით წავიდნენ და ააოხრონ მეფე ერეკლეო. ყველა ხანმა მიიღო საჩუქრები და ასრულება აღუთქვეს, მხოლოდ მან, ფეთხალი-ხანმა, ყველაფერზე უარი თქვა და განუცხადა, რომ ხელმწიფის ამ საწინააღმდეგო საქმეში მე მონაწილეობის მიღება არ შემიძლიანო.

როდის იქნება ეს გალაშქრება, არ ვიციო. ალექსანდრე ბატონიშვილს მაშინვე გავგზავნი, როგორც კი მივიღებ რეზოლუციას ჩემს წარდგენაზეო. ეს წარდგენა იქვე ჩადვა ქისაში, დაბეჭდა და გადასცა ბატირევეს. შემიძლია, განაგრძო ფეთხალი-ხანმა, ალექსანდრე ბატონიშვილი ახლავე გადმოგცეთ, მაგრამ იმედი არა მაქვს, რომ ბატირევემა და კირაკოზოვმა შესძლოთ ის ხმელეთით მიიყვანოთ დანიშნულ ადგილას, რადგან გზაში ან გაგექცევათ, ან და, უფრო შესაძლებელია, მოგტაცონ. საუკეთესოა მისი ზღვით გავგზავნა, მაგრამ იმ პირობით, რომ თუ მე რაიმე უბედურება, ან უსიამოვნება შემემთხვა ალექსანდრეს მომხრეებისაგან, რუსეთმა დამიცვასო. ამას გარდა, მე ამ ლაშქრობის სამზადისში დავარიგე 20.000 მანეთი და თუ ეს ლაშქრობა აკრძალულია, ჩემი დანახარჯი უნდა ამინაზლაურდეს, რადგან დარიგებული თანხის უკან დაბრუნება ყოვლად შეუძლებელიაო. ბატირევეს და კირაკოზოვს მართლაც უნახავთ, რომ ბევრი მთიელი ბრუნდებოდა დარუბანდიდან საქონლით დატვირთული ცხენებით. წამოსვლისას ხანმა წინადადება მისცა ბატირევეს და კირაკოზოვს, ურჩიონ ალექსანდრე ბატონიშვილს დაბრუნდეს რუსეთში. იმისთვის, რომ ალექსანდრეს ცუდი რამ არ შეემთხვეს, მე, უცმი, და ტარკის შამხალი უმაღლეს კარის წინაშე შუამდგომლობას აღვიძრეთ მოწყალებით მიიღონ იგი. მაგრამ თუ ალექსანდრე უარზე იქნება, ხანი მისწერს დარუბანდში ნაიბს. ალექსანდრე ბატონიშვილი, ორივე

ამილახვრიშვილი და ერთიც მსახური დაიჭირონ და ჩასვან დარუბანდის ნარიყალას ციხეში და იქიდან არ გამოუშვან, სანამ არ გამოვა რეზოლუცია ხანის წარდგინებაზე, თან გადასცა წერილები ასტრახანის გუბერნატორის და ყიზლარის კომენდანტის სახელზე.

დარუბანდში რომ დაბრუნდნენ ბატირევი და კირაკოზოვი, ალექსანდრე ბატონიშვილმა მოისმინა ფეთხალი-ხანის რჩევა და განაცხადა, რომ რუსეთში წასვლა არავითარ შემთხვევაში არ შემიძლია, რადგან ჩემთან ერთი წრიდან გამოსული პირები, რომელთაც სამსახურში უმდაბლესი ხარისხი ჰქონდათ, ახლა დიდად დაწინაურებულები არიან და მე არ შემიძლია მათი ქვეითი ვიყო. ჩემის ოჯახის წინააღმდეგაც ვერ წავალ, რადგან ბევრი ვიმოგზაურე, მაგრამ ვერაფერი ვერ გვაკეთეო, ალექსანდრე ამილახვარიშვილიც არ ურჩევდა რუსეთში წასვლას. ბატირევმა გადასცა მას წერილი, რომელსაც ჰქონდა გერმანულ ენაზე წარწერა. ალექსანდრე ბატონიშვილმა რომ წაიკითხა, თქვა: ამასვე მწერენ ჩემი შვილები ალექსანდრე და იაგორიო. მათი წერილი ალექსანდრემ ბატირევს გადასცა წასაკითხავად. შვილები სწერდნენ: უთუოდ დაბრუნდი რუსეთშიო და თუ არ დაბრუნდები, საქართველოს წინააღმდეგ ნურაფერს იმოქმედებ, რადგან ეს ჩვენ დავგატყუდება თავზეო. იმავე კონვერტში იყო გერმანულ ენაზე დაწერილი წერილი დოქტორ რეინეგისსა. ალექსანდრე ბატონიშვილმა რომ წაიკითხა რეინეგისის წერილი, თქვა, რომ რეინეგისი იწერება, რომ იგი დანიშნულია რეზიდენტად საქართველოში, ურჩევს ალექსანდრეს ჩამოვიდეს საქართველოში და იგი მოახერხებს შეარიგოს მეფე ერეკლესთან და სოლომონთან და კარგადაც მოაწყობს. ბატირევის და კირაკოზოვის არაერთგზის რჩევის შემდეგ ალექსანდრემ თქვა: საქართველოში ვერ წავალ, რადგან იქ უკვე იციან ჩემი განზრახვა, რუსეთში კიდევ შემოსენებული მიზეზების გამო ვერ წავალ და რაც იქნება, იქნებაო. ალექსანდრე ამილახვარიშვილიც არ ურჩევდა რუსეთში წასვლას. უკან დაბრუნებისას ბატირევმა და კირაკოზოვმა გადასცეს კომენდანტის წერილები შამხალს და ბამატს და გაუგზავნეს სანდო ყაზანიშვიელ¹ კაცის ხელით იქაურ მებატონეს ყაზბულატს. უცმიმ, შამხალმა და ბამატმა განაცხადეს, რომ რადგან ალექსანდრე ბატონიშვილის საქმეზე ხელმწიფის ნება არ გამოსულა, ისინი, რასაკვირველია, უარს ეტყვიან ალექსანდრეს და ყოველ ღონეს იღონებენ არაფერი მოხდესო.

¹ ყაზანიში—სოფელი ტარკის შამხალის სამფლობელოში.

უცმომ და შამხალმა ამ შინაარსის წერილებიც მისწერეს ასტრახანის გუბერნატორს და ყიზლარის კომენდანტს. ეს წერილები ქისაშო დაბეჭდილი ბატირევემა წარუდგინა კომენდანტს. შამხალმა მითხრაო, — უმატებს ბატირევევი, — გავიგონეო, რომ გილანის გელატხანს ნავი და ათი ათასის აბრეშუმი შეუსყიდია და აპირობს საქართველოზე გადმოსვლას, რაზედაც ბატირევევი შეეკითხა: რა მიზანი აქვს გილანის ხანსაო? შამხალს უპასუხნია, რომ თუ გილანის ხანი მოინდომებს გადმოსვლას, უთუოდ რუსეთის ან მის შამხალის წინააღმდეგ გამოვა, თორემ სხვა მიზანი არ ექნებაო. (გვ. 136, 138, 141).

ამ მოხსენების მოკლე შინაარსი, ფეთხალი-ხანის და დანარჩენი ხანების წერილები თარგმანით ასტრახანის გუბერნატორმა 10 ნოემბერს წარუდგინა კი დ-ს. თარგმნის დროს აღმოჩნდა, რომ ერთი წერილი უცმისაგან კი არ ყოფილა გამოგზავნილი, არამედ ხაზისაგან¹. ფეთხალი-ხანის წარდგენაში იგივე მოსაზრებებია მოყვანილი, რაც მას უთქვამს ბატირევევისათვის (იხ. ზემოთ), მხოლოდ შიგ უფრო გარკვეულად და ნათლად არის ხაზგასმული ის გარემოება, რომ მთელი ხალხი ერეკლეზე გალაშქრების დროს ლამობდა თბილისის გაცარცვით ბევრი ნადავლი შეეძინათ. გუბერნატორის მოხსენება და ფეთხალი-ხანის წერილი დაბეჭდილია ცაგარლის გამოცემებში.. (ტ. II №№ 13, 14)².

გუბერნატორის მოხსენებაში მხოლოდ ის არის საყურადღებო, რომ მას მიუცია ბრძანება ყიზლარის კომენდანტისათვის, სანამ კი დ-ს ბრძანება არ მოვა, ნუ ცდილობთ ალექსანდრე ბატონიშვილი უკან დაბრუნდესო³.

¹ ცაგარლის (II საძიებელი) განმარტებით ხაზი—დალისტენელი მამასახლისია, მაგრამ საიდან ამოიღო ეს ცნობა პროფესორმა, არა ჩანს.

² ორივე საბუთი სწორადაა დაბეჭდილი, მხოლოდ გუბერნატორის მოხსენებაში ერთი შეცდომაა, რომელიც სრულიად ამანინჯებს აზრს. იქ სწორია: ფეთხალი-ხანმა, უცმომ და შამხალმა გამოგვიგზავნა მე და ყიზლარის კომენდანტს წერილები და სამ-სამი ცხენიო, მაშინ როდესაც დედანშია ნათქვამი: „მე და ყიზლარის კომენდანტს ფეთხალი-ხანმა, უცმომ და შამხალმა გამოგვიგზავნა წერილები და სამ-სამი ასლი (копии)—იგულისხმება იმ წერილებისა, რომლებიც მოხსენებულმა ხანებმა გაუგზავნეს ხელმწიფეს, ასტრახანის გუბერნატორს და კომენდანტს).

³ სადიკრებელია, ამგვარი დიამეტრალური შეცვლა რუსეთის პოლიტიკისა აიხსნება იმით, რომ მაშინ დაიწყო მეფე ერეკლესა და რუსეთის კარის მოლაპარაკება ტრაქტატის დადების შესახებ და რუსეთის სამეფო კარს უნდოდა ძნელ პირობებში ჩაეყენებინა ერეკლე, რომ ამით იგი დაეთანხმებინა რუსეთისათვის უფრო მისაღებ პირობებზე. რომ ჩვენი მოსაზრება სწორი უნდა იყოს, მტკიცდება იმით რომ ერთი წლის შემდეგ, 1783 წლ. ნოემბერში, ე. ი. ტრაქტატის შეკერის შემდეგ, რუსეთი არა თუ არ ცდილობდა, რომ ალექსანდრე სპარსეთში წასულიყო. არამედ გამოიყიდა იგი და ამილახვარიშვილი ფეთხალი-ხანისაგან 500 ოქროს მანეთად და ოქროსავე სათუთუნეთი და გაგზავნა ალექსანდრე ბატონიშვილი სმოლენსკში, ხოლო ამილახვარიშვილი—ვიბორგში. (ბუტკ. II, გვ. 133/4).

უკანასკნელად, 1782 წ., იზაკე თვის 22-ს ასტრახანის გუბერნატორი იტყობინება, რომ კერძო აგენტის ცნობებით, ალექსანდრე ბატონიშვილი ფეთხალი-ხანს დაუჭერია, ფეხებზე ბორკილები დაუდვია და ჩაუსვამთ ნარიყალას ციხეშიო. (კიღ-ის საქმე 1762/76 წლ. № 4, გვ. 150).

ამ საქმის გარდა, მოსკოვის არქივებში შენახულა რამდენიმე ცნობა, რომლებიც ცოტად თუ ბევრად აშუქებენ ალექსანდრე ბატონიშვილის ცხოვრებას. ცვი-ში დაცულია იზმაილოვის პოლკის ოფიცრების სამსახურის მსვლელობის ნუსხა (აღწ. 119, მოხსენებები ხარისხის მიცემისა და სამსახურიდან დათხოვნის 1741—1762 წლებში, გვ. 85, 171, 220, 348, 363). იქ აღნიშნულია, რომ ბატონიშვილები ლეონი და ალექსანდრე ბაქარის ძენი პოლკში ჩაირიცხნენ 1741 წ. სერჟანტებად; 1749 ისინი ინიშნებიან პრაპორშჩიკებად, თუკი არ გაყვებიან მამას საქართველოში¹, 1750 წ. ისინი პოდპორუჩიკები არიან, 1758 წ. კაპიტან პორუჩიკები, 1761 წ. კაპიტნები. 1762 წ. კაპიტნად მხოლოდ ალექსანდრეა აღნიშნული. კიღ-ის საქმეებიდან ჩანს, რომ 1762 წ. ალექსანდრე ცხოვრობდა პეტერბურგში ინგლისის ქუჩაზე თავის სახლში. (იხ. ზემოთ კობახიძის „საქმე 1762 № 6) 1760 წ. ალექსანდრეს სწერენ (კიღ-ი 1760 № 1 გვ. 101, 113, 111): საქართველოდან, როგორც მოვიხსენიეთ, ერეკლე და თეიმურაზი² ყიზლარიდან—ვიწინე პაპუნა გაბაშვილი. ეს უკანასკნელი ურჩევს ალექსანდრეს დაბრუნდეს საქართველოში, რადგან თეიმურაზს და მეფე ერეკლეს დაუდგენიათ: „თუ ღვთის ნება იქნება და ალექსანდრე ხელმწიფისაგან მომართვის ხელს იშოვისო, თავის ქართლს ხელი მოჰკიდოსო და უბატონოსო, ამის წიგნიც დაუწერიათ და დაუბეჭდიათო და ეს წიგნი მე მაქვსო“. გამოურკვეველია, ვინ არის ეს პაპუნა გაბაშვილი და საიდან მოიგონა ასეთი მტკნარი სიცრუე, რომელსაც ეწინააღმდეგება თეიმურაზის და ერეკლეს მთელი პოლიტიკა.

თუ მოვისურვებთ ალექსანდრე ბატონიშვილის შესახები ცნობების შეკრებას, შესაძლებელია სხვა წყაროებიდან დაეუმატოთ შემდეგი: ალექსანდრეს ცოლად ყავდა თ-დ მენშიკოვის ქალი (ბუტკ. I—500). 1750 წ. ალექსანდრემ აღძრა შუამდგომლობა: არ გაეშვათ საქართველოში ბაქარ მეფის შემდეგ დარჩენილი მემკვიდრეობის მეთვალყუ-

¹ ამ წელში ბაქარმა აღძრა შუამდგომლობა, მისცენ ნება საქართველოში წასვლისა. რომ დაიკიროს ქართლის ტახტი. ნება დართეს, მაგრამ ბაქარი მაინც იქ დარჩენილა (იხ. ქვემოთ)

² ტექსტში: Сигелов живет на Английской ул. в доме принца Александра Грузинского.

რენი, სანამ ისინი ანგარიშს არ წარმოადგენენო (ბუტკ. III გვ. 87). 1757—58 წ.წ. ბატონიშვილი ალექსანდრე ეხმარებოდა ანტონ კათალიკოსს რუსეთში ვლადიმირის ეპარქიის მიღებაში (დავით ბატონიშვილის და მისი ძმების სახელით ცნობილი ისტ., გამოც. მ. ჯანაშვილისა, გვ. 9). 1763 წ. დანიშნულია საჯარო გაყიდვა ალექსანდრე ბატონიშვილის და მისი დედის ქვედა ნოვგოროდში მდებარე მამულებისა—მეფე ბაქარის 35 ათასის მანეთის ვალის გასასტუმრებლად. (მოსკ. უწყ. 1763 № 32. ბუტკ. I გვ. 432). 1766 წ. ალექსანდრე ჩამოიყვანეს ყიზლარში, ახადეს ხარისხი და გააძევეს რუსეთიდან მოუსვენარი ხასიათისა და იმპერატორ პეტრე მესამისადმი თანაგრძნობის გამო. (ბუტკ. II, გვ. 114). 1761—78 წ.წ. იგი იყო ქიარიმ-ხანთან სპარსეთში, რომელსაც თხოვდა დახმარებას ერეკლეს წინააღმდეგ. (იხ. ზემოთ დავ. ბატონ. და მისი ძმების ისტ. გვ. 26; ბუტკ. II, გვ. 114). 1779 წ. ბესარიონ გაბაშვილმა, მეფე სოლომონის დავალებით, ჩამოიყვანა სპარსეთიდან იმერეთში ალექსანდრე ბატონიშვილი (იხ. ზემოთ დავ. ბატონიშვილის და მისი ძმების ისტ. გვ. 26., ბუტკ. III, გვ. 150). იმერეთში ყოფნის დროს ალექსანდრე ბატონიშვილი მეფე სოლომონის დახმარებით, ანტონ კათალიკოსის მიერ მხარის დაჭერით და ლეკის ჯარით იმერეთიდან არბევდა ქართლს, რისთვისაც ერეკლემ სასტიკად დასაჯა ანტონ კათალიკოსი (ბუტკ. II გვ. 115). 1781 წ. გაზაფხულზე ალექსანდრე ბატონიშვილი ახალციხეს მიდის ერეკლე მეფის წინააღმდეგ შემწეობის გამოსათხოვნელად, მაგრამ შემწეობას ვერ ღებულობს და იმავე წლის აგვისტოში ბრუნდება იმერეთში. (ბუტკ. III, გვ. 157/8). 1783 ნოემბერში, როგორც უკვე მოხსენებული იყო, ალექსანდრე ბატონიშვილი და ალექსანდრე ამილახერიშვილი რუსეთმა გამოიყიდა ფეთხალი-ხანისაგან და გაგზავნა ბატონიშვილი სმოლენსკში, ამილახერიშვილი—ვიბორგში. (იხ. ზემოთ დავ. ბატონიშვილის და მისი ძმების ისტ. გვ. 26, ბუტკ. III, გვ. 177). პირველს დაენიშნა ჯამაგირი წელიწადში 1200 მან., მიიცვალა სმოლენსკში, მეორეს დაენიშნა 300 მან. 1801 წ. განთავისუფლებული გამოემგზავრა საქართველოსაკენ, მაგრამ ასტრახანში გარდაიცვალა. (ბუტკ. II, 133.).

ბუტკოვის ცნობა, რომ ალექსანდრე მეფე სოლომონის დახმარებით და ანტონ კათალიკოსის მხრით მხარის დაჭერით არბევდა ქართლის მხარეებსაო, საეჭვოა, რადგან არსად არც ერთ იმ დროინდელ წყაროებში ამის შესახებ არაფერია ნათქვამი და ძნელი წარმოსადგენიკაა, რომ ანტონ კათალიკოსს, მას შემდეგ რაც მეფე ერეკლემ ასეთი სიყვარულით დააბრუნა რუსეთიდან და დახმარებას უწევ-

და მას (მაგ. ზაქარია გაბაშვილის საქმეში), მხარი დაეჭირა ალექსანდრე ბატონიშვილისათვის!

ყოველ შემთხვევაში, ჩრდილოეთ კავკასიაში 1782 წ. მგზავრობის გარდა, მხოლოდ ამგვარი ნაწყვეტ-ნაწყვეტი ცნობები გვაქვს ერეკლეს ამ დაუცხრომელი მტრის შესახებ, რომელიც 17 წლის განმავლობაში იბრძოდა ქართლის ტახტზე ასასვლელად და რომელმაც ყველა მეზობელი ხალხი შემოიარა ამ მიზნისათვის. ამ ნაკლის შევსება ნაწილობრივ მაინც შეიძლება პოტიომკინის ფონდის მეორე ნაწილით და იზმაილოვის პოლკის არქივით, რომლებიც ინახებიან ლენინგრადის სახელმწიფო არქივში. მოსკოვში კი პოტიომკინის ფონდიდან ნაწილია დარჩენილი, იზმაილოვის პოლკის არქივიდან შემთხვევით შენახულა მხოლოდ ზემომოყვანილი ცნობები.

ალექსანდრე ბატონიშვილის ამავე საქმეში (1762—76 № 4, გვ. 86-88) ჩაკერებულია სვიმონ ბატონიშვილის ქვრივის ანნას¹ თხოვნა გაავიდან 1744 წლ. თარიღით კანცლერ ალექსანდრე პეტრეს ძისადმი². ამ თხოვნას არავითარი კავშირი აქვს ალექსანდრე ბატონიშვილთან და არც ქრონოლოგიურად ეკუთვნის ალექსანდრე ბატონიშვილის მოქმედების ხანას. ქვრივი ანნა წერს: ხელმწიფის ნებართვით ჰოლანდიაში წაველი ჩემი ავადმყოფი უმცროსი შვილის სანახავად, მაგრამ, საუბედუროდ, ცოცხალს ვერ ჩავუსწარი. ამ მგზავრობამ მეტად ბევრი ხარჯები გამოიწვია, სიღარიბეში ჩავვარდი და საშუალება არა მაქვს მე და ჩემი შვილი რუსეთში დავბრუნდეთო. გრაფი გოლოვინის³ საშუალებით მე თვითონ უქაზი მომივიდა დაბრუნებისა. ახლა გთხოვთ, ჩემს უფროსს შვილსაც მიეცეს ამგვარი ნებაო. ერთად-ერთი ეს ქაღალდია საქმეში ამ საკითხის შესახებ.

ამ 1762-67 წლ. პერიოდის შესახებ ცვია-შიაც არის ორისა-ბუთი: ერთი შეიცავს მოხსენებას გუსართა პოლკების სერბიელების, უნგრელების, მოლდაველებისა და ქართველების ესკადრონების მდგომარეობის შესახებ. იქ ნათქვა-

¹ ვახტანგ მეფის ამაღლის სიებში აღნიშნულია სვიმონ ბატონიშვილის მეუღლე პაატა ამილახურის ქალი ანნა და შვილი.—1724 წლ. სიაში—ბერი, 1725 წ. იაში ნიკოლოზი. (კი დ ი 1724 წ. № 3, 1725 № 7).

² ბესტუჟევი-რუმინი (Бестужев).

³ უნდა იყოს ნიკოლოზ თეოდორეს ძე, ადმირალი, (Бирок).

მია, რომ პრუსიასთან ომის დაწყებამდის შედგენილი იყო ეს ესკადრონები იმ აზრით, რომ მხოლოდ ამ ერთა ხალხია გამოსადეგი გაუსართა სამსახურისათვის. შემდეგ შედგენილი იყო ყვითელი (შვრეული) ესკადრონი, უჭეტესად ყაზახებისაგან. თუმცა ბევრი სხვადასხვა კანონი იყო გამოცემული, მაგრამ ეს კანონები შეთანხმებული არ იყო და ამიტომ ბევრმა უხერხულობამ იჩინა თავი. ხაზინასაც დიდი ზარალი მიეცა, უწყესოება იყო ჯარისკაცების ჯანაგირის გაცემაში, რამაც გამოიწვია მათი საჩივრები ოფიცრებზე. ხალხი ბევრი იყო, მაგრამ სურვილი ცოტა, აგრეთვე უწყესობა იყო იმ საქონლის ფასების აწევაში, მცხოვრებლებს რომ ერთმეოდა. ამიტომ შემდეგი ღონისძიებაა საჭირო: დაწესდეს მხოლოდ 4 პოლკი: სერბიელების, უნგრელების, მოლდაველების და ქართველების 8 ესკადრონით. ყვითელი პოლკი, რომელშიაც თითქმის მთელი კომპლექტია, შეუერთდეს ქართველთა პოლკს, რომელსაც ბევრი აკლია და მის უფროსად დაინიშნოს, თუ კი იგი ამას მოისურვებს, ევატხინი პოლკოვნიკის ხარისხით, რადგან მხოლოდ იმის მეცადინეობით არის ყვითელი პოლკი შემდგარი, და რადგან ქართველთა პოლკში ახლა პოლკოვნიკი არ არის. ამასთანავე თანდართულია შტატი, რომლითაც გათვალისწინებულია საჭირო ხარჯები: ჯამაგირის, სურსათის, ცხენებისა და ამუნიციის. ეს პოლკები უნდა შეივსებოდეს ყველა ერის მხოლოდ თავისუფალ პირებისაგან და არა ყმებისაგან. ქართველთა პოლკი უნდა შეივსებოდეს ფინლანდიაში, ინგერმანლანდიაში, პეტერბურგს, მოსკოვსა და ასტრახანში. (ცეია; აღწ. 194 № 127, აპრილი 1763 წ., გვ. 186).

მეორე საბუთი შეიცავს ალექსანდრე ბატონიშვილის იესეს ძის თხოვნას 200 ჯარისკაცის შეგროვების შესახებ, რაზედაც ზემოთ იყო ნათქვამი.

მოსკოვისა და კაზანის უყვებანი

(საისტორიო მუხეუმისა და ლენინის საჯარო სამკითხველოები)

ეს გაზეთები გამოდიოდა კვირაში ორჯერ, 16—24 გვერდის რაოდენობით, განიყოფოდა ორ ნაწილად—პირველში მოქცეული იყო ცნობები, მეორეში ოფიციალური განცხადებანი, უმეტესად მამულეების საჯარო გაყიდვის შეახებ. შინაური ცნობები ცოტა იყო, ისიც ეხებოდნენ სახელმწიფო და საეკლესიო დღესასწაულებში წირვებისა და პარაკლისების გადახდას და ხელმწიფის მიერ ჯილდოების და ხარისხების გაცემას. 1762—1767 წლ. განმავლობაში ქართველთაგან იხსენიებიან: 1762 წ. ბატონიშვილი ათანასე მოსკოვის კომენდანტი, 1764 წ.—იგივე მოსკოვის ობერ-კომენდანტი, ამილახვრები: 1763 წ.—პოლკოვნიკი, 1764 სტატსკი სოვეტნიკი, სასამართლოს მესამე დეპარტამენტის მოხელე და სხვ. უფრო მეტი ცნობებია ქართველ ეპისკოპოსებზე. შესამჩნევია ამ ეპისკოპოსების სიმრავლე. მაგ. 1766 წ. ერთ დღეს სამეფო დღესასწაულზე პარაკლისს იხდიან სხადასხვა ეკლესიებში სამი მიტროპოლიტი: ნიკოლოზი, ათანასე და ქრისტეფორე და ერთი არქიეპისკოპოზი—იოანე თავისი შესაფერი კრებულთ: არქიმანდრიტებით და დანარჩენი სასულიერო პირებით.

სამაგიეროდ, მეტად ბევრი ცნობებია უცხოეთიდან მიღებული, ალბათ იქაური კონსულებისაგან, ერეკლე მეფისა და საქართველოს შესახებ. უმთავრესად ცნობები მიღებულია სტამბოლიდან, რამდენიმე ცნობაა ინგლისიდან, ლივორნიდან (იტალიიდან) და ვენეციიდან.¹ საჭიროა, რომ ამგვარი ამონაწერები ვიქონიოთ მთელი XVIII საუკუნის რუსული გაზეთებიდან, თუმცა მასში მოყვანილი ცნობების შეუმოწმებლად მიღება შეუძლებელია, რადგან ისინი ხშირად მეტად გაზვიადებულად გვეჩვენება, საფიქრებელია აგრეთვე, რომ ზოგიერთი

¹ ენიმკი-ს ნებადართვით ყველა ეს ცნობა დაბეჭდილია სახელმწიფო მუხუმის მიერ აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილისადმი მიძღვნილ კრებულში.

ცნობა, რომელზეც შეეხება ერეკლეს, გულისხმობს არა ოსმალეთთან ბრძოლას, არამედ ლეკებთან და სხვა მთიელებთან, ან ამიერ კავკასიის მუსულმანებთან. ეს მით უფრო საგულგებელია, რომ ქართული წყაროები ოსმალეთთან ერეკლეს ბრძოლის შესახებ ამ ხანაში არაფერს გადმოგვცემენ. უფრო შესაძლებელია, როგორც ამაზე მიგვითითა აზხ. ნ. ბერძენიშვილმა, რომ ყველა ეს ცნობა გულისხმობდა სოლომონ I-ის ბრძოლას ოსმალეთთან, ხოლო ევროპაში იგი მიუკუთვნებიათ უკვე სახელგანთქმულ ერეკლესათვის. მიუხედავად ამ შენიშვნისა, ეს მასალა იმით არის საინტერესო, რომ გვაძლევს წარმოდგენას იმისას, თუ რა გამოძახილი ჰქონდა უცხოეთში საქართველოს ბრძოლას თავისუფლებებისათვის.

ცნობის მასალები

სამხედრო არქივიდან (ცვია) ამოღებული მასალები და ცნობები ეხება:

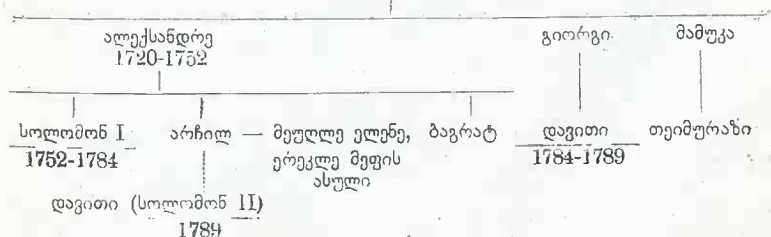
1) იმერეთის მეფეების დავით გიორგის ძის და დავით არჩილის ძის (სოლომონ II-ის) ერთმანეთში ბრძოლას; 2) საქართველოს მეფეებისა და მთავრების ურთიერთობას; 3) საქართველოს ურთიერთობას მეზობელ ხალხებთან; 4) საქართველოს ურთიერთობას რუსეთთან. ყველა ამ ცნობას, როგორც უკვე მოვიხსენიეთ, ეპიზოდური ხასიათი აქვს, და შიგადაშიგ მეტად ბევრი ხარვეზია.

1. იმერეთის მეფეები დავით გიორგის ძე და დავით არჩილის ძე, იგივე სოლომონ II.

1784 წ. 23 აპრილს უეცრად გარდაიცვალა უშვილოდ მეფე სოლომონ I. მემკვიდრედ მას ჰყოლია აყვანილი ერეკლე მეფის შვილიშვილი დავით არჩილის ძე, სოლომონის ძმისწული, მაგრამ თავადებსა და სამღვდლოებს მეფედ აურჩევიათ არა დავით არჩილის ძე, არამედ დავით გიორგის ძე, სოლომონის ბიძაშვილი¹, ხოლო მისთვის პირობა ანუ აღთქმა (როგორც იგი იწოდება 21 ივნისის საბუთში) ჩამოურთმევიათ ფიცს ქვეშ, დაუბეჭდიათ იგი პირობა და დაუდვიათ გელათის მონასტერში ხახულის ღვთისმშობლის ხატის წინაშე. პირობა არ შენახულა და ამიტომ მისი შინაარსი არ ვიცით.

¹ ამ ორი მეფის (დავით გიორგის ძის და დავით არჩილის ძის) გენეალოგია შემდეგია:

გიორგი

ზურაბ წერეთლის სიტყვით, რომელიც მოთავსებულია მის მიერ რუსეთის მთავრობისადმი 1785 წლის 8 ივლისს მიერთებულ მოხსენებაში, თავადები, და განსაკუთრებით პაპუნა წერეთელი, წინააღმდეგნი გამხდარან დავით გიორგის ძე გამეფებულისყო, სანამ მან არ შეჰფიცა, რომ იგი ერთგული იქნებოდა რუსეთისაო.

რამდენად მართალია ზურაბ წერეთლის სიტყვები, გამოურკვეველია.

ამ გამეფების და მასზედ მოყოლებული ამბების შესახებ შემდეგი საბუთები და ცნობებია დარჩენილი ცვი ა-ში:

7 მაისს ერეკლე მეფე სწერს ბურნაშევს¹. სოლომონ I გარდაიცვალა, იმერეთის მეფის მემკვიდრედ სოლომონის მიერ აყვანილი იყო ჩემი შვილიშვილი დავით არჩილის ძე, მაგრამ ახლა მეფედ აურჩევიათ დავით გიორგის ძე, სოლომონის ბიძაშვილი. პროტესტი არ განვაცხადე, რადგან დავით არჩილის ძე მცირეწლოვანია, სამეფოს გაძღოლა არ შეუძლიანო. (ცვი ა, 1784 წ. მაისი. აღწ. 194. შეკვრა 111 გვ. 321).

8 მაისს ერეკლე მეფე ამასვე სწერს პ. პოტიომკინს² და უმატებს: პროტესტი არ განვაცხადე იმ მოსზრებითაც, რომ ოსმალეთი არ ჩარეულიყო იმერეთის საქმეებში და ამას არ გამოეწვია არეულობა და რუსეთის უკმაყოფილებაო, შემდეგ კი, როცა დავით არჩილის ძე სრულწლოვანი გახდება, ისე მოვიქცევი, როგორც რუსეთის მთავრობა გადაწყვეტსო. (იქვე, გვ. 323).

12 მაისს ერეკლე მეფე ხელმოკრედ სწერს ბურნაშევს: დავით გიორგის ძემ თავის მხრითაც უნდა შეასრულოს მისი, ერეკლეს, მოთხოვნებიანი, დაუბრუნოს დავით არჩილის ძეს მისი მამულები (ეტყობა, დავით გიორგის ძეს წაურთმევია დავით არჩილის ძისათვის მამულები), მისცეს მას ყველა ის მამული, რომელიც ჰქონდა მამუკა ბატონიშვილს, იყოლიოს იგი თავის მემკვიდრედ და გადასცეს მას სამი ციხე ყოველგვარი მოწყობილობით და მამულებითო. თუ ასე იქნებაო, უმატებს ერეკლე მეფე, მე არა თუ არავითარი საწინააღმდეგო არ მექნება, პირიქით, ვეცდები კიდევ შევმატოო. (იქვე, 1784, შეკვრა 111 გვ. 379).

¹ ბურნაშევი სტეფანე, თქდი პოტიომკინის კომისიონერი ერეკლე მეფესა და იმერეთის მეფეებთან 1783 წ. აპრილიდან. (ბუტკოვი, II, გვ. 122).

² პოტიომკინი პავლე—1784 წ. თებერვლიდან სარატოვის და კავკასიის მხარეთა გენერალ-გუბერნატორი. (ბუტკ. II, გვ. 165).

24 მაისს ერეკლე მეფე სწერს ტომარას¹: იმერეთში მშვიდობა ზიანობა ჩამოვარდა, მაგრამ საბოლოოდ დასამშვიდებლად მე გავგზავნე მიტროპოლიტი მაქსიმეო. (იქვე, იენისი, გვ. 396):

როგორც ქვემოთ საბუთებიდან დავინახავთ, და როგორც ბუტკოვის ცნობიდანაც ჩანს (II ტ. გვ. 137), მაქსიმე მიტროპოლიტიან² ერთად იმერეთში გამგზავრებულია ბურნაშვიცი.

მაისის 28-ს მეფე დავით გიორგის ძე (ცეცია, 1784 წ. შეკვრა 111 გვ. 463) ერთი მხრით, მეორე მხრით თავადები და სამღვდლოება (ბუქდებს აკრავენ: გენათელი მიტროპოლიტი ევთიმე, ქსნის ერისთავი ელიზბარი, მათი სიმალის სრულიად იმერეთის მეფის დავითის სარდალი ბოქაულთუხუცესი მოურავი წულუკიძე ბერი, მათის უგანათლებულესობის სპასპეტი ერთგული წერეთელი პაპუნა) ატყობინებენ ბურნაშვეს, რომ 23 აპრილს სოლომონ I გარდაიცვალა და მეფედ არჩეულ იქნა დავით გიორგის ძე, რომლისთვისაც ითხოვენ რუსეთის მფარველობას და დახმარებას. (იქვე, აღწ. 194 შეკვრა 111, 1784 წ. აგვისტო).

იენისის 21 იმერეთის მეფე დავით გიორგის ძე და თავადები აძლევენ ერთმანეთს, მაქსიმე კათალიკოსის და ბურნაშვეის თავდობით, საფიცრის სიგელებს. დავით მეფე პირობას აძლევს თავადებს (ტექსტში ჩამოთვლილია: „სარდალ-მოურავი და ბოქაულთუხუცესი წულუკიძე ბერი, მეფის სიძე სარდალი, მოლარეთუხუცესი წერეთელი პაპუნა, სარდალი წულუკიძე გიორგი, სარდალი ქეშიკ უხუცესი აგიაშვილი ქაიხოსრო, სახლთუხუცესი წერეთელი ზურაბ, მდივანბეგი კნიაზი დავით³ და სხვა ჩვენი მოხელენი და მოურავნი“), რომ იგი უცვლელად დაიცავს მისი ამორჩევის და გამეფების დროს ფიცით მიცემულ აღთქმას (რომელიც დაბეჭდილი ყოფილა და შემ-

¹ ტომარა (იგივე ტამარა) ვასილი. 1783 წ. ჩამოიტანა იმავე წელში დაღებული ტრაქტატის პროექტი, 1784 წ.—ჩამოუტანა ერეკლე მეფეს ეკატერინე II-ის მიერ გამოგზავნილი საჩუქრები. (ბუტკ. II. გვ. 121, 132).

² ამ ცნობაში ბუტკოვი მაქსიმეს იხსენიებს იმერეთის კათალიკოსად. ამგვარათვე იწოდება მაქსიმე ასტრახანის გუბერნატორის იაკობის 1779 წლ. ოფიციალურ ქაღალდში. (ბუტკ. III, გვ. 148). ჩვენ დავტოვეთ ერეკლე მეფის მიერ ნაწამარი ხარისხი მაქსიმესი „მიტროპოლიტი“, რადგან იგი იმ დროს ცნობილია თბილისში „განმარტოებული“ (в единении ბუტკ. II, გვ. 137). საფიქრებელია, ეს „მარტობა“ გამოწვეული ყოფილიყო მაქსიმესა და სოლომონ I-ს შორის რაიმე უთანხმოებით, ამიტომ იგი უკვე იმერეთის კათალიკოსად არ ითვლებოდა; თორემ გაუგებარი იქნებოდა, რატომ უწოდებდა ერეკლე მეფე მას მიტროპოლიტს.

³ მდივანბეგი დავით კვინიძე (ცაგ. რუს. № 31).

დედ დადებული გელათში ხახულის ღვთისმშობლის ხატის წინაწე)¹, თუ ისინი (თავადები) მისი მეფობის მდომელნი იქნებიან, მისი საქმის და სიტყვის რიგიანობის მიმღებელნი და აღმსრულებელნი, მისი მეფობის გამძლიერების და სარგებლობის გამგებელნი და წარმმართველნი და სხვა საკეთილო და ქვეყნის შესამატებელ საქმეში მიჰყვებიან, სიმტკიცე ექნეს გელათში დადებულ პირობას და როგორც-თაც პატივით, სახელოებით ან კაისყმობით, ან სითამამით, ან სიმდიდრით, ან კადნიერებით მეფე სოლომონთან იყავით და ყოფილხართ, აგრეთვე მსგავსად მოუშლელის პირობით იმყოფებოდეთ და მისგან არაფერი მოგეშალოსთო, თქვენს შემატებას და სიკეთეს ვეცადოთ და არც ხერხით, არც მტრობით ურიგო და უსამართლო საქმე თქვენზე არ განვიზრახოთ და არც გირტყუნოთ ამიერთაგანო. (იქვე, 1784 წ. აგვისტო, შეკვრა 111, გვ. 468).

მეორე მხრით, თავადები (მოსენებულნი არიან თვით ტექსტში: სარდალი მოურავი ბოქაულთუხუცესი წულუკიძე ბერი, სიძე მეფისა სარდალი პაპუნა, სარდალი წულუკიძე გიორგი, სახლთუხუცესი წერეთელი ზურაბ, მდივანბეგი კნიაზი დავითი და ყოველნი მოურავნი და განმგენი) უცხადებენ მეფეს თავის ერთგულებას, თუ უკანასკნელი სამართლიანი იქნება, მეფე სოლომონივით მოწყალებას არ მოაკლებს, ქვეყნის სამჯობინაროს საქმისათვის სიტყვას მოუსმენს და მათ რიგს არ მოაკლებს, სახელოების და ოჯახის დამდაბლებას არ განიზრახავს, მათ ებრძანოს, რასაც მეფე ნაკლუფანებასა და ურიგოს დაინახავს და ქვეყნის ყოვლისა შენებისა, შემატებრისა და დაკლების საქმეს უიმართოდ არ აღასრულებდეს. (იქვე, გვ. 469).

ამის შემდეგ მეფე დავით გიორგის ძე სწერს ეკატერინე II-ეს, რომ სოლომონ I-ის გარდაცვალების შემდეგ იმერეთის ტახტზე ავედი და გთხოვ მიმილოთ მფარველობაში, როგორც მიღებულია ერეკლე მეთეო. ვგზავნი დესპანებს მაქსიმე კათალიკოსს, სიძეს ზურაბ წერეთელს და მდივანბეგს დავითსო. (იქვე, ქართ. წერ. 1788—91 წ.წ. გვ. 20).

ამავე ხანში უნდა იყოს დაწერილი იმერეთის თავადებისა და სამღვდლოების წერილი პავლე პოტიომკინისადმი, სადაც ისინი ატყობინებენ დავით გიორგის ძის გამეფებას და სთხოვენ მფარველობას და დახმარებას. ხელს აწერენ: ქუთაისის მიტროპოლიტი

¹ ეკლესია-მონასტრებში ამგვარი აქტების დადება ძველ დროში საყოველთაოდ ყოფილა გავრცელებული. როგორც ცნობილია, ინგლისის ერთ-ერთი ძირითადი კანონის, იონან უმიწაწყლოსა და ინგლისის დიდებულთა შორის დადებული პირობის Magna charta libertatum-ის დედანი აღმოჩენილ იქნა ლინკოლნის დიდ ეკლესიაში.

დოსითეოსი, გენათელი ეფთვიმე, არქიებისკოპოსი იოანე, ქსნის ერის-
თავი ელიზბარი, წულუკიძე ბერი, სარდალი წერეთელი პაპუნა,
წულუკიძე გიორგი, სახლიუხუცესი ზურაბ წერეთელი, აგიაშვილი
სარდალი ქაიხოსრო, მაჩაბელი ზურაბ, მდივანბეგი თ-დი დავითი,
მდივანი—საიდუმლო მრჩეველი გაბაშვილი ბესარიონ. (იქვე, აღწ. 194
1784 წ. მაისი, შეკვრა 111 გვ. 313)¹.

იმავე წლის 15 სექტემბრის თარიღით დაწერილია ბატონიშვი-
ლის დავით არჩილის ძის, თავადებისა და სამღვდელოების წერილი
ეკატერინესადმი. (ხელს აწერენ: „მე ყოვლის საიმერეთოს უფლის-
წულთ დავითი“; ბეჭდებს უსვაშენ: დავითი, იმერეთის ბატონიშვილის
არჩილის შვილი ალექსანდრე, კათალიკოსი მაქსიმე, ქუთაისის მიტ-
როპოლიტი დოსითეოსი, გელათის მიტროპოლიტი ეფთვიმე, ხონის
არქიებისკოპოსი ანტონი, თავადი გრიგოლ წულუკიძე, ქსნის ერის-
თავი ელიზბარი, წერეთელი პაპუნა, წულუკიძე ბერი) იმავე შინაარ-
სისა. აქაც ატყობინებენ დავით გიორგის ძის გამეფებას და ითხო-
ვენ მფარველობას და დახმარებას, გზავნიან დესპანებს: მაქსიმე კა-
თალიკოსს, ზურაბ წერეთელს და მდივანბეგ დავითს. ამ წერილის
დედანი ცვი ა-ში არ არის. იგი დაბეჭდილია ცაგარლ. Грамоты-ში
(ქართული № 171, რუსული № 27). ცაგარელს იგი აღნიშნული აქვს
ორივე ტექსტში, როგორც იმერეთის მეფის დავითის, თავადების და
სამღვდელოების წერილი და დათარიღებულია მის მიერ ქართული
ტექსტი 15 სექტემბრით, ხოლო რუსული თარგმანი—აპრილით
(ურიცხვოდ). ამგვარად აღნიშვნა ამ საბუთისა მიუღებელია: დავით
მეფეს თავისი ცალკე წერილი დაუმზადებია ეკატერინე II-სადმი და

¹ ეს წერილები დათარიღებულია: დავით მეფის ეკატერინესადმი: ცვი ა-ში
1784 წლ. 26 აპრილით, ცაგარლის Грамоты-ში ქართული (№ 170) მაისით
(ურიცხვოდ) და რუსული (№ 26) აპრილით (ურიცხვოდ). თავადების წერილი
პ. პოტიომკინისადმი ცვი ა-ში 1 მაისით, ცაგარლის Грамоты-ში ეს წერილი არ
არის. ამ თარიღების მიღება შეუძლებელია: 1) საბოლოო დამყარება მშვიდობია-
ნობისა დავით გიორგის ძესა და დავით არჩილის ძეს შორის, როგორც ქვემოთ
დავინახავთ, მოხდა 21 ივნისის შემდეგ (როცა დავით გიორგის ძე და თავადები
ერთმანეთს პირობით შეეკვრნენ) 15 სექტემბრამდე,--მანამდე კი ამგვარი წე-
რილების გაგზავნა, როგორც ზემოხსენებული ორი წერილია, უზერხული იქნებოდა.
მით უმეტეს, რომ ამ მოლაპარაკებასა და შეთანხმებაში ჩარეული იყო რუსეთის
წარმომადგენელი ბურნაშევი; 2) იმ ხანებში მაქსიმე მიტროპოლიტი თბილისში
ცხოვრობდა და მაისის დამლევამდე იმერეთს ვერ ჩავიდოდა, მისი კათალიკოსად
ხელახლავ მიღება და დესპანების არჩევაც ვერ მოხდებოდა. შესაძლებელია მხო-
ლოდ დაუშვავთ, რომ თუმცა წერილები დაწერილი იყო 21 ივნისის შემდეგ 15
სექტემბრამდე, მაგრამ თარიღი დაუსვენს აპრილისა და მაისის, როგორც დავით
გიორგის ძის გამეფების ახლო თვეებისა.

კიდევაც გაუგზავნია (იხ. ხემოთ), ამიტომ იმის ხელის მოწერა ბატონიშვილ დავით არჩილის ძესთან, თავადებთან და სამღვდელოებასთან უხერხული თუ არა, ზედმეტი მაინც იქნებოდა. შემდეგ, საბუთს პირველად ხელს აწერს ბატონიშვილი დავით არჩილის ძე (რუსულთარგმანში იგი სრულიად გამოტოვებულია) და მხოლოდ შემდეგ თითქოს ბეჭედს ასვამს დავით მეფე. ეს კი შეუძლებელი იქნებოდა, რადგან მეფის ხელის მოწერა, ან მისი ბეჭდის დასმა ყოველთვის წინ უძღოდა სხვების ხელის მოწერას, ან ბეჭდის დასმას. განსვენებულ პროფესორს ტექსტი პირდაპირ კი არ აქვს გადმოღებული, არამედ თავის განმარტებით. ასე, მაგ. ალექსანდრე ბატონიშვილის ბეჭედზე ნათქვამი აქვს: „იმერეთის ბატონიშვილის არჩილის შვილი ალექსანდრე“, მაშინ როდესაც შთამომავლობის ასეთი დიდი წარწერა ბეჭედზე მიღებული არ იყო. ამიტომ, საფიქრებელია, რომ ჩვენთვის საინტერესო ბეჭედზე წარწერა იყო „დავითი“ რაიმე სხვა დამატებით და იგი ეკუთვნოდა დავით არჩილის ძეს ბატონიშვილს, და არა დავით მეფეს.

ყველა ზემოხსენებულის თანახმად, ამ საბუთის ავტორად უნდა მიჩნეულ იქნენ ბატონიშვილი დავით არჩილის ძე, თავადები და სამღვდელოება. და ეს გასაგებიცაა, რადგან რუსეთის მფარველობისათვის გასაგზავნად უფრო მიზანშეწონილი იყო, რომ დავით ბატონიშვილს, თავადებს და სამღვდელოებს ცალკე გაეგზავნათ წერილი და ამით ეცნობებინათ, რომ ისინი სრულიად თანახმანი და კმაყოფილნი არიან დავით გიორგის ძის გამეფებითა.

რაც შეეხება თარიღს, იგი უთუოდ 15 სექტემბრისა უნდა იყოს და არა აპრილის, როგორც ცაგარელს აქვს ნაჩვენები რუსულ თარგმანში. ამას ადასტურებენ: 1) კაცია დადიანის წერილი 2 სექტემბრის თარიღით. რომელიც გაგზავნილია ეკატერინესადმი მაქსიმე კათალიკოსის ხელით (იქვე, გვ. 25) და 2) ის გარემოება, რომ იმერეთის მეფის დესპანები ჩასულან პეტერბურგში დეკემბრის ოციან რიცხვებში (იხ. ცაგ. რუს. №№ 30, 31), რაც სრულიად ეთანხმება მგზავრობის საჭირო დროს იმერეთიდან პეტერბურგამდე.

ამგვარად, იმერეთის საქმეების ამ ხანის მიმდინარეობა ასე გვეხატება:

23 აპრილს უეცრად გარდაიცვალა სოლომონ I. მის მაგიერ არჩეულ იქნა დავით გიორგის ძე, რომელსაც თავადებმა პირობა ჩამოართვეს ფიცის ქვეშ. შემდეგ ეს პირობა დაბეჭდეს და დადგეს გელათის მონასტერში. ეს ამბავი რომ შეიტყო ერეკლე მეფემ, 7—12 მაისს წერილები დაუგზავნა ბურნაშევს და პავლე პოტიომკინს, სა-

დაც ატყობინებდა იმ პირობებს, რომლებზედაც ის თანახმაა დავით გიორგის ძის გამეფებაზე დავით არჩილის ძის, სოლომონ I-ის მიერ მემკვიდრედ აყვანილის მაგიერ. საბოლოოდ საქმის მოსაგვარებლად მან გაგზავნა იმერეთში მიტროპოლიტი მაქსიმე. მაქსიმესთან ერთად იმერეთში წავიდა ბურნაშევი. 28 მაისს დავით მეფე, სამღვდლოება და თავადები ოფიციალურად ატყობინებენ ბურნაშევს დავით გიორგის ძის არჩევას და სთხოვენ დახმარებას.

ჩასვლისთანავე მიტროპოლიტ მაქსიმეს ხელახლა დაუბრუნდა ხარისხი იმერეთის და აფხაზეთის კათალიკოსისა. 21 ივნისს დავით მეფე და თავადები, მაქსიმე კათალიკოსისა და ბურნაშევის მონაწილეობით, საფიცრის წიგნებს აძლევენ ერთმანეთს. 15 სექტემბერს, ან მანამდე, დავით გიორგის ძის გამეფების შესახებ თავადები და სამღვდლოება პავლე პოტიომკინს სწერენ, 15 სექტემბერს ამგვარსავე წერილებს სწერენ ეკატერინე II-ს ერთი მხრით დავით მეფე, მეორე მხრით — დავით ბატონიშვილი (არჩილის ძე), სამღვდლოება და თავადები. ამნაირად ირკვევა, რომ მოლაპარაკება დავით გიორგის ძესა და დავით არჩილის ძეს შორის გაგრძელებულა თითქმის ოთხი თვე. ეკატერინესადმი მიწერილ წერილებში დავით მეფე, დავით ბატონიშვილი, სამღვდლოება და თავადები დესპანებად ასახელებენ მაქსიმე კათალიკოსს, ზურაბ წერეთელს და მდივანბეგს დავით კვინიხიძეს.

პირობა მალე დაშალეს და მშვიდობიანობა დაირღვა.

1785 წლის 25 აპრილს მეფე ერეკლე სწერს უცნობ პირს (საფიქრებელია, პ. პოტიომკინს): იმერეთში დიდი არეულობაა მეფესა და თავადებს შორის, გლეხებიც ღელავენ, გადასახადებს არ იხდიან, მივეცი წინადადება ორივე მხარეს, საზღვარზე მოვიდნენ სურამში, შესაძლებელია, რაიმე ვიღონოთ მათ შესარიგებლად. (ცვია, შეკვრა 121, 1785 წ. გვ. 16).

1785 წ. 14 მაისს ბურნაშევს სწერენ (იქვე, აღწ. 194, შეკვრა 113):

1. ბატონიშვილი დავით არჩილის ძე: მეფე დავით გიორგის ძემ მეფე სოლომონის ქვრივი და შვილიშვილი დაიჭირა, მე მამულებიდან გამომავლო და წამართვა, ვცხოვრობ წერეთელთან, სოლომონ I-ის მოკეთენი გაგდებული არიან. დადიანის ჯარი ქვეყანას აოხრებს.

2. გიორგი წულუკიძე და პაპუნა წერეთელი: რადგან თქვენ ხელმწიფისაგან დადგენილი ხართ და თავდებობაც მიიღეთ, გთხოვთ გაგესაჯოთ. ჩვენი გაქრობა უნდა მეფე დავითს..

3. მეფე დავითი: რასაც მე ვწერ, თავადებიც ადასტურებენ. თავაწი თქვენის თანდასწრებით პირობა შევკარით, მის მერმე არავინ არ დამისჯია, მამული არ წამირთმევია. ეფრემი აქ რომ იყო, ნახა, როგორ შეურაცხყოფას მაყენებდნენ. ისეთ სიღარიბეში ჩავარდი, რომ არც ღომი მქონდა და არც ღვინო. როცა მე უარი ვთქვი, რომ აღმასხან ბატონიშვილს ან დავით ბატონიშვილს ცოლად შეერთო წულუკიძის ქალი, მე ვიცოდი, რომ თუ ასე მოხდებოდა, იგი უთუოდ ამბოხებას მოაწყობდა. მაგრამ ჩერე დავთანხმდი მეფე ერეკლეს, კათალიკოსისა და თქვენი სურვილისამებრ¹. წულუკიძეს და წერეთელს უნდათ დაანგრიონ ჩვენი სამეფო, წავგართვეს ჩვენი ძმა დავითი (არჩილისძე) და ცხადად არღვევენ პირობას. ჩვენ აქამდე ვითმინეთ, ვფიქრობდით, თქვენი დარიგებით ხელახლავ შევრიგდებოდით. ყოველ შემთხვევაში, არავის არ მივცემ ნებას, სამეფო წამართვან, ან ძმას წამკიდონ, იგი ჩემი შემკვიდრეა. და ვინც იმას მართმევს, უნდა სამეფო დააქციოს. წულუკიძემ მოინდომა რაჭაში აზნაურები და გლეხები თავის ქვეშევრდომებად გაეხადნა, დაეფიცებინა, რომ ჩვენი არ ისმინონ, მაგრამ იმათ ეს არ მიიღეს, ჩვენ შეგვატყობინეს. მაშინ ჩვენ ისინი, ე. ი. აზნაურები და გლეხები დავაფიცეთ ჩვენს ერთგულებაზე. როტმისტრი ეფრემი იქ იყო, შეგიძლიათ კითხოთ, რაჭაში წულუკიძემ დალატით დაიკავა ჩვენი ციხე: ჩიდრუეთი², შევუთვალე ციხე დაებრუნებინა, მან ჩვენი კაცები გამორეკა, „ციხე ჩემიაო, მოდი წაიღეო“, გზები ყველა შეკრულია, თითქმის მთელი სამეფო უჭირავთ, რამდენჯერმე გავგზავნე კაცები, წინადადება მივეცი, არეულობა მიატოვონ, შევრიგდეთ, მაგრამ არ მიიღეს. ბევრ თავადს და აზნაურს შეპირდნენ სოფლებს და საჩუქრებს. ახლა ჩვენ ძმასთან (დავით არჩილის ძესთან) მივიდნენ. ოთხი ტყვე ახალციხეში გავგზავნეს, ითხოვენ ოსმალეთის და ლეკების ჯარს. ამას ჩვენ ვერ მოვითმენთ, ზომებს მივიღებთ. გივზავნით თქვენ და მეფე ერეკლეს აზნ. ბუჭუა მასხარაშვილს, რომ მეორე მხარემ ტყუილით არ შეგაცდინოსთ.

4. მეფე დავით II წერილში ატყობინებს ბურნაშევს. წერეთელმა და წულუკიძემ დაიკავეს ორი ჩვენი ციხეო. უგზავნის იმერეთის თავადების წერილს წერეთლისადმი. (იხ. ქვემოთ).

¹ ეტყობა, ეს განზრახვა არ შესრულებულა. წულუკიძის ქალი ერეკლე მეფის არც ერთ შთამომავალს არ ჰყოლია ცოლად. იოანე გიორგის ძეს ჰყავდა ცოლად ზურაბ წერეთლის ქალი ქეთევანი. 1785 წ. იოანე 15 წლისა იყო.

² ახ. ნ. ბერძენიშვილის განმარტებით, აქ უნდა იგულისხმებოდეს ციხე „ჩიდროთა“.

იმავე რიცხვებში იმერეთის თავადები და სამღვდლოება (იქვე) სწერენ: 1) მეფე ერეკლეს—მეფე დავითმა დადიანთან კავშირი შეკრა, ეს კავშირი ბურნაშევმა დაბეჭდა, ამის შემდეგ მეფე წულუკიძეს და სხვა თავადებს მოწყალებას არ აკლებდა, მაგრამ სატანას ხასიათი ქრისტიანებში ყოველთვის არეულობას ახდენს. გასამართლებელი წულუკიძეს და წერეთელს არაფერი აქვთ. ასე რომ, მეფემ რომ ბრძანოს მათი ამოწყვეტა, სიმართლე აქვს. საყვარელი ძმა წაართვა, რა უქნეს არ ვიცით. იმათ ურჩიეს ბატონიშვილს დავითს პასუხი მოეცა ჩვენ წერილზე¹; 2) წულუკიძეს და წერეთელს:—დაემორჩილეთ მეფეს, ნუ ღუპავთ ქვეყანას, შენ (წერეთლის) ოჯახს, შენ აღრინდელ ნამოქმედარს, მეფე სოლომონის ქრისტიანული სისხლით მოპოებულს იმერეთს ნუ ახვარებ, დარწმუნებული ვართ, თუ შენ, წერეთლო, მოისურვებ, წულუკიძეც დაგეთანხმება და ყველაფერი ისე გაკეთდება, რასაც მეფე და ჩვენ ნოვითხოვთ. ამას გარდა, ცუდი არ იქნება, თუ წულუკიძე თავს გამართლებს და მისი ძმის მიერ დაკავებულ ციხეებს დააბრუნებს, ღმერთია მოწმე, თუ წულუკიძე ასე მოიქცა, არავითარი საშიშროება მას არ მოეღოს და თუ ორი ციხისათვის ჩვენ და იმერეთს არ შეიბრალებს, ჩვენ სიყვარულს და მეგობრობას დაივიწყებ. ჩვენ მეფის ერთგულობისათვის მის ბრძანებას ავასრულებთ და ჩვენგან არავითარ კეთილ მოქმედებას აღგილი არ ექნება. ჩვენ ვიცით, რომ თუ რომ მოისურვებ, ყველაფერის გაკეთება შეგიძლია. მეტს აღარ გწერთ. ქრისტიანების სისხლს ნუ ანთხვთ, რადგან პასუხს ღვთის წინაშე აგებთ.

იმავე რიცხვებში ბატონიშვილი დავით არჩილის ძე სწერს იმერეთის თავადებს: მოახსენეთ ჩემ ძმას, რომ, როცა სოლომონ მეფემ საქართველოდან დამიბარა, მან დავით გიორგის ძეს მისცა მისი წილი და უთხრა, რომ ამის მეტი იმერეთში შენ მონაწილეობა არა გაქვსო. მე მის შვილად და შემკვიდრედ ვიყავი აყვანილი. მაგრამ, საქწუხაროდ, სოლომონ უცბად გარდაიცვალა და ჩემის მცირეწლოვანობის გამო მეფედ დავით გიორგის ძე ამირჩიეს, მხოლოდ პირობა დალდა ფიცის ქვეშ, რომ მე იმერეთში მონაწილეობა მექნებოდა. მხოლოდ ამას ვთხოვლობ ახლა და აგრეთვე იმას, რომ იმერეთის დიდებულები საშიშროების გარეშე იყვნენ, როგორც წინათ. გარდა ამისა, მე წინააღმდეგი ვარ იმერეთის და რაჭის მამულების გაცემისა, რადგან ეს ჩვენი ოჯახისათვის საზიანოა. დარჩა კიდევ სოლომონის ქვრივი და ობოლი, რომელიც თქვენ უნდა შეინახოთ.

¹ თავადების წერილი დავით არჩილის ძისადმი საქუთუბში არა ჩანს. დავით არჩილის ძის პასუხი იხ. ქვემოთ.

1785 წ., 23/Ⅳ ბურნაშევმა მოხსენებული წერილები 14-16 მაისისა გაუგზავნა პ. პოტიომკინს (იქვე) და თან დაუმატა, რომ წერეთლის და წულუკიძის გამოგზავნილმა კაცმა სიტყვიერად გადმოიტყობათ იმათი ნათქვამი: თუ იმათს სიცოცხლეს საშიშროება მიადგება რამე, ისინი ოსმალებს მიმართავენო. მართლაც, განმარტავს ბურნაშევი, სულეიმან ფაშამ ტყვეები და საჩუქრები რომ მიიღო, სურამში როგორც შევიტყვე, ის ტყვეები იყვნენ განჯელი ებრაელები, ბერიწულუკიძისაგან გაგზავნილი. დავით არჩილის ძეს მივწერეო,— ატყობინებდა ბურნაშევი,— რომ უმჯობესია იგი აქ მის პაპასთან ჩამოვიდეს; წულუკიძისა და წერეთლის კაცს ვუბრძანე მათთვის გადაეცა, რომ ოსმალეთთან საქმის დაჭერა მთლად დალუპავს იმათ. მის უმაღლესობას მეფე დავით გიორგის ძეს კი ვთხოვე, შეაჩეროს თავის სამართლიანი რისხვა მისი დესპანების პეტერბურგიდან დაბრუნებამდე. ყველაფერი ეს მის უმაღლესობას მეფე ერეკლეს მოვახსენე და იმან ინება კურიერის გაგზავნა მის სიძე ციციშვილთან, რომელიც იმერეთისკენ მიდიოდა, რომ წინადადება მისცეს ორივე მხარეს, დადიანს და ყველა დანარჩენ მონაწილეს, ამ მოკლე ხანში შეიკრიბონ სურამში შეთანხმების მოსაგვარებლად და თვით მისი უმაღლესობაც, ე. ი. ერეკლე მეფეც, აპირებს მაშინ იქით წასვლასო.

19 აგვისტოს ბურნაშევი, სხვათა შორის, ატყობინებს პ. პოტიომკინს— იმერეთში შეთანხმება მოხდა მის მიერ გაგზავნილ პორუჩიკი კრასინსკის გავლენით, თუმცა არეულობა გრძელდება, გლეხები თვითნებობენ, არავის უჯერებენ, გადასახადებს არ იხდიან, წულუკიძემ და წერეთელმა უარი განაცხადეს თავის სახელოებზე, შეძლებული აზნაურები განზე დგანან, არც ერთ მხარეს არ ეკედლებიან; ყველაფერს განაგებს ელიზბარ ერისთავი; მეფემ წერა-კითხვა არ იცის და უჯერებს, ვინც რას ეტყვის, ყველაფერში ენდობა დადიანს, რომელსაც მისცა 400 კომლი. დადიანს განზრახვა აქვს იმერეთის ანგარიშზე გაძლიერდეს და ამიტომ ჰბადებს მხარეებს შორის განხეთქილებას. წერეთელი ახლა მთებში წავიდა, რომ ჯარი იშოვოს ოსებში და სხვა ხალხში. ინახულა გედევანიშვილი, რომელიც მეთაურობდა ჯარს სურამზე ბრძოლის დროს (ცვია, 1785 ოქტომბრის აღწ. 194 შეკვრა 113, გვ. 385—387).

იმავე წლის ოქტომბრის ქალაქებში მოთავსებულია უთარილო ორი წერილი ელიზბარ ერისთავისა და ზაალ აბაშიძის. პირველ წერილში ისინი მოახსენებენ ახალციხის ფაშას სულეიმანს დავით არჩილის ძის თხოვნას, რომ ფაშამ აასრულოს ის, რაც მას ბატონიშვილმა თხოვა ფაშლოვის პირითო. ატყობინებს, რომ მათ დაიკა-

ვეს რაჭა, აიღეს ხადის-კარი და ვინც არ დაემორჩილა, დაარბიეს. შეორე წერილში, რომელსაც ისინი უწოდებენ „საიდუმლოს“, ატყობინებენ იმავე ფაშას: ჩვენ, როგორც შეგპირდით, ავაშენებთ ოთხ ციხეს, თუ ხონთქრისაგან გამოიტანთ ფორმანს თქვენი შვილისათვის (ე. ი. დავით არჩილიძისათვის), დავაყენებთ მთაში თქვენ მეციხოვნეებს და თქვენ საკუთრად მოგართმევთ 100 ტყვეს და 40 ქისა ფულს. ამას უმატებენ: წერეთელს ჰქონდა მოლაპარაკება ტყეში კობტას ძმისწულთან—ადრი მამასთან და ლეკების სხვა ბელადებთან და დაასაჩუქრა ისინი (შემდეგ გაუგებარია). ქიტეხას მოელიან თედრიჯში, სათილო გამოგზავნილია თბილისიდან ერეკლესაგან.

1786 წ. 19 თებერვალს დავით მეფე ატყობინებს პ. პოტიომკინს: რაც ამასწინათ მოგახსენეთ პოლკოვნიკის (ბურნაშევის) საშუალებით, უკვე გამართლდა. 15 იანვარს წულუკიძემ (ბერმა) და წერეთელმა პაპუნამ თათრის და ლეკის ჯარი ჩამოიყვანეს, დაცნენ რაჭას, ბევრი ტყვე და საქონელი გარეკეს. მაგრამ ჩვენ ჩვენის და ოდიშის ჯარით შევებებით და ზოგი სრულად ამოვწყვიტეთ, ცოცხლები კი დავატყვევეთ. დაჭერილთა შორის არის ერთი წერეთელი და ახალციხის ფაშის უპირველესი დიდი კაცი ქაბუჩი ქაპია იბრაჰიმ ბეგი ჯაყელი. ამ საქმეს დაესწრო ივან დავიდიში, რომელსაც თქვენდა მოსახსენებლად ამასთანავე ვგზავნით. (ცვია, თებერვალი და მარტი, 114 შეკვრა, 1786 წ. გვ. 150).

იმავე შეკვრაში დავით მეფის პატარა წერილია უცნობი პირისადმი, უთარილო, სადაც იგი უგზავნის პაპუნა წერეთლის წერილს ლეკებისადმი დასთხოვს: თქვენმა „აღმატებულებამ“ გასინჯოს იგიო. პაპუნას წერილი საბუთებში არა ჩანს.

1787 წ. 29/V მეფე დავით გიორგის ძე სწერს პ. პოტიომკინს, სხვათა შორის (იქვე, ივლისი): თქვენგან შემწეობა არ მიგვიღია, მეზობლები ამიტომ დაგვეცინიან, მაგრამ შინაური მტრები მაინც დავიმორჩილეთ, ზოგიერთი მათგანი მეფე ერეკლესთან წავიდა, მაგრამ არ მგონია, რომ ერეკლემ მათ მხარი დაუჭიროსო. ითხოვს დახმარებას, რისთვისაც გზავნის „უპირატეს მდივანს ბესარიონ გაბაონელიძეს“ (გაბაშვილს).

ბესარიონის ყოფნა რუსეთში და მისი იქაური მოქმედება იხ. ქვემოთ: „საქართველოს მეფეების ურთიერთობა რუსეთთან“.

ამის შემდეგ იმერეთის შინაური საქმეების შესახებ 1794 წლამდე ქართულ ენაზე საბუთები არა ჩანს, თუმცა 1787 წლიდან დიდი ამბები მოხდა დავით გიორგის ძესა და დავით არჩილის ძეს შორის ბოლოს, 1789 წელს, დავით გიორგის ძე იძულებული იყო ახალცი-

ხეში გაქცეულიყო დამარცხებული, დავით არჩილის ძე ავიდა ტახტზე სოლომონ II-ის სახელით, მაგრამ ისიც 1792 წ. რამდენიმე თვით გაძევებული იყო იმერეთიდან და მხოლოდ 1792 წლ. დამლევს ხელმეორედ დაიბრუნა ტახტი. (ბუტკ. II, გვ. 283).

დავით გიორგის ძე თითქოს დაემორჩილა ამ ვარემოებას. პირობაც შეკრა სოლომონ II-სთან, რის თავდებად ორივე მხარეს დაუდგნენ ერეკლე მეფე და სულეიმან ფაშა. (იხ. ქვემოთ.).

1794 წ. ნოემბრის 29 მეფე სოლომონ II ვრცელ წერილს სწერს გუდოვიჩს იმ ომებისა და ბრძოლების შესახებ, რომლებიც მას გადახდა არა მარტო შინაურ მტრებთან, არამედ უმეტესად იმერეთის ყველა სამთავროსთან, რომელთაც ესმარებოდნენ ახალციხის ფაშა და ლეკები. იგი წერს: ჩემმა ბიძამ დავითმა, რომ დაგვეცემოდა, მოიწვია დადიანი, გურიელი და იმერეთიდან გაძევებული აბაშიძე, მრავალი ტყვისა და ფულის დაპირებით დაითანხმა ახალციხის ფაშა, მიუხედავად იმისა, რომ ფაშისა და ერეკლე მეფის თავდებობის ქვეშ მან დასდვა პირობა, მუდამ ერთგული ყოფილიყო ჩვენი და მშვიდობიანობა დაეცვა. ჩვენს შეკითხვაზე დავით გიორგის ძე ფიცით გვარწმუნებდა, რომ ეს სულ ტყუილიაო და ამანათად თავისი შვილიც მოგვცა. ისინი მაინც განაგრძობდნენ მზადებას და როცა ერთმა მათგანმა, დადიანმა¹, ჯარი შეკრიბა, მე თვითონ დავეცი მთავარს, ასე რომ ის აფხაზეთში გაიქცა, მის მაგიერ დადიანად მისი ძმა მანუჩარი დავაყენე. დადიანმა გამოითხოვა ჯარი აფხაზეთიდან და ხელმეორედ დაგვეცა. ჩემმა ბიძამ ლეკების ჯარი მოიწვია, გურიელმა ოსმალეთს მიმართა. შეთანხმდნენ, რომ ერთდროულად დაცემოდნენ ჩემს სატახტო ქალაქს ქუთაისს, ხელახლავ დავეცი დადიანს, დავამარცხე, მრავალი ტყვე წამოვიყვანე. იგი გაიქცა აფხაზეთში. ჩემი ბიძა კი იძულებული იყო, როცა დაინახა დადიანის დამარცხება, გაბრუნებულიყო და თავი დადიანების ტყვეში შეეფარებინა. მოვიდნომე იმის შეპყრობაც, მაგრამ ადგილის მდგომარეობა ისეთი იყო, რომ იძულებული შევიქენი შევჩერებულიყავი, სანამ დახმარება არ მომივიდოდა. ჩვენს შორის შუამავლად მეფე ერეკლე იყო და, როცა მან შეიტყო, ჩემმა ბიძამ პირობა შეშალაო, გამოვზავნა თავისი შვილი ალექსანდრე ჯარით და არტილერით. იგი ჩამოვიდა 24 ოქტომბერს. ამან უფრო გამათამაშა, გაიმართა ბრძოლა ზარბაზნებისა და თოფების სროლით. თუმცა სრული გამარჯვება ვერ მივიღე, მაგრამ რომ დაინახეს—ბევრი ხალხი აკლდებოდათ, ჩემმა ბიძამ, აბა-

¹ გრიგოლ (ბუტკ., III, გვ. 501)

შიქემ და მათმა მოხელეებმა უბრალო ხალხი დატოვეს, თვითონკი გაეშურნენ სოხუმისაკენ დახმარების სათხოვნელად. სოხუმის ბეგმა, როცა გაიგო მათი დამარცხება, დახმარებაზე უარი უთხრა და მაშინ ისინი წავიდნენ ფოთს. ლეკების დარჩენილი ჯარი, ჩემი რისხვა რომ თავიდან აეცილებინა, დამნებდა და ახლა იგი მე მყავს. ჩემი მტრები თუმცა დამარცხდნენ, მაგრამ იმედს არ ჰკარგავენ. ერთი მათგანი სტამბოლში აპირებს წასვლას, მეორე დაღისტანში— შემწეობის გამოსათხოვად. დადიანის ძმასთან (ძანუჩართან) კარგი განწყობილება მაქვს. აგრეთვე მთავარ გურიელის ხალხი არა ყველა, არამედ ნაწილი ჩემკენ გადმოვიდა და თვით გურიელი მცირე მომხრეებით თავის თავს თვითონვე აიძულებს ჩემს მორჩილებაში იყოს. (ცეცია № 288, გვ. 63—65)¹.

¹ იმერეთის მეფეების ბრძოლა იმით გათავდა, რომ დამარცხებულმა დავით გიორგის ძემ თავი ახალციხეს შეაფარა, სადაც იგი გარდაიცვალა 1795 წლ დასაწყისში. (ბუტკ. II, გვ. 283—285).

სახბაროველოს მფხვეზისა და მთავრების ურთიერთობა

უკვე გაფკეს მასალებიდან ვიცით, რა ურთიერთობა ჰქონდა ერეკლე მეფეს იმერეთის მეფეებთან. სამოციან და სამოცდაათიან წლებში ერეკლესა და სოლომონ I-ს შორის თითქოს თანხმობა და ერთსულოვნება იყო. 1764 წ., ზაქარია გაბაშვილის საქმის გარჩევის დროს, მოწვეული ყოფილა სოლომონ I. 1773 წ. კურიერად რუსეთში დოლენჯიშვილს აგზავნიან ერეკლე, სოლომონ და რუსეთის წარმომადგენელი ლვოვი (იხ. ქვემოთ), მაგრამ 1778/9 წლიდან 1782 წლამდე სოლომონს თავის კარზე მოწვეული ჰყავს ალექსანდრე ბატონიშვილი, რომელიც მეტოქეობას უწევდა ერეკლე მეფეს (იხ. ზემოთ). წინაო ერეკლემაც შეიხიზნა სოლომონის შვილი ალექსანდრე ბატონიშვილი, განდევნილი იმერეთიდან მამისაგან, მაგრამ იგი მალე დაბრუნდა მამასთან. (ბუტკ. II, გვ. 138). 1782 წ. ერეკლე და სოლომონი შერიგდნენ, ალექსანდრე ბაქარის ძე რუსეთში გაისტუმრეს. (ცვიია, „საქართველოს საქმეები“ 1782 წლ. შეკვრა 121, გვ. 3, 26. სოლომონის წერილები გენერალ ანშეფისადმი და ერეკლესი—თ-დ ვეზირისადმი, იხ. დავით ბატონიშვილის და მისი ძმების ისტ. გვ. 26). მიუხედავად ამისა, 1783 წ. სოლომონ I თხოვს არა ერეკლე მეფეს, არამედ რუსის მთავრობას, არ მისცეს ნება ერეკლე მეფის ძეს გიორგი ბატონიშვილს ცოლად აიყვანოს სოლომონის ბიძაშვილის თეიმურაზის ქალი, რადგან თეიმურაზი მისი მეტოქეა და იგი მას თვალეზდათხრილი ჰყავს დაჭერილიო. (ცვიია, 1783 წ. თებერვალი, № 2, წერილი პ. პოტიომკინისა)¹.

სოლომონ I-ის გარდაცვალების შემდეგ, რა მონაწილეობა მიიღო ერეკლე მეფემ იმერეთის მეფის დავით გიორგის ძის და ბატონიშვილის დავით არჩილის ძის ბრძოლაში, ჩვენ უკვე მოვიხსენიეთ ზემოთ. ამას შეიძლება დავუმატოთ შემდეგი წვრილმანი ფაქტი:

1) როგორც მეფე დავით გიორგის ძის წერილიდან ჩანს, იგი წინააღმდეგი ყოფილა, რომ აღმასხან (იგივე ვახტანგ) ბატონიშვილს

¹ ეტყობა, ეს განზრახვაც არ შესრულებულა. გიორგი ბატონიშვილის პირველი ცოლი იყო პაპუნა ანდრონიკაშვილის ქალი ქეთევანი, მეორე—გიორგი ციციშვილის ქალი მარამი.

ან დავით ბატონიშვილს ცოლად შეერთო წულუკიძის ქალი, რადგან ამით მისი მოწინააღმდეგეები წულუკიძე და წერეთელი უფრო გაძლიერდებოდნენ, მაგრამ შემდეგ დათანხმებულა ერეკლე მეფის, ანტონ კათალიკოსის და ბურნაშვიის სურვილისამებრ. (იხ. ზემოთ).

2) 1787 წ. მეფე დავით გიორგის ძის მტრები ერეკლე მეფესთან წასულან, მაგრამ დავით გიორგის ძე დარწმუნებული ყოფილა, რომ ერეკლე მათ არ მიიღებდა. (ცვია, შეკვრა 121, გვ. 388).

ბრძოლა, როგორც სხვა წყაროებიდანაც ვიცით, დავით გიორგის ძის დამარცხებით დამთავრდა 1789 წ. მის მაგიერ არჩეულ იქნა დავით არჩილის ძე, სოლომონ II-ის სახელით. 1792 წ. დავით გიორგის ძემ ხელმოკრედ დაიპყრო იმერეთის ტახტი, მაგრამ რამდენიმე თვის შემდეგ იგი კიდევ იქნა განდევნილი და მეფედ ისევ სოლომონ II გახდა. ერეკლე მეფეს ისინი შეურობებია და ორივე მხრის თავდებად დამდგარა. (ცვია, № 288, გვ. 63—65). რა მონაწილეობას იღებდა ერეკლე მეფე, როგორც 1785 წლიდან 1792 წლამდე, ისე 1792 წლიდან 1794 წლამდე, ჩვენი საბუთებიდან არა ჩანს. 1794 წელს დავით გიორგის ძის, დადიანის და გურიელის შეერთებული ძალის წინააღმდეგ სოლომონ II-ის დასაცავად ერეკლე მეფემ გაგზავნა თავისი შვილი ალექსანდრე ბატონიშვილი ჯარით და არტილერით. ერეკლესა და სოლომონ II-ის ურთიერთობის დასახასიათებლად ისიც საჭიროა მოვიხსენოთ, რომ ალა-მაჰმად-ხანის მიერ ქართლ-კახეთში შემოსევის წინააღმდეგ რუსეთის დახმარებას ერეკლესთან ერთად თხოულობდა სოლომონ II-ც, რომელიც შემდეგ მონაწილეობასაც ღებულობდა თბილისის დაცვაში. (ცვია, საქმე № 288, გვ. 67—74, წერილი გულდოვიჩისა).

იმერეთის დანარჩენ მთავრებთან რა ურთიერთობა ჰქონდა ერეკლე მეფეს, საბუთებიდან არა ჩანს, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში შემოხსენებულ გალაშქრებას ალექსანდრე ბატონიშვილისას სოლომონ II-ის დასაცავად, დავით გიორგის ძის, დადიანის და გურიელის წინააღმდეგ. საფიქრებელია, რომ ერეკლე მეფე მონაწილეობას იღებდა არა მარტო საკუთრივ იმერეთის საქმეებში, არამედ დანარჩენ მთავართა შორის ატეხილ უთანხმოებებში. მას დავალებული ჰქონია რუსეთის ხელმწიფის მიერ დაეცვა მშვიდობიანობა მთელ იმერეთში. (ცვია, საქმე 1795, № 288 გვ. 61—62 წერილი გულდოვიჩისა): ამას ადასტურებს თვით ერეკლე მეფის წერილიც 1771 წლისა. (ცავ. II, ქართ. № 57). იქ ნათქვამია: „ვინაიდან ბრძანებულ თ. ი. დ., რათამცა იმერეთის მეფისა და დადიანის და სხვათა ურთიერთის დაგებად... რაოდენ ჩვენგან შეიძლებოდა, ვეცადენითო“.

ცგია - ს მასალებში საკმაოდ გაშუქებულია იმერეთის მეფეების და მთავრების ურთიერთობა დავით გიორგის ძის გამეფების შემდეგ. 1785 წ. თავადების და სამღვდელთა სიტყვით (იხ. ზემოთ), იმერეთის მეფემ დავით გიორგის ძემ და დადიანმა კავშირი შეკრეს ფიცის ქვეშ, იმათ წინააღმდეგ, ვინც არეულობას დაიწყებდა, მაგრამ ბატონიშვილის დავით არჩილის ძის (შემდეგ სოლომონ II) სიტყვით, დავით გიორგის ძემ მოიწვია დადიანი, რომელიც იმერეთს არბევს (იქვე), ამასვე ადასტურებს ბურნაშევი. მისი სიტყვით, იმერეთის მეფის მომხრე დადიანია, რომელსაც მან 400 კომლი გლეხი მისცა და რომელსაც სურს იმერეთის ხარჯზე გაძლიერდეს და ამიტომ ახდნეს იქ არეულობას. დადიანი მეტად აშორებს მეფეს რუსეთისაგან, პირიქით, ოსმალეთისაკენ მიჰყავს. სულეიმან ფაშის გამოგზავნილი კაცი მეფემ დადიანთან წაიყვანა და მოლაპარაკება ჰქონიათ. (იქვე).

თუ რა ურთიერთობა იყო სოლომონ II-სა და იმერეთის დანარჩენ მთავრებს შორის, ამას ნათლად გამოხატავს სოლომონის წერილი გუდოვოჩისადმი 1794 წლ. 29 ნოემბრის თარიღით, იქ ნათქვამია: დადიანი განაგრძობდა მის წინააღმდეგ დავით გიორგის ძის დახმარებას. უკანასკნელს ეხმარებოდა გურიელიც და, როგორც ეტყობა, აფხაზეთის მთავარიც. მაგრამ მან, სოლომონმა, დაამარცხა ისინი, დადიანი ჩამოავდო და მის მაგივრად დააყენა დადიანად მისივე ძმა მანუჩარი. სოხუმის ბეგმა, როცა გაიგო რომ სოლომონს ეხმარებოდა ერეკლე მეფის შვილი ალექსანდრე ბატონიშვილი, უარი უთხრა შემწეობაზე. ამას სოლომონი უმატებს: გურიის ხალხის ნაწილი ჩემს მხარეზე გადმოვიდა და თვით გურიელი, დანარჩენი მცირე მომხრეებით, თავის-თავს თვით აიძულებს ჩემს მორჩილებაში იყოსო.

ყველა ეს ცნობა უფრო ვრცლად მოთავსებულია ზემოთ, თავში „იმერეთის მეფეები—დავით გიორგის ძე და დავით არჩილის ძე“ (შემდეგ სოლომონ II).

**საქართველოს მეფეებისა და მთავრების ურთიერთობა
მეზობელ ხალხებთან**

ერეკლე მეფის ურთიერთობა სპარსეთთან, ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევამდე, ჩვენს საბუთებში თითქმის არაფერია აღნიშნული. არის მხოლოდ ცნობა, რომ 1767—1773 წლებში ერეკლე მეფის მეტოქე ალექსანდრე ბატონიშვილი ქიარიმ-ხანთან იყო დახმარების სათხოვნელად. ქიარიმი თითქოს კიდევ დაჰპირებია, მაგრამ შემდეგ ფეთხალი-ხანის და შამხალის წინააღმდეგობის გამო და თვით ქიარიმ-ხანის სიკვდილის მიზეზით, ეს დაპირება ვერ შესრულებულა. (ბუტკ. II, გვ. 114).

თვით ალა-მაჰმად-ხანი პირველ ხანებში ცდილობდა კავშირი და მეგობრობა შეეკრა ერეკლე მეფესთან და იმის შემწეობით კარგი ურთიერთობა შეექმნა რუსეთთანაც. 1786 წ. მან ერეკლე მეფეს მოციქულად ციციშვილი¹ გამოუგზავნა, წინადადება მისცა, — კავშირი შეეკრა მასთან, პირდებოდა: შენს სამფლობელოზე მდებარე აზერბაიჯანის პროვინციებს შემოგიერთებ ისე, როგორც ახლა ერევანი გიჭირავსო და სთხოვა — დახმარება გაეწია რუსეთთან მშვიდობიანობის ხელშეკრულების დადებაში. საფიქრებელია, ერეკლემ ეს წინადადება უარყო. (ცვია, 1769—1771 წლ. წერილები საქართველოს შესახებ გვ. 21, წერილი გარსევან ჭავჭავაძისა).² ამას, ეტყობა, შედეგად მოჰყვა 1795 წლ. საქართველოს აოხრება ალა-მაჰმად-ხანის მიერ. ბაღდადის ფაშის შეკითხვაზე, ალა-მაჰმად-ხანმა უპასუხა: საქართველო მიტომ დავსაჯე, რომ ეს ქვეყანა ყოველთვის სპარსეთს ეკუთვნოდან და ახლა კი ურჩობა გამოიჩინაო. (ცვია, საქმე № 299 გვ. 63—4, წერილი რუსეთის ელჩის კონტებისა 1796 წ. 11—25 ივნისის). იმის ცნობაც არის, რომ სტამბოლში ხუთი ლეკი ჩასულა ანაპის გზით, მათ განუცხადებიათ: ალა-მაჰმად-ხანი გვთხოვს, საქონელი დავამზადოთ მისი ჯარისთვისო და თხოულობენ რჩევას, როგორ მოვიქცეთო. (იქვე).

¹ ზაქარია (ბუტკ. II, გვ. 301).

² ამ წერილის დედანი დაბეჭდილია ცაგარლის გამოცემაში (II № 78) რუსული მისი თარგმანი (№ 39).

1782 წლამდე ერეკლე მეფეს არც ოსმალეთთან აქვს გამწვავებული ურთიერთობა. 1762 წ. ახალციხის ფაშა ეკითხება დარუბანდის ხანს—რა მიზნით წასულა და რას აკეთებს თეიმურაზ მეფე რუსეთში? 1781 წ. ალექსანდრე ბატონიშვილი მიდის ახალციხეში ერეკლეს წინააღმდეგ დასმარების გამოსათხზავად, მაგრამ მალე ბრუნდება უშედეგოდ (იხ. ზემოთ). სამაგიეროდ, 1782 წლიდან და განსაკუთრებით 1783 წლიდან, ე. ი. ამ წლის ტრაქტატის დადების შემდეგ ერეკლე მეფესა და ეკატერინე II-ეს შორის, ოსმალეთის ურთიერთობა ერეკლესთან მეტად მწვავე ხასიათს ღებულობს. ეს ურთიერთობა გამოიხატება როგორც ოსმალეთის საომრად მზადებაში და ფაქტიურ აქტივობაში, ისე სხვადასხვა მეზობელ ხალხის წაქეზებაში ერეკლეს წინააღმდეგ.

1785 წლ. 23 მარტს ახალციხიდან ჯარი გადმოვიდა საქართველოში, ააოხრა სოფ. დურნუკი, დაატყვევა 200 კაცი, მოკლა 20 და გარეკა ორი სოფლის საქონელი. (ცვიკა, 1785 წ., შეკვრა 121, გვ. 50).

იმავე მარტის 28-ს ერეკლე მეფეს ტაბახმელასთან დაეცა 1000 ოსმალოსა და ლეკის ჯარი. მეფემ ისინი დაამარცხა. 16 აპრილს ხელახლავ გადმოვიდნენ 1500 ლეკის და 500 ოსმალოს ჯარი, დაარბიეს სამი სოფელი, დაატყვევეს 600 კაცი, მოკლეს პოლკოვნიკი დიასამიძე. მოხდა ბრძოლა ქართველებსა და ამ ჯარს შორის. ეს ბრძოლა დამთავრდა რუსის ჯარის სამი როტის მონაწილეობით და სეკუნდ-მაიორის სვენენბერგის მეთაურობით ქართველების სრული გამარჯვებით. ერეკლე მეფის სიტყვით, ამ დამარცხებას¹ სულეიმან ფაშა შეუჩერებია, როგორც ეტყობა, ცოტა ხნით. (იქვე, გვ. 16—17).

1785—6 წლ. კავკასიის ლინიის (ხაზის) მთავარმართებელს პავლე პოტიომკინს სულეიმან ფაშისათვის საჩუქრები გაუგზავნია და უთხოვნი აელაგმნა როგორმე ლეკების თარეში საქართველოში. ამის პასუხად სულეიმან ფაშა ამგვარად იმართლებს თავს: ჩვენც დიდად მოწადინებული ვართ აქაურ ხალხთა შორის ერთობა და მშვიდობიანობა იყოს. ლეკების მიერ თბილისის სოფლების აოხრება და რუსის ჯართან შეტაკება გავივით, მაგრამ ლეკები არავის ემორჩილებიან, იმათ, სანამ ჩვენთან მოვიდოდნენ, ჭარი და იალი (?) უნდა გამოიარონ, შემდეგ კახეთსა და ქართლზე უნდა გადმოვიდნენ, თუ ერეკლე ვერ აჩერებს მათ, ვერ აბრუნებს, მე როგორ შემიძლია შევაჩერო, მით უმეტეს, ლეკები ჩვენი სარწმუნოების არიან და იმაფ-

¹ ბუტკოვის სიტყვით, ეს დამარცხება ოსმალებს მოუვიდათ მხოლოდ რუსის ჯარისაგან (II გვ. 162), ჩვენი საბუთებიდან ეს არა ჩანს.

თან ჩხუბი და ომი ჩვენ არ შეგვეფერის, თორემ ორ დიდ სახელმწიფოს შორის, რომელნიც შერიგებული არიან და ზავის პირობაც აქვთ შეკრული, ჩვენ არ შეგვიძლია ეს შერიგება და პირობა მოვშალოთ. მაგრამ ერეკლე მეფე ამ მშვიდობიანობას ეწინააღმდეგება. მან ალი ოსმალს მამულიდან ასი რაიათი აყარა და თბილისისაკენ გადაასახლა. თორემ ჩვენი მხრით მშვიდობიანობა არც აქამდე დარღვეულა და არც მომავალში დაირღვევა. (იქვე, 1785, მარტი, შეკვრა 113)¹.

ბურნაშევის ცნობით, ოსმალეთს უბრძანებია სულეიმან ფაშისათვის, დაარბიოს საქართველო: 1) რომ საქართველო იმდენად დააღარიბოს, რომ მას არ შეეძლოს გამოკვება არა თუ ახალი რუსის) დიდძალი ჯარისა, არამედ იმისიც, რომელიც ახლა საქართველოში იმყოფება, 2) შეაშინოს მეზობელი მხარეები, რომ მათ არ მოინდომონ საქართველოს მაგალითით რუსეთის მთარველობა ეძიონ. (იქვე, 1785 წლ. შეკვრა 113, გვ. 385/7). ბურნაშევეს წერილიც გაუგზავნია ერთი ქართველი აზნაურის საშუალებით სულეიმან ფაშისათვის, მაგრამ სულეიმან ფაშას ამ აზნაურისათვის განუცხადებია, რომ მას არ სურს რაიმე ურთიერთობა იქონიოს რუსეთთან და რომ მას საქმე აქვს მხოლოდ ერეკლე მეფესთანო. (იქვე).

1785 წ. ოქტომბრის 27 სულეიმან ფაშამ აიღო ვახანის ციხე,² რის შესატყობად ერეკლე მეფემ გაუგზავნა რუსეთის მთავრობას არქიმანდრიტი გაიოზი და გაატანა წერილი (იქვე, „საბუთები ქართულ ენაზე“ 1785 ნოემბერი, შეკვრა 113, გვ. 656).

1786 წ. ივლისის 31-ის წერილით ერეკლე მეფე ატყობინებს პავლე პოტიომკინს, რომ მან აზრუმის ფაშისაგან მიიღო წერილი, რომელზედაც მან წინასწარი პასუხი უკვე გასცა, საბოლოო პასუხისათვის კი დაუდვა ერთი თვე. (იქვე, 1786 შეკვრა 114, გვ. 467)³.

1787 წ. თებერვლის 25 გარსევან ჭავჭავაძე ატყობინებს რუსის მთავრობას, რომ ოსმალეთი საზღვრებზე აშენებს ციხეებს. (იქვე, 1787 წ. „ქართული წერილები“ აღწ. 194 გვ. 16). 1787 სექტემბ-

¹ წერილი ქართულად არის დაწერილი, მინაწერი აქვს რუსულად—*Марты 12 дня 1785 года*. ეს თარიღი მცდარი უნდა იყოს, რადგან რუსის ჯარებთან შეტაკება ლეკებს მოუხდათ 16 აპრილს, ასე რომ 12 მარტისათვის სულეიმან ფაშა ვერ მოიხსენებდა რუსის ჯარის და ლეკების შეტაკებას.

² ბუტკოვის სიტყვით (II გვ. 183) ვახანის ციხე აიღო ომარ-ხანმა სულეიმან ფაშის დახმარებით. მასვე აქვს ვახანის ციხის აღება დათარიღებული 1785 წ. 27 ოქტომბრით.

³ საფიქრებელია, ეს ვადა მიტომ დაუდვა ერეკლე მეფემ, რომ ელოდა ფაშის წერილის გამო ინსტრუქციას რუსეთიდან.

რის 22 ხონთქრის დესპანმა ქაპია ბეგმა განაცხადა, რომ თუმცა ოსმალებსა და რუსეთს შორის ახლა ზავია, მაგრამ ორივე მხარე შესაფერ დროს უცდის, რომ ომი დაიწყონო. (იქვე, საქმე 1786 წლ. „ქართული წერილები“ გვ. 5 წერილი ერეკლე მეფისა). იმავე წერილში ერეკლე მეფე იტყობინება, რომ ხონთქარმა ქაპია ბეგის პირით წინადადება მომცა, თუ საქართველოში რუსეთის ჯარი აღარ იქნება, დიდ წყალობას მოგცემო, დალისტანს დავაყენებ და, რაც ზარალი ჩვენგან და ჩვენის მიზეზით მოგცემიათ, სრულიად ავინაზღაურებო, მაგრამო, უმატებს ერეკლე, ამაზე მტკიცე უარი განუცხადებო. 1796 წ. იანვრის 6/19) რუსეთის სტამბოლელი ელჩი კოჩუბეი ატყობინებს რუსეთის მთავრობას, რომ ახალციხის ფაშამ გაყიდა 300 დატყვევებული ქართველი ბავშვი. (იქვე, საქმე № 299, გვ. 61,62).

იმავე წლის იანვრის 12/25 იგივე კოჩუბეი იტყობინება, რომ ახალციხის ფაშამ მოახსენა პორტას, რომ რუსის ჯარები ასწორებენ საქართველოში ანანურით მომავალ გზას და რომ ყველაფრის დაწვრილებით შესატყობად მან გაგზავნა ჯაშუში. (იქვე, გვ. 63, 64).

ოსმალეთის მტრული განწყობილება ერეკლეს წინააღმდეგ გამოიხატებოდა არა მარტო მის საომარ მზადებასა და მოქმედებაში, რომელიც მოკლედ ჩამოთვლილია ზემოთ, არამედ უფრო ინტენსიური ხასიათი ჰქონდა ოსმალეთის მიერ ერეკლეს წინააღმდეგ მიზობელ მფლობელების წაქეზებას. ამის შესახებ აუარებელი მასალაა ცვია-ში.

ჩვენ უკვე მოვიხსენიეთ, რომ 1782 წ. აზრუმის ფაშამ ფული და საჩუქრები გაუგზავნა აზერბაიჯანის ხანებსა და ჩრდილოეთის მფლობელებს და შეუთვალა შეერთებულიყვნენ და ერთად დასცემოდნენ საქართველოს. დროც იყო ამისათვის დანიშნული, მაგრამ რაღაც მიზეზით, რუსეთის ადგილობრივი მოხელეების სიტყვით კი—საქმეში მათი ჩარევის გამო, ეს განზრახვა ჩაშლილა. (იხ. ზემოთ).

1785 წ. ერეკლე მეფეს მტრები სამი მხრიდან ემუქრებოდნენ: ახალციხის ფაშა, ჭარღლები და დალისტანელები. (ცვია, 1785 წელი „ქართული საქმიები“, შეკვრა 111, გვ. 715, წერილი ერეკლე მეფისა).

1785 წ. 28 მარტის ბრძოლაში ოსმალეთის ჯარში იყო 1000 ლეკი და ოსმალო. როცა ერეკლეს მიერ დამარცხებული ჯარი დაბრუნდა ახალციხეში, ფაშა დაემუქრა: მე თქვენ ჯამაგირსაც მოგიტხოვბთ და სურსათსაც, თუ საქართველოს არ დაამარცხებთო. მაშინ ხელახლა დაბრუნდნენ 1500 ლეკის და 500 ოსმალოს ჯარისკაცი. (იქვე, 1785 წ. ქართ. საქმ. შეკვრა 121, გვ. 16, 17—წერილი ერეკლე მეფისა 25 აპრილს, გვ. 50, 51. წერილი გარს. ჭავჭავაძისა 26 ივნისს).

იმავე წერილში ერეკლე მეფე ატყობინებს: ოსმალეთმა გაახშირა აზერბაიჯანის ხანებთან მიწერ-მოწერა; წინადადება მისცა მათ, შეერთდნენ და შეერთებულის ძალით დაეცნენ საქართველოს. ხანები ყველანი თანახმანი არიან ოსმალეთის წინადადება აასრულონ, გარდა განჯელი (შუშის)¹ იბრაჰიმ-ხანისა; მაგრამ ოსმალეთი იბრაჰიმ-ხანსაც აქეზებს ჰაჯების ქადაგებით სარწმუნოების ნიადაგზე. მათი ამოძრავება ამ ზაფხულსაა მოსალოდნელი.

1785 ივნისის 26. გარსევან ჭავჭავაძე ატყობინებს (მიმართვა არა აქვს; საფიქრებელია, რუსის მთავრობას), რომ ხონთქარმა ერეკლე მეფეზე გასალაშქრებლად წერილები და საჩუქრები გაუგზავნა უცმის, შამხალს, ხუნძახის ხანს, ფათხალი-ხანს, შამახის ახმედ-ხანს, ურუმის ხანს და იბრაჰიმ-ხანს. ამ ახლო ხანში კარგლები დაეცნენ ყაზახს და გარეკეს 700 სული საქონელიო. (იქვე, შეკვრა 121, გვ. 54, 55).

1785 ივლისის 8, ოსმალეთი აქეზებს სპარსეთს და დაღისტანს საქართველოს წინააღმდეგ. ისინი ცდილობენ დაეცნენ საქართველოს. სანამ რუსები მიეშველებოდნენ. (იქვე, 1785 აგვისტო, შეკვრა 113, გვ. 313, წერილი ერეკლე მეფისა).

1785 წ. აგვისტოს 19, ბურნაშევის სიტყვით, ოსმალებმა შეყარეს 4000 კაცისაგან შემდგარი ჯარი დაღისტნელებისა, ფული გაუგზავნეს აზერბაიჯანლების ხანებს, რომ ააოხრონ საქართველო იმდენად, რომ მას არ შეეძლოს რუსის ჯარის გამოკვება, ახალციხის ფაშამ ყველაფერი ეს თვითონ უნდა იკისროს, რადგან თუ ოსმალეთსა და რუსეთს შორის ამის თაობაზე უთანხმოება ატყდა, ოსმალეთის მთავრობა მას, ახალციხის ფაშას, არ დაეხმარება. აზერბაიჯანის ყველა ხანი, გარდა ერევნისა, შეერთდნენ, რომ გაელაშქრნათ ერეკლეს წინააღმდეგ. სულიემან ფაშას იმედი აქვს ერევნის ხანიც გადაიბიროს თავისკენ. (იქვე, 1785, შეკვრა 113, გვ. 385—387).

1785 ოქტომბრის 15, მიუხედავად ზავისა ოსმალეთსა და რუსეთს შორის, ოსმალეთი ფულს უგზავნის დაღისტნელებს და ეს უკანასკნელნი ეცემიან და არბევენ საქართველოს. (იქვე 1785 შეკვ. 121, გვ. 58, გარსევან ჭავჭავაძის წერილი 15 ოქტომბრის თარიღით).

1785 ოქტომბრის 18, პ. პოტიომკინის შეკითხვაზე ერეკლე სწერს, რომ იგი და ბურნაშევი ვერ შეებნენ ომარ-ხანს, რადგან მაშინ მტერი ოთხი მხრიდან აწებოდა საქართველოს: სულიემან ფაშა,

¹ იმ დროს შუშის იბრაჰიმ-ხანი ერეკლესთან ერთად ფლობდა განჯის სახანოს.

ომარ-ხანი. და ორი მხრით ლეკები, ამასთანავე, ომარ-ხანმა შემოუთვალა ერეკლეს: თქვენ საწინააღმდეგოდ არ მოვდივარო, მაგრამ მერე ახტალა აილო და გაბრუნდაო. (იქვე, 1785, შეკვრა 113, ნოემბერი, გვ. 558 ერეკლე მეფის წერილი).

1786 თებერვლის 19. სულეიმან ფაშამ მიიღო 44 ათასი ოქრი ხონთქრისაგან, რომ დაერიგებინა აზერბაიჯანის ხანებისა და დალისტინის მფლობელებისათვის. ერეკლეს ერთგულმა ლეკებმა შეატყობინეს მას, რომ დალისტანი იყრებო, რომ ერთი მხრით აზერბაიჯანს მეორე მხრით დალისტანს უნდათ დაეცნენ საქართველოსო. (იქვე, 1786 აგვისტო-სექტემბერი, შეკვრა 114, გვ. 472, ერეკლე მეფის წერილი)

1787 მაისის 29 ხონთქარმა ფული გაუგზავნა აზერბაიჯანის ხანებს და დალისტანს, რომ დასცემოდნენ საქართველოს. (იქვე 1787, გვ. 24, ერეკლე მეფის წერილი).

1787 ივლისის 8. ხონთქარმა ფული და საჩუქრები გაუგზავნა აზერბაიჯანის და დალისტინის მფლობელებს, რომ დასცემოდნენ საქართველოს. (იქვე, 1787, შეკვრა 121, გვ. 366, ერეკლე მეფის წერილი).

1796 წლ. იანვრის 12/25 ანაპის გზით სტამბოლში ჩასულა ხუთი ლეკი (იხ. ზემოთ), ანაპის ფაშის ჩუგოდარის მეთაურობით: რომელთაც ჩამოუტანიათ წერილები თავიანთ მფლობელებისაგან. ალექსანდრე შორის უფროსია ჰაჯი მუჰამედ, წარმომადგენელი აქუში ყადისა, რომელსაც ჰყავს 20 ათასი ლეკი ქვეშევრდომი. იმათ განუცხადებიათ, რომ ალა-მაჰმად-ხანმა გამოუგზავნა ლეკების მფლობელებს წერილები და მოუწოდებდა შეთანხმებულყვენენ ერთმანეთში და დაემზადებინათ საქონელი ალა-მაჰმად-ხანის ჯარისათვის. ლეკებმა თხოულობდნენ რჩევას, როგორ მოვიქცეთო. ამაზე ჯერჯერობით პორტას პასუხი არ მიუცია. (იქვე, საქმე № 299, გვ. 63—64, წერილი რუსეთის სტამბოლელ ელჩის კოჩუბისა).

სათქმურებელია, ამ ცნობებიდან ზოგი განმეორებითია, ე. ი. რამდენიმე ცნობა ერთსა და იმავე ფაქტს ეხება. მაგრამ ერთი მაინც უდავოა. მთელ იმ ხანაში, რომელსაც ჩვენი საბუთები ეხება ოსმალეთი მუდამ აქეზებდა აზერბაიჯანს და დალისტანს საქართველოს წინააღმდეგ და ამ მეზობელი ხალხების საშუალებით უნდოდა თავის საწადელს სწეოდა.

ამავე დროს ოსმალეთი წინადადებას აძლევდა ერეკლე მეფეს მშვიდობიანობა დამყარებულიყო მათს შორის. თანაც ამ წინადადებას დართული ჰქონდა მოთხოვნა, რომ საქართველოს კავშირი გაეწყვიტნა რუსეთთან და მიეღო ოსმალეთის მფარველობა. (იხ. ზემოთ

არზრუმის ფაშის წერილი 1786 წლ. შეკვრა 114, გვ. 417 და ხონთქარის დესპანის ქაპია ბეგის განცხადება 1786 წლ. „ქართ. წერილები“, გვ. 5), ხანკი ამგვარ კატეგორიულ პირობას ოსმალეთი არ თხოულობდა, უნდოდა თითქოს შეთანხმებოდა ერეკლეს, როგორც თავისუფალ მეფეს, და მოითხოვდა მხოლოდ მისთვის, ე. ი. ოსმალეთისათვის, უზრუნველყოფის პირობებს. ამ მხრივ ყველაზე უფრო საყურადღებოა ხელშეკრულების პროექტი, რომელიც უნდა დადებულიყო ერეკლე მეფესა და სულეიმან ფაშას შორის. სულეიმანს, ბურნაშევის სიტყვით, მინდობილი ჰქონდა საქართველოს, აზერბაიჯანის და დაღესტნის საქმეები (1785 საქმე, შეკვრა 113, გვ. 385, 7), მაგრამ ოსმალეთი თავის გამოსავალს მაინც ინარჩუნებდა. როგორც ზემოთ მოვიხსენიეთ, საქართველოს წინააღმდეგ ზომების მიღების დროს, თუ ეს ზომები გამოიწვევდნენ რუსეთის უკმაყოფილებას, სულეიმანს თავის-თავზე უნდა მიეღო ისინი და ოსმალეთის მთავრობა ამ შემთხვევაში მას, სულეიმანს, მხარს არ დაუჭერდა. (იხ. ბურნაშევის წერილი, იქვე). ვისი ინიციატივით დაიწყო ამ ხელშეკრულების შესახებ მოლაპარაკება, ჩვენი საბუთებიდან არა ჩანს. რუსეთის მოხელის ლაშქაროვის 1786 წლის 14 დეკემბრის მოხსენებიდან ჩანს (ცაგარ. II რუსულ. № 38), რომ იგი შედგენილი უნდა ყოფილიყო იმავე წლის ზაფხულში.

პირველი ცნობა ამ პროექტის შესახებ მოთავსებულია გარსევან ჰაევავაძის წერილში, რომლითაც იგი ატყობინებს ოსმალეთის დიდ ვეზირს იმ მიზეზებს, რომლებმაც აიძულა ერეკლე მიემართნა რუსეთის მთავრობისათვის და ამასთანავე უგზავნის სულეიმანთან დადებულ ხელშეკრულების პროექტს. (ცვია, 1769—71 „ქართ. საქმეები“, გვ. 19).

იმავე 1786 წლ. 15 სექტემბერს გარსევან ჰაევავაძეს წარუდგენია ეს პროექტი რუსის მთავრობისათვის. (იქვე, გვ. 20).

თვით პროექტი შეიცავს შემდეგ მუხლებს:

1. მისი დიდებულების და ათამანის პორტას საშუალ მანამდინ მშვიდობა არის, ჩვენის მხრიდან ხონთქარის რაითვის არაფერი მტრობა და ზიანი არ მიეცემა რა.

2. რუსეთის დიდებული ხელმწიფის სამი ათასი კაცი რომ ჩვენის მტრის პასუხის მისაცემად უბოძებია, საბოლოოდ ამ რიცხვიდან უნაკლოდ უნდა გვეყვანდეს და ამ სამი ათასზე მეტი რუსის ჯარს არ მოვიყვანთ.

3. ვინც ჩვენს საფარველს ქვეშ მყოფ ქვეყნებზედ მოინდომებს მტრობას, ამ სამი ათასის რუსის ჯარით და ჩვენი ჯარით პასუხს გავცემთ. სულეიმან ფაშის მის სიმალღესთან მიცემული პირობა¹.

¹ ამის რუსული თარგმანი მცირედის განსხვავებით მოქცეულია ლაშქაროვის 1786 წლ. 14 დეკემბრის მოხსენებაში (იხ. ზემოთ). როგორც ტექსტის რედაქტიიდან ჩანს, ეს პროექტი შედგენილი უნდა იყოს ქართველების მიერ.

1. დაღისტანის ჯარი თავის ქვეყანაში არ დააყენოს და არც თავისის ჯარით საქართველოს უმტროს, არც ცხადად და არც ფარულად და არც იმ მზარეს საქართველოს ტყვე არ მიყიდოს და არც გაასყიდვინოს.

2. სულეიმან ფაშამ სიტყვით და საქმით ცხადად და ფარულად ჩვენს მეზობლებთან და მტრებთან არა გვიმტეროს რა.

3. ხონთქარის ჯარი ჩვენს საზღვრებზედ არსად დააყენოს.

იმავე წლის 22 სექტემბერს ერეკლე მეფე ატყობინებს თ-დ პოტიომკინს, რომ ქვეყნის საკიროებამ გვაიძულა მშვიდობის პირობა დაგვედო ოსმალეთთან, რისთვისაც ჩვენ გავუგზავნეთ ბურნაშევის დამოწმებით და შეკითხვით წერილი (ხელშეკრულების პროექტი) ახალციხის ფაშას. მისი პასუხი ჯერჯერობით არ მოგვსვლია. (ცვია, 1786 წ. „ქართ. წერილები“ გვ. 5)¹.

როგორც ამ წერილში, ისე შემდეგაც ერეკლე მეფეს არ სჯერა, რომ სულეიმან ფაშას გულწრფელად სურს მშვიდობიანობის დამყარება ოსმალეთსა და საქართველოს შორის. იგი მუდამ იმეორებს: სულეიმანი მეგობრობას გვითვლის, მაგრამ ამასთანავე აქეზებს დაღისტანის და აზერბაიჯანის ხალხს, დაეცნენ საქართველოსო. (ცვია, იქვე, აღწ. 194, გვ. 24 და აგრეთვე 1787 ივლისი, შეკვრა 121, გვ. 366, 1787). ასეც მოხდა. როსტომ ჯიმშიტაშვილის სიტყვით, ხონთქარმა არ დაამტკიცა ეს ხელშეკრულება, პირიქით, უბრძანა ექვს ფაშას დასცემოდნენ საქართველოსო. (იქვე, „ქართ. წერილები“ 1788—91 წლ.—წერილი როსტომ ჯიმშიტაშვილისა უთარილო, ერეკლე მეფის მიერ დამოწმებული, გვ. 12).

ამგვარ ურთიერთობის დროსაც სულეიმან ფაშა განაგრძობდა წერილმან თხოვნებით მიემართნა ერეკლე მეფისათვის: 1786 წ. (ცვია, 1787 წ. ქართ. საქმეები, აღწ. 194 გვ. 14) იგი სთხოვს ერეკლე მეფეს, დაიცვას ვინმე კონტუაშვილი მებატონე ავალიანისაგან. ამასვე სთხოვს ერეკლე მეფეს (შუშის) იბრაჰიმ-ხანი. (10 აპრილის თარიღით, იქვე, გვ. 26).

რაც შეეხება ერეკლე მეფის დანარჩენ მეზობლებს: აზერბაიჯანს, ლეკებს, ქარელებს და ჩრდილოეთის ხალხს, თუმცა ისინი

¹ ამ წერილის შინაარსიც მოყვანილია ლაშქაროვის მოხსენებაში, მხოლოდ ლაშქაროვის მოხსენება დამყარებულია ჭავჭავაძის ინფორმაციაზე. ერეკლეს წერილი ქართულ ორიგინალში დათარიღებულია ჩლპზ, ე. მ. 1787 წ., შეცთომა უნდა იყოს, რადგან შეუძლებელია ასეთი დიდი მნიშვნელობის აქტი, ისიც ბურნაშევის მონაწილეობით შედგეაილი, ერეკლეს არ გაეგზავნოს რუსის მთავრობისათვის ერთი წლის განმავლობაში. ამას ადასტურებს ისიც, რომ ეს წერილი მოთავსებულია 1786 წლ. ქალაღებში.

ეცემოდნენ და არბევდნენ საქართველოს, მაგრამ ეს უფრო ოსმალეთის და არა მათი ინიციატივით ხდებოდა. ამისი არა ერთი დამადასტურებელი ფაქტი მოყვანილია ზემოთ. გავიხსენოთ თუ გინდ ფეთხალი-ხანის მოლაპარაკება რუსეთის წარმომადგენელ ბატონიერეთთან აღექსანდრე ბატონიშვილის შესახებ, სულეიმან ფაშის მიერ მრავალჯერ გადმოგზავნა ლეკების ჯარისა საქართველოს წინააღმდეგ და ის მრავალი საჩუქარი და ფული, რომელსაც ოსმალეთი უგზავნიდა აზერბაიჯანს და დაღისტანს, რომ დასცემოდნენ საქართველოს. ამიტომ იყო, რომ ერეკლე მეფე და. გარსევან ჭავჭავაძე საომარ დახმარებასთან ერთად თხოულობდნენ სესხს, რომ შეძლება ჰქონოდათ დაეკმაყოფილებინათ ეს ხალხი იმავე საშუალებით, რა საშუალებითაც მოქმედებდა ოსმალეთი. მეორე მხრივ, ცხადია, საქართველოს წინააღმდეგ ამხედრებაში მეზობლები ხელმძღვანელობდნენ ნადავლის იმედითაც, რაც ჩანს ფეთხალი-ხანის სიტყვებიდან (იხ. ზემოთ). ისე კი, თავის-თავად, ამ მეზობლებს არ შეეძლოთ გამოკლავებოდნენ ერეკლე მეფეს, რადგან ისინი არ წარმოადგენდნენ საკმაოდ გაერთიანებულ ძლიერ ძალას. ამას ხშირად იმეორებენ, როგორც ერეკლე მეფე, ისე მისი წარმომადგენელი გარსევან ჭავჭავაძე (იხ. ქვემოთ). და თუ იყო ისეთი. შემთხვევა, როცა მეზობელ ხალხს ასურდა დასცემოდა საქართველოს, იგი უსათუოდ ეძებდა ოსმალეთის დახმარებას. არის ცნობა, რომ ხუნზახის ხანს ორჯერ გაუგზავნია კაცი სულეიმან ფაშასთან და შეუტყობინებია, რომ იგი მზადაა სულეიმანთან ერთად დაეცეს საქართველოსო. (ცვია, 1785 წ., შეკვრა 113, გვ. 385, 7. წერილი ბურნაშევისა).

არის მეორე ცნობაც: სელიმ აღასის სიტყვით, ალა-მაჰმად-ხანთან ჩამოვიდა შუშის იბრაჰიმ ხანის დესპანი, რომელსაც დავალებული ჰქონდა ლეკების უმმა (უცმი?) ხანის საშუალებით შეერიგებინა იბრაჰიმ-ხანი ალა-მაჰმად-ხანთან იმ პირობით, რომ ალა-მაჰმად-ხანს არ დაერბია მისი სახანო, ხოლო იბრაჰიმ-ხანი მიაშველებდა ალა-მაჰმად-ხანს 5000 მეომარს. (იქვე, № 299, გვ. 64, 63 წერილი კოჩუბეისა 1796 წ. იანვრის 12/25). საფიქრებელია, ეს მიშველება საქართველოს წინააღმდეგ იქნებოდა ალა-მაჰმად-ხანის მიერ გამოყენებული.

რა პოლიტიკას აწარმოებდა იმერეთთან ოსმალეთი სოლომონ I-ის მეფობის დროს, ჩვენი საბუთებიდან არა ჩანს. არის მხოლოდ ცნობა, რომ 1782 ოსმალეთმა გამოგზავნა ქიაჰიმბაში, რომელმაც დაიწყო ფოთსა და ანაკლიაში ციხეების შენება. (ცვია, 1782 შეკვრა 121, გვ. 34. წერილი სოლომონისა ეკატერინე II-სადმი).

1784 წლ. ქალღმერთებში არის ორი ცნობა ერთი და იმავე საგნის შესახებ: 1) უცნობი პირი ატყობინებს სტამბოლიდან სენხია მხეიძეს: ოსმალეთი ამზადებს 12.000 ჯარს და მათთან ერთად შარვაშიძე, აბაშიძე და სხვანი ემზადებიან დაეცნენ იმერეთსო. (იქვე, 1784, შეკვრა 111, გვ. 288); 2) ლევან აბაშიძის შვილი სწერს დადიანს სტამბოლიდან: ოსმალეთი აგროვებს დიდ ჯარს საქართველოს წინააღმდეგო, დადიანმა ეს წერილი გაუგზავნა დავით მეფეს. უკანასკნელმა კი გადასცა ბურნაშევს და მოითხოვა დახმარება. (იქვე გვ. 59). როგორც ეტყობა, ამ მზადებას რეალური შედეგი არ მოყოლია.

1784 წლ. სულეიმან ფაშა უგზავნის დავით მეფეს სამ წერილს. უწოდებს მას ხან ძმას, ხან შვილს; წინადადებას აძლევს, იმოქმედონ ორივემ თანხმობით, უცდის, რომ დავითი გაუგზავნის მას წერილს (საფიქრებელია, ოსმალეთის მფარველობის გამოთხოვის შესახებ), რომ დავითმაც მიიღოს ისეთივე ფირმანი, როგორიც მიიღო სოლომონ I-მა; სთხოვს აგრეთვე გაუგზავნოს მას „გონიერი“ კაცი, რომ ყველაფერზე მოელაპარაკოს. ამ წერილებს მინაწერები აქვს რუსულად, პირველს: „პირველი წერილი მიღებულია თურმან ალა ჩონოდარ იშხის ხელით, როადის—არ ახსოვს, მხოლოდ სოლომონის გარდაცვალების შემდეგ დიდ ხანს არ გაუვლია“. მეორეს: „მეორე წერილი მიღებულია უბრალო ოსმალის ხელით მარტის უკანასკნელ რიცხვებში“; მესამეს: „მესამე წერილი მიღებულია გლეხი ბუჭუას ხელით 8 ივნისს“. (იქვე, 1784 წ. შეკვრა 111 გვ. 423, 430, 431)¹.

ეტყობა, დავით გიორგის ძეს არ გაუგზავნია არც წერილი ფირმანის გამოსათხოვად, არც „გონიერი“ კაცი. რადგან იქვე (გვ. 432) მოთავსებულია ვილაც ომანის წერილი, რომელშიაც იგი ატყობინებს დავით მეფეს, რომ „მან გადასცა წერილი ბატონს. ბატონმაც იგი სიამოვნებით მიიღო, მაგრამ უკმაყოფილება განაცხადა, რომ დავითმა აქამდე კაცი არ გაუგზავნაო“. ამ წერილს რუსულადვე მინაწერი აქვს: „მიღებულია თურმან ალას ხელით, რომელიც ახალციხეში დაბრუნდაო“. საფიქრებელია, ყველა ეს მინაწერი ეკუთვნის ბურნაშევს.

1785 წ. სულეიმან ფაშის სახელით სელიმ ალა ჰპირდება დავით მეფეს, თუ უკანასკნელი გაუგზავნის ხონთქარს მფარველობის თხოვნას, ხონთქარი საკმაო ჯარს გამოუგზავნის დავით არჩილის ძის

¹ თუმცა ყველა ეს წერილი 1784 წლ. შეკვრაშია, მაგრამ ცხადია, მეორე წერილი არ შეიძლება მიღებული ყოფილიყო 1784 წლის მარტში, რადგან დავით გიორგის ძე მხოლოდ ამ წლის 23 აპრილს გამეფდა.

წინააღმდეგ და ტახტზედაც დაამკვიდრებს. (იქვე, 1785 წ., შეკვრა 113, გვ. 385—387—წერილი ბურნაშევისა აგვისტოს 19-ს).

დავით მეფე უგზავნის სულეიმან ფაშას საჩუქრად ერთ ულაცს და ერთ შევარდენს. (იქვე).

ბურნაშევის სიტყვით, დავით მეფისა და დავით არჩილის ძის ბრძოლის დროს ოსმალეთი სულეიმან ფაშის პირით აქეზებს ორივე მხარეს და პირდება ორივეს დახმარებას. (ცვია, 1785 შეკვრა 113, ოქტომბერი, გვ. 385—387).

ზემოთმოყვანილი ცნობები ადასტურებს, რომ სულეიმან ფაშა დიდ დახმარებას უწევდა დავით გიორგის ძეს, მეორე მხრივ, არის ცნობები, რომ იგი დახმარებას არ აკლებდა არც დავით ბატონიშვილს და მის მომხრეებს. ამის დამადასტურებელია შემდეგი ცნობები:

1785 მაისის 23. დავით არჩილის ძის ბატონიშვილის მომხრე ბერი წულუკიძისაგან სულეიმან ფაშას მიუღია ტყვეები—განჯელი ურიები. (იქვე, გვ. 253—359).

აბაშიძის და ერისთავის წერილებიდან ჩანს, რომ სულეიმან ფაშას არათუ მიწერ-მოწერა ჰქონია დავით ბატონიშვილთან და მის მომხრეებთან, არამედ დახმარებასაც დაჰპირებია, რასაკვირველია, დავით გიორგის ძის წინააღმდეგ. (იქვე, 1785 წ. ოქტომბერი, შეკვრა 113, გვ. 385—387).

1786 წ. ოსმალეთი აძლევს თავის და ლეკების ჯარს წულუკიძეს და წერეთელს დავით მეფის წინააღმდეგ (იქვე, 1786 წ. შეკვრა 114, გვ. 150 წერილი მეფე დავით გიორგის ძის პავლე პოტიომკინს).

როგორც ეტყობა, ოსმალეთის ამგვარ პოლიტიკა შემდეგაც გრძელდებოდა. როცა საქართველოს რუსეთთან ურთიერთობას შეეხებოდა, დავით მეფის, რომელიც იმერეთის მეფეები თავიანთ უთანხმოების დროს მუდამ უჩვენებენ ოსმალეთის ჩარევას ამა თუ იმ მხარეზე. ბოლოს, როცა სოლომონ II გამეფდა და დავით გიორგის ძესთან პირობა შეკრა, თავდებად ორივე მხარეს ერეკლე მეფესთან ერთად დაუდგა სულეიმან ფაშაც, მაგრამ აქაც ოსმალეთმა თავის ჩვეულებას არ უღალატა. როგორც სოლომონ II-ის 1794 წ. ნოემბრის წერილიდან ჩანს, იმ წლის ბრძოლაში ახალციხის ფაშა დახმარებას უწევდა არა სოლომონ II-ეს, არამედ დავით გიორგის ძეს, რომელმაც პირობა დაარღვია.

არ შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს მეფეებსაც არ გამოეჩინოს ერთგვარი აქტივობა და უფრო კი განზრახვები სპარსეთის და ოსმალეთის წინააღმდეგ. აქტივობა მხოლოდ ერეკლე მეფემ გამოიჩინა: მან დაიპყრო განჯა და ერევანი და ხარკიც დაადვა მათ, მთელი აზერბაიჯანი კი მანამდე სპარსეთის გავლენისა და მფარველობის ქვეშ იყო, თუმცა, როგორც ჩვენი საბუთებიდან ჩანს, იქ უფრო ხშირად და უფრო ინტენსიურად ოსმალეთი მოქმედებდა. უკმაყოფილება ერეკლე მეფის ამგვარ მოქმედებაზე ცხადად გამოთქმულია დარუბანდის ხანის ფეთხალი-ხანის მოლაპარაკებაში რუსეთის წარმომადგენელ ბატორიევთან და მისივე მოხსენებაში ეკატერინე II-სადმი. (იხ. ზემოთ).

განჯის და ერევნის დაპყრობას ერეკლე მეფის მიერ სპარსეთის მთავრობა, ეტყობა, დიდად არ დაუფიქრებია. ამის დამადასტურებელია ის ფაქტი, რომ ალა-მაჰმად-ხანის მოლაპარაკებაში ერეკლე მეფესთან პირველი სრულიად არ იხსენიებს განჯის და ერევნის უკანონოდ დაჭერას. პირიქით, ამ ფაქტზე იგი მიუთითებს, როგორც ერთგვარ პრეცედენტზე ერეკლე მეფისათვის საქართველოს მოსაზღვრე სახანოების გადასაცემად. (იხ. ზემოთ).

ოსმალეთის საწინააღმდეგოდ კი საქართველოს მეფეები მხოლოდ თავიანთ განზრახვებს ატყობინებენ რუსეთის მთავრობას.

1782 სოლომონ II სთხოვს რუსეთის მთავრობას დაესმაროს მას ფოთის და ბათუმის დაბრუნებაში. (ცვია, 1782 წლ. საქმ. შეკვრა 121, გვ. 2).

1783 წ. დადებულ ტრაქტატის მეოთხე სეპარატიულ მუხლში რუსეთის მთავრობა კისრულობდა, დასმარება გაეწია ერეკლე მეფისათვის, რომ უკანასკნელს დაებრუნებინა ის მხარეები და ადგილები, რომლებიც ძველადვე ეკუთვნოდა ქართლ-კახეთის სამეფოებს. თუ რა იგულისხმებოდა ამ ბუნდოვან სიტყვებში, ეს ჩანს ერეკლე მეფის 1782 წლ. წერილიდან. (ცვია, 1782 წ., შეკვრა 121, გვ. 20, 21). ამ წერილში ერეკლე მეფე თხოულობს, დაუბრუნდეს მას ახალციხე, რადგან ეს მხარე საქართველოს ნაწილია და იქაური მოსახლეობა ქართულად ლაპარაკობსო. იგივე თხოვნა, მხოლოდ შვესებული და უფრო განმარტებული, განმეორებულია ერეკლე მეფის დესპანის სულხან თუმანიშვილის წერილში გრაფ ბეზბოროდკოსადმი („ქართ. წერილები“ 1788—1791 წლ. გვ. 2). იქ ნათქვამია: რუსეთსა და ოტომანს შორის ხელშეკრულების დროს ერეკლე მეფე თხოულობს, შეტანილ იქნას, როგორც ამას ტრაქტატი ჰკულისხმობს, რომ საათაბაგო, რომელიც ახლა უჭირავს ოსმალეთს, დაუბრუნდეს სა-

ქართველოს: სამცხე და ჯავახეთი—ქართლ-კახეთს, ხოლო აჭარა და ქობულეთი—იმერეთს, რადგან ძველადვე ისინი ამ სამეფოებს ეკუთვნოდნენ. ამ წერილის რუსული თარგმანი დაბეჭდილია ცაგარლის მიერ (ტ. II, № 46). როგორც ეტყობა, საქართველოს მეფეების სურვილებისა და თავის ვალდებულებათა ასასრულებლად რუსის მთავრობა არამც თუ ოდნავადაც არა ცდილა, არამედ ყურადღებაც არ მიუქცევია, ისინი დარჩენილან ყველასათვის საიდუმლოდ. ყოველ შემთხვევაში, სულეიმან ფაშის იმ წერილში, რომელიც მან გაუგზავნა პავლე პოტიომკინს თავის მოქმედების შესახებ (ცვია, 1785 მარტი. შეკვრა 113 გვ. იხ. ზემოთ), იგი არაფერს ამბობს ერეკლეს ან სოლომონის პრეტენზიების შესახებ. ამას კი, საფიქრებელია, მოისვენებდა, თუ კი მას ეცოდინებოდა საქართველოს მეფეების განზრახვანი.

საქართველოს მეფეებისა და მთავრების ურთიერთობა რუსეთთან

ბუნებრივია, რომ რუსეთთან ურთიერთობის შესახები ცნობები მოსკოვის და ლენინგრადის არქივებში მეტად ბევრი იქნება, თვით ის ფაქტი, რომ ყველა ზემოხსენებული ცნობა მოთავსებულია საქართველოს და რუსეთის ოფიციალური პირების წერილებში, მოწმობს ამგვარ ურთიერთობას, მაგრამ აქაც განირჩევა ორი ხანა: 1762—67 წლები და 1782¹ წლიდან მოყოლებული. რამდენადაც პირველ ხანაში ეს ურთიერთობა შენელებული ჩანს (იხ. ზემოთ), იმდენად 1782 წლიდან, ნამეტურ 1783 წლიდან, ე. ი. 1783 წლ. ტრაქტატის დადების შემდეგ, იგი გაცხოველებულია. ჩვენ ზემოთ მოვიხსენიეთ ყველა ის ცნობა, რომელიც შენახულა პირველი ხანის შესახებ, მეორე ხანის შესახებ კი მოვიხსენიეთ მხოლოდ ზოგიერთი: იმერეთის მეფის თავადებისა და სამღვდელოების თხოვნა 1784 წ., რომ მფარველობა გაუწიოს რუსეთმა ახლად ამორჩეულ მეფეს დავით გიორგის ძეს; იმერეთის მეფისა და ერეკლეს 1784—5 წლების წერილები, რომლითაც ისინი ატყობინებენ რუსეთის მთავრობას იმერეთის ამბებს, მეზობლების და ნამეტურ ახალციხის ფაშის ორპირულ მოქმედებას და სხვ. მაგრამ, გარდა ზემოხსენებული ცნობებისა, არის კიდევ აუარებელი საბუთი, რომლებიც შეეხება საქართველოს რუსეთთან ურთიერთობას. ამ საბუთებში, ისე როგორც ზემომოყვანილ წერილებში, საქართველოს მეფეები და მთავრები ითხოვენ მფარველობას და როცა ამ მფარველობას ჰპირდებიან, თხოულობენ დახმარებას ჯარით და ფულის სესხებით.

გარდა ამგვარი წერილებისა, არის ისეთებიც, რომლებიც არ ეხება ამ საკითხს, ასე მაგალითად:

1. მ ა დ ლ ო ბ ა ს უ თ ვ ლ ი ა ნ :

ა) მეფე სოლომონ I გენერალ ანშუფს²—რომ მას ეუბოდა ანდრია პირველწოდებულის ორდენი, ერეკლე მეფე—თ-დ პოტიომკინს,

¹ ცნობები 1768—1781 წლ. ჩვენ მიერ განხილულ საბუთებში არ არის.

² უნდა იყოს—რომან ვორონცოვი (იხ. კი დ-ის საქმე № 1762 № 1, გვ. 2).

რომ მას ებოძა ლენტი და ვარსკვლავი, ხოლო გიორგი ბატონი-შვილს—ალექსანდრე ნეველის ორდენი. ეს ორი უკანასკნელი ნიშანი ჩამოუტანია კაპიტან ბავდატ სოლოღაშვილს. (ცვია, 1782 წ. შეკვრა 121 გვ. 1, 25, 1769—71 წ. საქ. საქმ. გვ. 22).

ბ) სოლომონ I და ერეკლე თ-დს (პოტიომკინს), რომ რუსის მთავრობამ გამოგზავნა დოქტორი რეინეგის და კაპიტანი ზაგატოგოვი. ამასთანავე სოლომონი პირდება, რომ იგი ყოველგვარ დახმარებას აღმოუჩინს დოქტორ რეინეგს იმერეთში მოგზაურობის დროს (იქვე, გვ. 25, 4, 5).

გ) ერეკლე მეფე ეკატერინე II-ს, რომ მას შეატყობინეს ტახტის მემკვიდრის პავლეს ასულის მარიამის დაბადება. (იქვე, 1787 ქართ. საქმ. აღწ. 194, გვ. 19).

დ) ერეკლე მეფე თ-დს (პოტიომკინს), რომ იგი მფარველობას უწევს მის შვილებს. (იქვე, 1786 საქართ. საქმეები გვ. 2).

2. უ გ ზ ა ვ ნ ი ა ნ ს ა ხ უ ქ რ ე ბ ს :

ა) სოლომონ I გენერალ ანშეფს (რომან ვორონცოვი) თავის ხმალს, რომელსაც ავარიანების მრავალი სისხლი დაუქცევიაო. (იქვე, 1782, შეკვრა 121, გვ. 1).

ბ) ერეკლე მეფე და დარეჯან დედოფალი (პ. პოტიომკინს)— ცოლის შერთვის გამო. (იქვე, 1785, ნოემბერი, შეკვრა 113 გვ. 553, 555).

3. სოლომონ მეფე სთხოვს თ-დ პოტიომკინს გამოუგზავნოს მას ოსტატები ზარბაზნებისა და საეკლესიო ზარების ჩამოსასხმელად, აგრეთვე დაუნიშნოს სახარჯო ფული ასტრახანის თერგის პოლკის ფიშ მაკაროვს. (იქვე, 1782, შეკვრა 121, გვ. 8).

4. ერეკლე მეფე სთხოვს (პ. პოტიომკინს), მისცეს ნება მის მიერ გაგზავნილ თბილისელ სომეხს გრიგოლ ქეთხუდაშვილს, შეიძინოს ყოველწლივ ასტრახანში არტილერიისა და სხვა სამხედრო საჭიროებისათვის 1500 ფუთი გაგლინული (прикатный) რკინა, რომ წამოიღოს ბაქოთი. (იქვე, 1785 წ. ნოემბერი, შეკვრა 113, გვ. 554).

5. ერეკლე მეფე რეკომენდაციას უკეთებს თ-დ პოტიომკინის წინაშე ქართველ არქიმანდრიტს ანტონის, რომელიც გამოუგზავნია იერუსალიმის პატრიარქს რუსეთის გზით უმიშროებისათვის ღალის ასაღებად. (იქვე, 1787 საქ. საქმეები, გვ. 24—25).

6. დავით ბაგრატიონი სთხოვს თ-დს (პოტიომკინს), სამსახურში მიიღოს იგი (იქვე 1788—91 საქ. საქმეები, გვ. 6).

7. ბოლოს, კერძო წერილიც არის მოთავსებული ამ საქმეებში: ერეკლე მეფე და დარეჯან დედოფალი კურთხევენს უთვლიან თავის

შვილებს ალავერდის მიტროპოლიტს ანტონის და პოლკოვნიკ მირიანს. დარეჯანი ჰპირდება მირიანს, ვიშუამდგომლებ შენი თხოვნის შესახებო. (იქვე, საქ. საქმ. 1786 წ. ნოემბერი). რაში მდგომარეობდა ეს საქმე, რომელზედაც შუამდგომლობას პირდება დარეჯან დედოფალი მირიანს, არა ჩანს.

როგორც მოვიხსენიეთ, მთარველობისა და დახმარების შესახებ წერილები ჩვენ საბუთებში უამრავია.

1782 წ. დეკემბრის 21-ს ერეკლე მეფე უგზავნის რუსეთის მთავრობას „სათხოვარ პუნქტებს“, რომელსაც დართული აქვს მისივე წერილის ასლი 1771. წ. დეკემბრის 30-ს თარიღით. ასლი დამოწმებულია თვით ერეკლე მეფის მიერ შემდეგი წარწერით: „მისი დიდებულების არზის კობია, დაიწერა ქალაქსა თბილისსა დეკემბრის 30 დღეს, წელსა 1771 ამ თარიღის კობია. ერეკლე“. 1771 წლის წერილი დაბეჭდილი აქვს ცაგარელს ქართულად. (Грамоты № 64) და მისი თარგმანი რუსულად (იქვე, ტ. I № 143), ხოლო 1782 წერილის მხოლოდ რუსული თარგმანი (ტ. II № 16), ცვიაში კი 1782 წლ. წერილის თვით დედანია დაცული. (შეკვრა 121, გვ. 27).

1782 წ. „სათხოვარ პუნქტებში“ ერეკლე თხოულობს, რომ როცა რუსეთს ოსმალეთან ან სპარსეთთან ომი არ ექნება, მათ ხელი არ უნდა ჰქონდეთ საქართველოზეო. ქართლი ყოველთვის ჩემი წინაპრების სამეფო იყო, ამბობს ერეკლე, ნადირ შაჰიმ აონგრებული ქვეყანა დატოვა, მე და ჩემმა მამამ იგი აღვადგინეთ, ოსმალები და სპარსელები რამდენჯერმე დავამარცხეთ, ერევანი და ვანჯა დავიპყარიეთ. თხოულობს, რომ მას და მის ოჯახს არ დაეკარგოს ამდენი შრომით აღორძინებული ქვეყანა და რომ ისეთ ჭკუაზედ ხელაღებულ კაცს, როგორც აღექსანდრე ბატონიშვილია¹, არ შეეძლოს არეულობა მოახდინოსო. თუ რუსეთს ოსმალეთთან ომი ექნება, ახალციხე და ყარსი უნდა დაბრუნებულ იქნეს; თუ რუსეთს სპარსეთთან ომი ექნება, კახეთის წართმეული ადგილები უნდა დაგვიბრუნდეს, და თუ ომი აო იქნა, საქირთა გამოიგზავნოს ორი რეგულარული პოლკი ჯამაგირითო, სურსათს კი პირდება თვით ერეკლე²

¹ იგულისხმება ბაქარის ძე (იხ. ზემოთ).

² ირივე წერილი. როგორც 1771 წლის, ისე 1782 წლის ერთსა და იმავე თხოვნას შეიცავენ და, საფიქრებელია, რომ ივინი გამოწვეული არიან: 1771 წ. წერილი ტოტლებენის და სუხოტინის მოქმედებით საქართველოში, 1782 წლ. წერილი კი აღექსანდრე ბატონიშვილის მოქმედების და მომავალი ტრაქტატის დადების გამო.

ერეკლე მეფე უთუოდ ფიქრობდა, თუ იგი შევიდოდა რუსეთის მთარველობის ქვეშ, ადგილი არ ექნებოდა რუსის გენერლების უნებ მოქმედებას საქართველოში და არც აღექსანდრე ბატონიშვილისებურ პრეტენზიებს.

იმავე 1782 წ. დეკემბრის 21-ის თარიღით მეფე ერეკლე, ეტყობა¹ თ-დ პოტიომკინის შეკითხვაზე, ატყობინებს მას¹, რომ იგი ყოველთვის გულახდილად აცნობებდა უმაღლეს კარს, რა საქმეც კი მასა ჰქონდა. ახლა მტრისაგან შევიწროვებულ იძულებული იყო მიემართნა რომის კეისრისათვის დახმარების მისაღებად, მით უმეტეს, რომ კეისარი მეგობრულ განწყობილებაში იყო ხელმწიფესთან. ამასთანავე უგზავნის კეისარისადმი გაგზავნილი წერილის და დესპანისათვის შედგენილი ინსტრუქციის ასლებს. სამივე ეს საბუთი დაბეჭდილია ცაგარლის მიერ. (რუს. ტ. II, 11, 12, 17), მხოლოდ ცვიაში შენახული თვით ქართული ორიგინალები. 1782 წლ. შეკრა 121, გვ. 17, 29, 30).

1783 წ. ივლისში დაიდვა ტრაქტატი ერეკლესა და ეკატერინეს შორის. ამ ტრაქტატით გამოწვეული წერილები მეფისა და ქაჯავახისა მეტად ბევრია მოსკოვის ცვია-ში, მხოლოდ, რადგან უმთავრესი მომენტები ამ საკითხისა უკვე საკმაოდ გაშუქებულია ჩვენს მწერლობაში (ხელთუფლიშვილი, ავალიშვილი, ცაგარელი და აკად. ჯავახიშვილი), ჩვენ მხოლოდ ზოგადად შევხებით ამ წერილების შინაარსს.

1783 წლ. ტრაქტატით რუსეთი პირდებოდა:

1. დაიცვას ერეკლეს სამფლობელო და ერეკლეს მტრები ჩარიცხოს თავის მტრებად (არტ. 2, 6); ოსმალეთთან მომავალი ზავის შეკვრის დროს, დაებრუნოს ერეკლეს ოსმალების მიერ წართმეული მხარეები (არტ. 2, 6, სეპარატ. არტ. 4, იგულისხმება ახალციხის და ჯავახეთის რაიონები). ამ მიზნების მისაღწევად რუსეთს უნდა გამოეგზავნა ორი ქვეითი სრული ბატალიონი და 4 ზარბაზანი მუდმივად საქართველოში სამყოფებლად და მიეცა ნება კავკასიის ლინის მთავარსარდლისათვის — დახმარება გაეწია იმის დროს ერეკლესათვის (სეპარ. 2, 3 მუხლები). ერეკლეს შემდეგი თხოვნები სულ მხოლოდ ამ ორ საკითხზე და სესხის მიცემაზე იყო. ჯარი მართლაც გამოუგზავნეს, მაგრამ, ეტყობა, არა სრული კომპლექტი, რადგან ერეკლე მუდამ თხოულობს იმის შევსებას. ზარბაზნები და მისი მოწყობილობა არა სრულად ყოფილა გამოგზავნილი. სესხზე არავითარი დაპირება და პასუხი არ გამოუგზავნია რუსეთის მთავრობას; რაც შეეხება კავკასიის ლინის მთავარ სარდლებს, ისინი პეტერბურგიდან ხელახალი კატეგორიული ნების დაუროველად

¹ თ-დ პოტიომკინს მაშინ დავალებული ჰქონდა ეკატერინე II-საგან საქართველოს საქმეები, რის გამოა ერეკლე მეფე დიდ კმაყოფილებას და ააღლობა უცხადებს პოტიომკინს. (ივ. ი. ა., იქვე, გვ. 24).

არ უწევდნენ ერეკლეს დახმარებას. ეს ნებართვა კი პეტერბურგი-დან არ მოდიოდა.

1784 წ. 15 თებერვალს, ერეკლე მეფე სწერს მის უდიდეს აღმატებულებას (თ-დ პოტიომკინს), განჯა კახეთის საკუთრებაა, წინანდელ შაჰებმა იგი მას ჩამოაცალეს, მაგრამ მან, იბრაჰიმ-ხანთან შეთანხმებით, იქ წესიერება დაამყარა. ახლა, როცა დაისმება საკითხი იბრაჰიმ-ხანის მფარველობაში მიღებისა, საქართველოს უფლებანი უნდა იყოს მიღებული მხედველობაში. (ცვია, 1784 შეკვრა 111, მარტი გვ. 165). არის ცნობა, რომ თ-დ პოტიომკინმა აღძრა შუამდგომლობა, რომ განჯა შემოერთებოდა საქართველოს (ცაგ. რუს. ტ. II № 25), მაგრამ რა გზას დაადგა რუსეთის მთავრობა საბოლოოდ ამ საკითხში, არა ჩანს.

1784 წლის აპრილის ქალაქებში ცნობაა, რომ ერეკლეს დაუწესებია ფოსტა თბილისიდან ჩმიმდე¹ და შემდეგი ნუსხა დაუდგენია მგზავრთათვის: თბილისიდან სტეფან-წმინდამდე 13 მ., დუშეთიდან ცხაოტამდე—4 მ., ცხაოტიდან კობამდე—4 მ., კობიდან სტეფ.-წმინდამდე 2 მ., სტეფ.-წმინდიდან—ჩმიმდე—3 მ. (იქვე გვ. 249).

1784 წ. მაისის 10-ს ერეკლე მეფე სწერს ანტონ კათალიკოსს და მირიანს: ვარსეევან ჭავჭავაძესთან ერთად ყოველი ღონე იღონონ, რომ იყოს გამოტანილი რეზოლუცია იმ თხოვნის შესახებ, რომელიც მან გაუგზავნა თ-დ პოტიომკინს. (იქვე 1787 „ქართული წერილები“ აღწ. 194 გვ. 22, 23). საფიქრებელია, აქ იგულისხმება ერეკლეს წერილი თ-დ პოტიომკინისადმი განჯის შესახებ. (იხ. ზემოთ).

1784 წ. მაისის 24-ს ერეკლე მეფე სწერს ტამარას, ჩემ უზრუნველსაყოფად საჭიროა დამეხმაროთ ჯარით და სესხითო. (იქვე, შეკვრა 111, გვ. 396).

1784 წ. ერეკლე მეფე სწერს მიხეილ ნიკოლოზის ძე ლეონტიევს:² ჩვენი შვილების ამბავი დიდხანია არ მოგვსვლია, ამიტომ ახლა ვაგზავნით ზაზა სოლოღაშვილს და გთხოვთ დაუყონებლივ გაისტუმროთ პეტერბურგსო.

ამასთანავე ატყობინებს: როგორც ბურნაშევისაგან უკვე მოგახსენდათ და ჩვენც მოგახსენეთ, მტერი უკვე დაგვიახლოვდა, მისი

¹ ჩმი—ოსების სოფელი ქალ. ორჯონიკიძესა (ვლადიკავკავი) და სადგურ ბალთას შუა.

² ამგვარი შინაარსის წერილი ერეკლე მეფეს შეეძლო ვაგზავნა ან პავლე პოტიომკინსათვის, ან მისი მოადგილისათვის. ბუტკოვის წიგნების საძიებელში აღნიშნულია ორი გენერალ-მაიორი ლეონტიევი: ერთი მიხაილ ნიკოლაევიჩი, მეორე სახელის აღუნიშნევლად. უკანასკნელი, როგორც ეტყობა, პ. პოტიომკინის მოადგილეა (ბუტკ. III, გვ. 180). ამიტომ, საფიქრებელია, ორივე ეს ლეონტიევი ერთი და იგივე პირია.

წინა ჯარი ჩვენ ქვეყანაში ჩამოვიდა და ამიტომ გთხოვთ, დახმარება აღარ დააგვიანოთ, ორი ცხენოსანი პოლკი გამოგზავნოთ, როგორც ვათვალისწინებულა „ტრაქტატში“. (იქვე, 1784 ოქტომბერი, შეკვრა 113, გვ. 401).

1785 წ. ერეკლე მეფეს გაუგზავნია ჯარი განჯაში იბრაჰიმ ხანის მოთხოვნით, მაგრამ შემდეგ დაუბრუნებია, რომ ოსმალეთი დამეზობელი ხანები არ ჩარეულიყვნენ. ამავე დროს იბრაჰიმ ხანს უკისრნია განჯის „საქმის“ მოგვარება. (იქვე, 1785, შეკვრა 121, გვ. 16, 17, ერეკლე მეფის წერილი 25 აპრილის).

1785 წლ. ქალაქებში ჰაეჰავადის წერილია: დიდი ხელმწიფის დაუხმარებლად დაღისტნელებს არ შეუძლიათ დიდი ძალა შეკრიბონ, ითხოვს, ტრაქტატის ძალით ერეკლეს დაეხმარონ ჯარით და სესხით და გასცენ განკარგულება, ჰქონდეს კავკასიის ლინიის მთავარმართებელს უფლება საჭირო შემთხვევაში გაგზავნოს ჯარო საქართველოში პეტერბურგიდან წინასწარი ნების გამოუკითხავად. (იქვე, 1785, ოქტომბერი 15, შეკვრა 121, გვ. 143—148).

1785 წ. ოქტომბრის 14 ერეკლე მეფე მადლობას უთვლის პ. პოტიომკინს, რომ მან თანაგრძნობა გამოუცხადა მას საქართველოს მდგომარეობის შესახებ. (იქვე, 1785, ნოემბერი, შეკვრა 113, გვ. 552).

1785 წ. ერეკლე მეფე მწუხარებით აღნიშნავს, რომ მას იმედი არა აქვს თავის ქვეშევრდომი ქართველებისა, განსაკუთრებით ქართლებების; ბევრ მათგანს ურთიერთობა აქვთ სულეიმან ფაშასთან და თუ რუსეთიდან მალე დახმარება არ მომივიდა, არ შემეძლება აღმოვფხვრა სრულად ამგვარი მდგომარეობაო.

არქიმანდრიტ გაიოზს კი განუცხადა, რომ უახლოესი მისი პირები უსაყვედურებენ მას რუსეთთან კავშირის შეკვრას და სთვლიან მას ახლანდელი მდგომარეობის შემქნელად. (იქვე, შეკვრა 113, ოქტომბერი, გვ. 385—387, წერილი ბურნაშევისა, აგვისტოს 19).

1785 წ. ერეკლე მეფე სწერს მის მაღალ უწარჩინებულესებას (Его Высокопревосходительство), ოსმალეთმა სპარსეთი და დაღისტანი უნდა აღძრას, ისინი ჩქარობენ, რაც შეიძლება მალე წარმოანთხიონ თავიანთი გესლი, და ითხოვს, აღთქმული მოწყალება მალე მოვიდესო. (მინაწერი აქვს რუსულად 1 июня 8, 1785 вь Тиѳлисе, იქვე, 1785 შეკვრა 113, გვ. 313).

1785 წ. ერეკლე მეფე სთხოვს თ-დ პოტიომკინს, ყურადღება მიაქციოს ასეთ ძნელ დროს მისი შეილების და მინისტრების მოხსენებებს. (იქვე, 1785, შეკვრა 121, გვ. 56 წერილი 8 აგვისტოსი).

1785 წ. ერეკლე მეფე იწერება: უკანასკნელი სამი წლის განმავლობაში დავკარგე განჯა, შამქორი და თვით შინაური მაჰმადიანები.

განდგომას იჩენენო. ახალციხის ფაშა, თუმცა ზავზე ჰმართავს მოლაპარაკებას, მაგრამ ეს სულ სიცრუეა. კავშირს კრავენ ახალციხის ფაშა, დაღისტანი, იბრაჰიმ-ხანი და ხოის-ხანი, ჩვენს ვაჭრებს იჭერენ და ცარცვავენ. ჩვენ ამას ყველაფერს გატყობინებთ, მაგრამ პასუხს არ ვლტებულობთ. არქიმანდრიტი გაიოზი და მათორი გაბრიელ გოლეგოვი¹ გამოგზავნილ იყვნენ უმალღეს კარზე, იმათგან არაფერი ისმის, არც ჩვენი შვილებისაგან და არც ჩვენი მიწისტრისაგან. ბოძებული არტილერია აქამდე არ მიგვიღია. თუ ამ ზაფხულზედაც არ მივიღეო დახმარება, ჩვენ კეთილდღეობას ბოლო მოეღება. (იქვე, 1785, „ქართული წერილები“, თარგმანებით, გვ. 20, 21). თუმცა ეს წერილი 1787 წლ. ქალაქდებშია, მაგრამ იგი უთუოდ 1785 წლის უნდა იყოს, რადგან შედგენილია „სამი წლის“ შემდეგ 1783 წლ. ტრაქტატისა. ამავე აზრის მოხსენება გარსევან ჭავჭავაძისა კი მოთავსებულია 1785 წლ. საქმეებში. (იხ. ქვემოთ).

1785 წ. (თარიღი არა აქვს) გარსევან ჭავჭავაძის მოხსენება: „საქართველოს დაკლება მტრობით მეზობლებთან იმ ჟამის შემდგომად, ოდეს საფარველს ქვეშ რუსეთისას შევიდა, ესე არს“.

1. განჯელები უკუდგნენ, ხარჯს აღარ აძლევენ მეფეს. მაჰმად ხანი, რომელიც წინათ განჯის ხანად იჯდა, მომკვდარა, მის მაგიერ რაიბეგი მოუყვანიათ.

2. ერევნის ხანიც შფოთავს, თუმცა ჯერ არა გამოცხადებულად. ჩანს, დამოყვრება ხოის ამად-ხანს და ხარჯიც ორი წელიწადია არ მოუცია.

3. ეგრეთვე შამდინალა (ლა), ქურთების უფროსი, უარს ამბობს აღთქმული ხარჯის მოცემაზედ და მორჩილებაზედ.

4. აგრეთვე აირუმი, მისი სიმაღლის მცირე პროვინცია, ერევნის მახლობელი და ოსმალეთის მესახლვრე, არ ემორჩილება მეფეს.

5. თვით საქართველოში მყოფნი მკვიდრნი მაჰმადიანნი, რომლებიც აქამდე ყოველთურთ ერთგულნი და მორჩილნი იყვნენ, შფოთვენ, რადგან ურჩობის გზები აღმოუჩნდათ, შემოხსენებული საქმეები დიდი ძალის დაკლებაა საქართველოსთვის.

6. ახალციხის ფაშისაგან რამდენი სიკვდილით და დატყვევებით, პირუტყვის წარტყვევებით და აოხრებით საქართველოს დაკლება.

ზემოხსენებული ხალხი თვინიერ ახალციხის ფაშისა, მონანი და მორჩილნი იყვნენ მათის სიმაღლისა, ახლაც უშუძლია მეფეს მა-

¹ ბუტკოვის სიტყვით, გაბრიელ გოლეგოვი (გალეგოსი) არტილერიის კაპიტანი თ-დ პოტიომკინმა 1784 წ. დააბრუნა საქართველოში (II გვ. 132). ჩანს, იგი ხელახლაც გაუგზავნია ერაყღეს პეტერბურგში.

თი დამორჩილება, მაგრამ იმათ ჰყავთ უდიდესი განმაცლიერებელი (დამხმარე), რომელთ იმედით შვრებიან ამას. ასეთია ახალციხის ფაშა, რომელიც განცხადებულად მოქმედებს, მას მოყიდული ჰყავს დალისტინის და ჭარის ხალხი. ყველა ამათი დამშვიდება, პასუხის გაცემა თვინიერ რუსეთის შემწეობისა, შეუძლებელია.

ვითხოვ, მიეწეროს სტამბოლში მყოფ რუსეთის ელჩს, აუკრძალოს ოსმალეთმა ახალციხის ფაშას საქართველოსადმი მტრობა, და თუ ეს შესაძლებელი არ არის, მოგვეცეს შემწეობა ჯარით, რომ ამ ზამთარს ჭარზედ გავილაშქროთ, ამით ჩვენი დანარჩენი მეზობლები დაინახავენ, რომ ჩვენც გვყავს დიდებული მფარველი და ისინიც თავის საზღვარზედ დადგებიან.

უმდაბლესად ვითხოვ მეზობანოს, შემწეობა გვებოძება თუ არა, თუ ჩვენი თავი ჩვენვე უნდა დავიცვათ. (იქვე, 1785, შეკვრა 121, გვ. 2).

1786 წ. ივლისის 31-ის წერილით ერეკლე მეფე უგზავნის რა აზრუმის ფაშის წერილის და მისი პასუხის ასლებს (იხ. ზემოთ) სთხოვს მის მაღალ მსვლელობას (პ. პოტიომკინს), საკმაო ჯარი დააყენოს ვლადიკავკავში, რომ დროზედ შეეძლოს მას სათანადო პასუხი გასცეს აზრუმის ფაშას. გზავნის გიორგი ჩოლოყაშვილს. (იქვე, 1786, შეკვრა 114, გვ. 467).

1786 წ. აგვისტოს 6-ს ერეკლე მეფე, ატყობინებს რა მის მაღალ მსვლელობას (პ. პოტიომკინს), რომ ოსმალეთი უგზავნის აზერბაიჯანის და დალისტინის ხანებს ფულსა და საჩუქრებს (იხ. ზემოთ), სწერს: შაჰაბაზის შემდეგ ასეთი გასაჭირი საქართველოს არასოდეს დადგომია. ამას ნუ იხებებთ, რომ პეტერბურგიდან კიდევ ამბავს (ნებას) მოუცადოთ. როგორც პირობების (ტრაქტატის) წიგნში წერია, ისე უნდა აღსრულდეს, ნურავის ათქმევინებთ, რომ დიდი ეკატერინეს დროს რუსეთის შეერთების მიზეზით საქართველო დაიქცაო. თუ საქართველოს დაქცევით რუსეთს რაიმე შესამატი ექნება და ზელმწიფის სათნაოა, როგორც თქვენი ნება იქნეს, ისე მოიქეცით. გაფიცებ ოსთა ცხოველს, სწორედ შემატყობინე, რომ ამდენს ქრისტიანეს ამ ერთის დაწერილით (ტრაქტატით) არა ევენს რა. რაც შარშან და შარშანწინ დააკლდათ, ისიც საკმაოა ამ შეწუხებულისა და მცირე ერისათვის. როდესაც სნეულია კაცი, მაშინ დაიკვნესებს, ამიტომ ამისთანა ლაპარაკისათვის ნუ დამემდურებთ, რა ვქნა, მე ბევრის იმედი მქონდა თქვენგან და კიდევაც მაქვს. მაშ ვასთან მივიდე, ვის გამოვუცხადო ჩემი ტკივილი?! ოსმალეთთან მივიდე, შემიწყნარებენ? დალისტინელებთან მივიდე, მიმიღებენ?

პროვიანტის, იქნება, თქვენ მოგხსენდათ, აქ არ იშოვებო. ტოტლებენის ექვსი ათასი ჯარი მხოლოდ ქუხინვალის ხეობამ შეინახა, ისინი თავის ფასით ყიდულობდნენ; მე თავედები ვარ, რამდენი ჯარიც აქ იქნება, პროვიანტი საკმაო ექნება. (იქვე, 1786 წ. აღწ. 194 გვ. 472).

1786 წ. სექტემბრის 22 წერილით ერეკლე მეფე, უგზავნის რა თავადს (გრ. პოტიომკინს) სულეიმან ფაშასთან დასადებ ხელშეკრულების პროექტს (იხ. ზემოთ), სწერს:

თუ ეს პირობა დადებული იქნება, მაშინ ტრაქტატის მიერ დაპირებული სამი ათასი ქვეითი, ხუთასი ცხენოსანი ჯარი საკმაო დანარჩენ მეზობელთა მოსაგერებლად, მხოლოდ ეს ჯარი მუდამ უნაკლულად უნდა იმყოფებოდენ საქართველოში.

თუ ეს პირობა ვერ დაიდო, მაშინ ზემოხსენებული რიცხვი ჯარისა საკმაო არ იქნება, ახალციხის ფაშამ პირველი კაცის ქაჰიბეგის პირით წინადადება მომცა ოსმალეთს, მიგვედლებოდი. (იხ. ზემოთ). ბევრს მოწყალებასაც დამპირდა, მაგრამ ამაზედ მე უარი ვუთხარი.

ამიტომაც, რომ გთხოვთ, რათა, ტრაქტატის თანახმად, მიეცეს ბრძანება ჩვენ სახლგარეუ მდგომარე ჯარის მთავარსარდალს კარზედ მოუხსენებლად მოგვეცეს დახმარება, როცა ჩვენ განსაცდელი მოგველის.

გარსევან ჭავჭავაძისაგან მივიღე ცნობა, რომ მისი მოხსენება მიღებულია, მაგრამ რადგან აქამდე რეზოლუცია ამის შესახებ შეჩერებულია, მე შევიქენი მტერთაგან საცინი რუსეთის მთარველობის მიღების გამო და ჩემი მტრებიც მეტად გაკანდიერდნენ. (ცვია, 1786, „ქაოთული წერილები“, გვ. 5)¹.

1786 წ. სექტემბრის 24 გიორგი ბატონიშვილის წერილია გრიგოლ ალექსის ძე პოტიომკინისადმი. სთხოვს—არ მოაკლოს მთარველობა. (იქვე, 1786 „ქართ. საქმ“. გვ. 4).

1786 წ. ნოემბერი (რიცხვი არა აქვს) ერეკლე მეფე და დარეჯან დედოფალი ავალებენ შვილებს, ანტონს და მირიანს, შეიტყონ ლევ ალექსანდრეს ძის საშუალებით² პოტიომკინისაგან, რა შედეგი მოყვა მათ თხოვნას. (იქვე, 1787 წ. აღწ. 194, გვ. 34). რომელ თხოვნას ეხება ეს წერილი, გამოურკვეველია,

¹ ამგვარივე თხოვნა გადაუცია გარს. ჭავჭავაძეს ოსტერმანის მიერ გაგზავნილ ლაშქარაშვილისათვის (ლაშქაროვი) და იმასაც მოყვანილი აქვს თავის 1786 წ. დეკემბრის 14-ის რუსულ მოხსენებაში (იხ. ცაგარლის ტ. II, გვ. 38). ოსტერმანი ივანე ანდრიას ძე, კი დ-ის წევრი.

² ლევ ალექსანდრეს ძის ვინაობა გამოურკვეველია.

1786 ნოემბრის 12, გარსევან ჭავჭავაძე აცნობებს თ-დ პოტიომკინს, რომ მასთან¹ იგზავნება კურიერი არტილერიის მაიორი ვაბრიელ პავლეს ძე. (იქვე, 1786 „ქართ. საბუთ“, გვ. 3). შესაძლებელია ეს ის გაბრიელ გოლგოვია, რომელზედაც ზემოთ არის ცნობა.

1786 წლის ქალაქებში („ქართულ საბუთებში“) წერილებია ერეკლე მეფისა (გვ. 1) და გარსევან ჭავჭავაძის (გვ. 8—9), რომ გაუშვან ჭავჭავაძე რამდენიმე თვით მაინც საქართველოში.

იქვე არის უცნობი პ.რის თხოვნა (თ-დ პოტიომკინისადმი): გაუშვან იგი საქართველოში (გვ. 7). ეს არ უნდა იყოს გარსევან ჭავჭავაძის წერილი, რადგან მას მიზეზად მოყავს თავისი მოხუცებულობა და ავადმყოფობა. ამასთანავე, თუმცა თხოვნა ქართულად არის დაწერილი, მაგრამ ხელის მოწერა არაბულია.

1787 მაისის 25, ერეკლე სთხოვს თ-დ პოტიომკინს: 1) ალაგმონ ოსმალეთი, 2) მიეცეს 3000 ჯარისკაცი, 3) მიეცეს სესხი გადასახადების აკრეფამდე, 4) თუ მტერი შემოესევა, მიეცეს ზედმეტი შემწეობა კიდევ, 5) მთავარსარდალს მიეცეს უფლება, კარის დაუკითხავად დაეხმაროს. (იქვე. 1787 აღწ. 194, გვ. 20, 21).

1787 წ. მაისის 29, ერეკლეს არ სჯერა სულიეიმან ფაშის გულწრფელობა, ერეკლემ არ იცის სურვილი რუსეთისა, ამიტომ ისიც ასე მოქმედობს. (იქვე, 1787, აღწ. 194, გვ. 24).

1787 წ. ერეკლე სთხოვს ეკატერინეს, დაიცვას იგი ოსმალეთისაგან და ყურადღება მიაქციოს მის 25 თარიღის წერილს პოტიომკინისადმი. (ცვია, ქართ. საქმ. 1787 გვ. 18).

1787 წ. აგვისტოს 18-ს ერეკლე სწერს (პ. პოტიომკინს): ნუ დაკმაყოფილებით წერილებისა და კაცების გზავნით ახალციხის ფაშასთან¹; მომეხმარეთ ჯარით, სახელდობ გამომიგზავნეთ ყაზახების ორი პოლკი—ორი, ან ორ-ნახევარი თვით, შეაესეთ ორი ბატალიონი, რომელსაც აკლია 200 კაცი, აგრეთვე გამოგიგზავნეთ დანარჩენი ზარბაზნები. ამას გარდა, ლეკებზე დახარჯული მაქვს 100 ათასი მანეთი. სულ ამ ფულს არ ვითხოვ, მაგრამ რაღაც დახმარება მაინც უნდა გამეწიოს. ამასთანავე ატყობინებს, რომ ახალციხეში კაცები გავგზავნე არა როგორც ამანათები, არამედ როგორც საქართველოს საქმეების მეთვალყურენი („საბუთები ქართ. ენაზე“ 1787 წ. გვ. 372).

1788 წ. მაისის 6/5 ერეკლე მეფე კურიერ სულხან თუმანიშვილის ხელით უგზავნის თ-დ პოტიომკინს წერილებს, სადაც სთხოვს:

¹ ჩვენ საბუთებში მხოლოდ ერთი ბასუხია სულიეიმან ფაშისა პ. პოტიომკინის წერილზე (იხ. ზემოთ). ერეკლე მეფის ამ წერილიდან ჩანს, რომ პ. პოტიომკინს კიდევ უგზავნია არა ერთი წერილი ფაშისათვის.

1. რადგან იმერეთმა, ოდიშმა და გურიამ მასთან ხელშეკრულება დასდევს, ამიტომ საჭიროა რუსეთი დაეხმაროს მას უფრო მეტი ჯარით.

2. ოსმალეთთან მომავალ ხელშეკრულებაში უნდა შეტანილ იქნას, რომ დაუბრუნდეს საათაბაგო, სახელდობრ ახალციხის პროვინცია ქართლ-კახეთს, ხოლო აჭარა — იმერეთს. თუ ეს არ მოხერხდება, ოსმალეთმა უნდა აუნახლაუროს ერეკლეს მისგან მიყენებული ზარალი.

3. აღა-მაჰმად-ხანი, რომლის დესპანი ახლა რუსეთშია, დიდი ჯარით მიუახლოვდა ქართლს და უნდა დაეცეს, ამიტომ ითხოვს, დაეხმაროს ჯარით, ან ფულით.

4. ნაწილი იმ არტილერიისა; რომელიც ეწყალობა მას, აქამდე დარჩენილია რუსეთში; ითხოვს გაუგზავნოს. (იქვე „ქართული წერილები“ 1788, 1789, 1790, 1791, გვ. 2). ცვია-ს ქალაქებში დედანია, მისი რუსული თარგმანი დაბეჭდილია ცაგარლის მიერ (ტ. II რუს. № 46), მხოლოდ თარგმანი მიმართულია ბეზბოროდკოსადმი და დათარიღებულია არა მაისის 6, არამედ მაისის 22.

ცაგარლის მიერ დაბეჭდილია თვით სულხან თუმანიშვილის მეორე უფრო ვრცელი წერილის თარგმანი, სადაც იგი თხოვნას ასე ასაბუთებს (იქვე № 47 — მაისის 22. ამ წერილის დედანი ცვია-ში არ ჩანს):

1. ზავის შეკვრის დროს რუსეთმა აიძულოს ოსმალეთი არც თვითონ მან, არც სხვისი ძალით, არც განცხადებულად და არც ფარულად არ მოაყენონ ზიანი ქართლს (საქართველოს).

2. გააორკეცოს რუსეთმა საქართველოში მყოფი რუსის ჯარი და, თუ ეს არ შეიძლება, იგივე (უკვე დანიშნული) ჯარი შეიყვანოს ქართლში იმ პირობით, რომ სურსათს ერეკლე მისცემს საგემოფასით (по справедливой цене), სწამ აოხრებული ხალხი მოლონიერდება, შემდეგ კი ფასი დაკლებული იქნება.

3. თუ კი სპარსეთის აზერბაიჯანში მისი უმადლესობის წინააღმდეგ ვინმე ბოროტებას განიზრახავს, რუსეთმა და ოსმალეთმა დაუყოვნებლივ იგი უნდა ააცილოს.

4. მის უმადლესობას შეურკვეველი რწმენა აქვს, რომ რუსეთს და ოსმალეთს შუა ზავის შეკვრის დროს მას დაუბრუნდება ყველა ის ზარალი, რომელიც მას მიაყენეს ოსმალეთმა და სულეიმან ფაშამ.

5. მისი უმადლესობა თხოულობს ფულით დახმარებას, რადგან ზოგიერთი სოფლები დაკარგა და ხალხიც მეტად აოხრებულია, რისთვისაც მან მისცა ხალხს გადასახადების შეღავათი სამი წლის ვადით.

6. ოსმალეთი ყოველ ღონეს ხმარობს დაიპყროს, ან ააოხროს ქართლი.

თუ რაიმე სხვა გზას გამოიხატავთ ამ უბედურების თავიდან ასაცილებლად, ნუ აყოვნებთ, რომ საქართველომაც საჭირო ღონე იღონოს.

არავითარი პასუხი ან განკარგულება ამ თხოვნების შესახებ ჩვენ საბუთებში არა ჩანს, მხოლოდ 1793 წ. 30/V რუსეთის სამხედრო საბჭომ გამოიტანა შემდეგი დადგენილება. (ცაგარ. რუსულ. II, № 59).

საბჭომ წაიკითხა მეფე ერეკლეს წერილი მისი შვილი მირიანისადმი, სადაც იგი თხოულობს ალა-მაჰმად ხანისაგან დაცვას და დარჩენილი არტილერიის ვაგზავნას. საბჭომ გაითვალისწინა, რომ მეფე ერეკლე ხელმწიფის მთავრელობის ქვეშ არის და რომ მისი, ერეკლეს, და ალა-მაჰმად-ხანის საქმეები ოსმალეთს არ ეხება, ხანი კი რუსეთთან განწყობილებას არ იჩენს, პირიქით, ძალით ძლიერდება სპარსეთში, დაიჭირა უკვე ისპაანი და ავიწროებს ჩვენდამი კეთილგანწყობილ ქრისტიანებს, დაადგინა: გაუგზავნოს მიწერილობა გუდოვიჩს, როგორც სპარსეთის მოსაზღვრე მხარის უფროსს, რომ მან, თუ კი ალა-მაჰმად-ხანი ნამდვილად ზრახავს დაეცეს ერეკლეს სამფლობელოს, დააიმედოს უკანასკნელი ხელმწიფის მთავრელობაში და სათანადოდ შეაგონოს ალა-მაჰმად-ხანს, რომ იგი, გუდოვიჩი, ამგვარ მის მოქმედებას გულგრილად ვერ შეხვდება, და ამიტომაც გუდოვიჩმა ღონე იღონოს, როგორც იგი დაინახავს საჭიროდ ადგილობრივი პირობების მიხედვით, წააქეზოს მეზობელი ხანები—საერთო ძალით წინააღმდეგობა გაუწიონ მათ მოპირდაპირეს და მასთანავე დაეხმაროს, რამდენადაც შეიძლება. მათ და თვით მეფეს, ერიდოს ბევრ ხარჯს და დავიდარებას. ამასთანავე საბჭომ დაინახა საჭიროდ, მიეცეს ნება გუდოვიჩს, გაუგზავნოს ერეკლეს არტილერიის დარჩენილი ნაწილი, თუ კი ნაწილი აღთქმისამებრ ერგება ერეკლეს.¹

სინამდვილეში კი არც ეს ბუნდოვანი განკარგულება ასრულებულა, გუდოვიჩს არავითარი დახმარება არ გაუწევია ერეკლესათვის და არც დარჩენილი არტილერია გაუგზავნია.

რუსეთის მთავრობის გულგრილობა და გუდოვიჩის უმოქმედობა 1783 წლ. ტრაქტატის აღსრულებაში ჟღერო ნათლად ჩანს მეორე საბუთში, გუდოვიჩის წერილში, რომელიც მიუწერია მას ახალი

¹ ანხ. ნ. ბერძენიშვილის ცნობით ეს არტილერია ერეკლესი. ხყო, მის მიერ რუსეთში შეკვეთილი.

უფროსის რუმინანცევისადმი 1795 წელს 2 ოქტომბრის შემდეგ. ამ წერილის მთავარი მომენტები გუდოვიჩს აქვს მიწერილი წინათაც. ეკატერინე II-სადმი (ცეკარ. რუს. II № 68, 82, 89, 90) და ზუბოვისადმი (იქვე № 84), მაგრამ რუმინანცევისადმი მიწერილში არის ისეთი დეტალები, რომლებიც ზემოაღნიშნულ წერილებში არ არის. რუმინანცევისადმი გაგზავნილი წერილი დაცულია ცეკარს არქივში. (საქმე № 288, გვ. 67--74) და აქამდე გამოქვეყნებული არ ყოფილა.

ალა-მაჰმად-ხანი, — წერს გუდოვიჩი, — ლიუტფალის დამარცხების შემდეგ, შეუდგა საქართველოზე ვალაშქრებას, შეშინებულმა ერეკლემ, რომელსაც მხოლოდ შუშის ხანი იბრაჰიმი უჭერდა მხარს, დახმარება მოსოგა, მაგრამ მე ნება არა მქონდა და ეს მოვახსენე ხელმწიფეს 7 მაისს, ერეკლეს კი ვურჩიე კავშირი შეკრას აზერბაიჯანის ხანებთან და საზღვრები გაამაგროს.

ავგისტოს დამლევს კიდევ მოსოგეს ერეკლემ და სოლომონმა ჯარი, რადგან ალა-მაჰმად-ხანი მეტად ემზადება საქართველოზე გასალაშქრებად. მე ხელახლა ვურჩიე ერეკლეს: მიიღოს ზომები საზღვრების დასაცავად და რომ სოლომონი ვალდებულია მიეშველოს მას საზღვრების დაცვაში, როგორც იგი დაეხმარა სოლომონს ტახტის დაჭერაში. ეს ყველაფერი მოვახსენე ხელმწიფეს 2 ავგისტოს და გამოვითხოვე ბრძანება. 12 ენკენისთვის მივიღე მეფე ერეკლესა და სოლომონისაგან 29 ავგისტოს გამოგზავნილი წერილი, სადაც ისინი მატყობინებდნენ, რომ ალა-მაჰმად-ხანს ნამდვილად უნდა დააქციოს საქართველო, უკვე აიღო განჯა, ალყა შემოარტყა ერევანს და რომ ორივე ისინი ქართლის საზღვარზე არიან, მაგრამ ცოტა ჯარი ჰყავთ, თხოულობდნენ ჯარს, რაზედაც მე ნუგეში მივიცი (ინიძრჟა), ვურჩიე სოლომონის და შუშის ხანის ჯარებთან შეერთებული ძალით წინ აღუდგეს ალა-მაჰმად-ხანს, მივწერე ავარიის ხანს, რომელსაც აზრად ჰქონდა ლეკებით დაცემოდა საქართველოს, შეჩერებულიყო და კიდევაც შეჩერდა. ყველაფერი ეს მოვახსენე ხელმწიფეს 13 ენკენისთვის და დავუმატე, რომ ალა-მაჰმად-ხანმა შეაშინა არა თუ ხანები, არამედ ერეკლე მეფეც, გარდა შუშის ხანისა, და რომ ერეკლეს არასაიმედო განკარგულებების მიხედვით საქართველო მართლაც შეიძლება საშიშროებაში ჩავარდეს. 23 ენკენისთვის დარეჯან დედოფლის წერილი მივიღე, რომ 10 ენკენისთვის ალა-მაჰმად-ხანმა თბილისს ალყა შემოარტყა, რომ იგი, დედოფალი, თბილისიდან გავიდა და რომ ერეკლე და სოლომონი თბილისის კარზე დგანან და ძლიერ თხოულობდა, მივშველებოდი ჯარით. ვინც ის წერილი მოიტანა, იმან მითხრა: ალა-მაჰმად-ხანის მოახლოების დროს ქართველებმა ძლიერ ცოტა წინააღმდეგობა გა-

უწიეს, დაიხიეს უკან, თუმცა ადგილის მდებარეობა მათ ხელს უწყობდა და შეეძლოთ მცირე დაცივითაც შეეჩერებინათ მტერი, რომ ერეკლემ ამით არ ისარგებლა, იმერეთის ჯარის უმეტესმა ნაწილმა კი, როცა დაინახეს, ომი არ მოისურვეს, წავიდნენ ცარცვა დაუწყეს მათ, ვინც დედოფალს გამოყვა თბილისიდან. ალა-მაჰმადნამა კადასწყვიტა თბილისში შესვლა მხოლოდ მას შემდეგ, როცა კაიგო ქართველების შინაური არეულობა და უთანხმოება. ქართველების ჯარში იყო არა უმეტეს 1500 კაცისა, არა თუ ქვეშევრდოები არ ამოუდგნენ, არამედ ზოგიერთი ბატონიშვილიც წავიდნენ; რადგან ნება არ მქონდა ჯარი გამეგზავნაო, — უმატებს გულოვიჩი, — მე იმავე დღეს მოვახსენე ხელმწიფეს, ისიც მოვახსენეო, რომ იმედი არ მაქვს ასეთ მდგომარეობაში თბილისი გადარჩეს დალუპვას-მეთქი.

27 ენკენისთვის მივიღე ერეკლე მეფის წერილი 14 ენკენისთვის გამოგზავნილი. მწერს: ალა-მაჰმად-ხანმა 10 ენკენისთვის აიღო თბილისი და მე იძულებული ვიყავ წავსულიყავ მთებშიო. მთხოვდა ჯარს 10-12 დღის განმავლობაში, წინააღმდეგ შემთხვევაში იძულებული ვიქნები მოლაპარაკება დავიწყო ალა-მაჰმად-ხანთან, რომელიც ამის შესახებ წინადადებას იძლევაო.

მე დავესახელე ყველა ის შეცთომა, რაც სდევდა მის მიერ გაცემულ განკარგულებებს და თბილისის დაცვის საქმეს და დავარწმუნე, — იმედი მაქვს მალე მივიღებ ბრძანებას ჯარის გამოგზავნისას-მეთქი. ვურჩიე ალა-მაჰმად-ხანთან (საბოლოო) პირობას ნუ დასდებ, არამედ ეცადე დრო მოიგო-მეთქი. ეს ყველაფერი მოვახსენე ხელმწიფეს 28 ენკენისთვის. 1 ოქტომბერს მივიღე უმაღლესი ბრძანება, რომ გავგზავნო ორი ბატალიონი რამდენიმე ზარბაზნით და, თუ საქირო იქნება, ოთხი ბატალიონიც ისე, რომ ჯარი ტყუილ-უბრალოდ არ დაშავდეს¹. მას შემდეგ გარემოება გამოიცვალა. თბილისი და მისი უმეტესი ნაწილი უკვე ალა-მაჰმად-ხანის ხელშია, რაზედაც გამოქცეული თბილისელები თვითონ ჩივიან, რომ მათ თვითონ შეეძლოთ დაცვით თბილისი, მაგრამ ამისი ბრძანება არ იყოო. გაგზავნილმა ობერკვარტირმეისტერმა კი მაცნობა, გზა ყოველად უხერხულია, რამდენიმე ადგილას 5 ვერსის სიგრძეზე ზარბაზნები უნდა დაირღვეს და ისე ხელით უნდა გადაიტანონო, პროვიანტის შოვნა ახლა, რაკი

¹ აქ უთუოდ იგულისხმება ის რესკრიპტი, რომელიც განუხილავს უმაღლეს საბჭოს სექტემბრის 3-ს და რომელზედაც არის მითითება იმავე საბჭოს დადგენილებაში 18 ოქტომბრის თარიღით. (ცაგ. რუს. № 91).

ქართლის უმეტესი ნაწილი ალა-მაჰმად-ხანის ხელშია, — შეუძლებელია, ამ მდგომარეობაში ჯარის გაგზავნა უბრალო დივერსია იქნება. შევეკითხე ერეკლეს, შეუძლია მას თუ არა პროვიანტის და ფურაჟის მოგროვება ჯარისათვის. დაგვეხმარება თუ არა გზების შეკეთებაში, რამდენი შეიარაღებული ხალხი შეგროვდა მასთან და დაიწყო თუ არა მან მოლაპარაკება ალა-მაჰმად-ხანთან? როცა ამის პასუხს მივიღებ, თუ ჯარს რაიმე საშიშროება არ მოეღოს, ყოველ ღონეს ვიღონებ გავგზავნო ნაბრძანები ჯარები და არტილერია, აგრეთვე ამ საქმეში მონაწილეობა მივალებინო ხანებს, ამიტომ ხელმწიფეს მოვახსენე, — ინებებს თუ არა იგი, რომ გაზაფხულის დამდეგსავე გავგზავნო მცირე ჯარი მთებით საქართველოში და უმეტესი წილი, ანუ 12 ბატალიონი ქვეითა ჯარი, 30 ესკადრონი დრაგუნი, 10 საველე არტილერიის იარაღი გავგზავნო სპარსეთისაკენ, კასპიის ზღვის ნაპირებით. მაშინ საქართველოში მცირე ჯარიც საკმაო იქნება. ხანებიც მაშინ ჩვენ მოგვეხმარებიან.

გუდოვიჩს აქ გამოუტოვებია, რომ 13 სექტემბრის მოხსენებაში ხელმწიფისადმი იგი ატყობინებდა საქართველოს საშიშროებაში ყოფნას, მაგრამ ამასთანავე ადასტურებდა, რომ ნოემბრამდე მთებზე გადასვლა თუმცა ძნელია, მაგრამ შესაძლებელია. (ცაგ. რუს. II, № 82).

მეორე მოხსენებაში კი, რომელიც აღნიშნულია ამ წერილში და გამოქვეყნებულია ცაგარლ. Грамоты-ში ტ. II, № 90), იგი სრულიად შეუძლებლად თვლიდა ჯარის გაგზავნას მომავალ გაზაფხულამდე, გზების უხეირობისა და ცუდი ამინდების გამო. ყველა ეს მოტივი და გაფრთხილებანი მეტის-მეტად ცუდ და არასერიოზულ შთაბეჭდილებას სტოვებენ, რაც მტკიცდება იმითაც, რომ იმავე 1795 წლ. დეკემბერში გუდოვიჩს, საფიქრებელია, პეტერბურგიდან, ახალი განკარგულების თანახმად, გამოუგზავნია ორი ბატალიონი, რომელსაც სრულიად დაუბრკოლებლივ გადმოუღახავს კავკასიის მთები, თუმცა ამ ხნის განმავლობაში გზებიც არ შეკეთებულა და ბუნებასაც თავისი სიმკაცრე არ შეუსუსტებია. (ცაგ. რუს. № № 96, 100.).

ამგვარად, ერთი მხრივ პეტერბურგის მთავრობის მუდმივი მიყრუება ერეკლეს თხოვნებისა და გუდოვიჩის მოხსენებებისა, მეორე მხრივ ამ უკანასკნელის მიერ აუსრულებლობა თუნდაც სამხედრო საბჭოს 1793 წლის დადგენილებისა იყო იმის მიზეზი, რომ ერთგულ მეფემ ტრაქტატის ძალით მოთხოვნილი დახმარება ვერ მიიღო და იგი იძულებული იყო მხოლოდ თავისი და სოლომონ მეფისა

ჯარებით შებრძოლებოდა, როგორც რიცხვით, ისე ტექნიკით მეტად ძლიერ მტერს. ამას დაემატა, როგორც ჩანს, ის გარემოებაც, რომ ზოგიერთი ბატონიშვილი, უკმაყოფილონი ერეკლე მეფის ასეთი უშედეგო რუსული ორიენტაციით, გულგრილად შეხვდნენ ამ უბედურებას და უფრო თავის-თავზე ფიქრობდნენ, ვიდრე სამეფოს დაცვაზე.

რაც შეეხება თბილისიდან გაქცეული მოქალაქეების სიტყვებს, რომ ერეკლე მეფემ სათანადო უნარი ვერ გამოიჩინა და საჭირო განკარგულებანი ვერ გასცაო, ამგვარი ცნობის სიყალბე მტკიცდება მათივე ტრაბანთით, თითქოს თვით მათ, მოქალაქეებს, შეეძლოთ ალა-მაჰმად-ხანთან გამკლავება, მხოლოდ ეს ვერ მოახერხეს, იმიტომ რომ ამის შესახებ ბრძანება არ იყო გამოსული ერეკლესაგანო.

უნდა ითქვას, რომ თბილისელ მოქალაქეთა ტრაბანოზზე მხოლოდ რუმინსკევისადმი მიწერილ წერილშია ნათქვამი, წინათ კი, არც 23 სექტემბრის, არც 28 სექტემბრის მოხსენებაში (ცაგ. რუს. № № 89, 90), სადაც გუდოვიჩი დაწვრილებით წერდა ალა-მაჰმად-ხანის მიერ თბილისის აღებაზე და ერეკლე მეფის „არა სათანადო“ განკარგულებაზე, ამაზე სატყუაც არ არის დაძრული; პირიქით, იმ წერილებში გუდოვიჩი თბილისის მოქალაქეებს ბრალს სდებდა, რომ ისინი მის შაკეიერ, რომ ერეკლეს მოხმარებოდნენ, გარბოდნენ თბილისიდან. ამიტომ საფიქრებელია, ეს ნაწილი რუმინსკევისადმი გაგზავნილი წერილისა, გუდოვიჩის მიერაა შეთხზული, რომ გაემართლებინა თავისი მოქმედება და ეჩვენებინა რუსის მთავრობისათვის, რომ ერეკლე მეფეს დაუხმარებლადაც შეეძლო ალა-მაჰმად-ხანის მოგერიება, თუ კი ის სათანადო ზომებს მიიღებდაო.¹

¹ ამიტომ გასაკვირი არაა, რომ ქართველები თავის ქინს რუსეთის უახლოეს წარმომადგენელზე, გუდოვიჩზე, იყრიდნენ. დავით ბატონიშვილის სიტყვით (იხ. მისი და მისი ძმების ისტორია, გამოცემა მ. ჯანაშვილისა, გვ. 46), ქართველები გუდოვიჩის უმოქმედობას ხსნიდნენ მით, რომ იგი ალა-მაჰმად-ხანისაგან საჩუქრებს ღებულობდა და ამიტომ არავითარ წინააღმდეგობას არ უწევდაო. გუდოვიჩის ანგარება თვით რუსეთის საზოგადოებაშიაც იყო ცნობილი. აი როგორ ახასიათებს მას უცნობი პირის ერთი ხელთნაწერი, დაცული მოსკოვის საისტორიო მუზეუმის (ყოფ. აღმქსანდრე III-ის მუზეუმი) არქივში (№ 378/144 № 52720 „რუმინსკევის კრებული“):

„სიტუტუცე, სიძუნწე, გაუმადარი ანგარება გუდოვიჩების გვარის ხვედრია... პოტიომკინის შემდეგ ხაზზე უწესობის და ყოველგვარ არაკეთილის... აღმადგენლად შეიძლება დასახელებულ იქნას გუდოვიჩი. გუდოვიჩს განაგებდნენ ლაბა და ტიტოვი. პირველი მისი ჰკუა იყო და განაგებდა ყველაფერს, მეორე აკმაყოფილებდა (ატკობდა) მის სურვილებს. გუდოვიჩი ცნობრობდა პირტუყვივით და ჰყვარდა ცარცვა-გლეჯა“.

ჩვენ უკვე მოვიხსენიეთ სოლომონ I-ის თხოვნა რუსეთისადმი, დახმარებოდნენ მას ფოთის და ბათუმის დაბრუნებაში.

აგრეთვე იმერეთის მეფის დავით გიორგის ძის, თავადებისა და სამღვდლოების წერილები, რომლებშიაც ისინი ერთგულებას უცხადებენ რუსეთის მთავრობას, სთხოვენ მფარველობას და დახმარებას. ამასთანავე გზავნიან დესპანებს, რომლებიც ჩავიდნენ პეტერბურგში 1784 წლის დეკემბრის ოციან რიცხვებში.

დესპანები მიღებულ იქნენ ეკატერინე II-ის მიერ 29 დეკემბერს. (ცაგ. რუს. № 31). ძათი მოქმედების შესახებ მხოლოდ შემდეგი ცნობაა:

1785 წ. ივლისის 8-ს ზურაბ წერეთელი ვრცელ წერილობით მოხსენებას უკეთებს თ-დ პოტიომკინს იმის შესახებ, თუ რა სარგებლობა შეუძლია ნახოს რუსეთმა, თუ იგი თავის მფარველობის ქვეშ მიიღებს იმერეთს, გაუწევს დახმარებას ოსმალეთისაგან განთავისუფლებაში, და რა ზომებია ამისათვის საჭირო. დედანი დაწერილია ქართულად. (ცვი ა, შეკვრა 12, გვ. 52, 53).¹

მიუხედავად დესპანების გაგზავნისა და, უნდა ვიფიქროთ, მათ მიერ გადადგმული ნაბიჯებისა, რუსეთის მთავრობას არავითარი აღთქმა არ მიუცია არა თუ დახმარებისა, არამედ მფარველობისაც, მან მხოლოდ წინადადება მისცა დავით მეფეს, ყველა საქმეზე მიწერ-მოწერა იქონიეთ თ-დ პოტიომკინთანო. (ცაგ. რუს. № 35). ამიტომაც დესპანები იძულებულნი გახდნენ ხელცარიელი დაბრუნებულიყვნენ პეტერბურგიდან, თითქმის ორი წლის განმავლობაში იქ ყოფნის შემდეგ.

1786 წ. თებერვლის 19. მეფე დავით გიორგის ძე ატყობინებს პ. პოტიომკინს, რომ მან დაამარცხა ახალციხიდან გადმოსული ოსმალებისა და მოწინააღმდეგე ქართველების შეერთებული ჯარი (იხ. ზემოთ) და დასძინს: მრავალჯერ მოგახსენეთ და ვიცოდით, რომ ახალციხის ფაშა ამ საქმეს (ე. ი. მის წინააღმდეგ) ცდილობდა და კიდევაც ეცდებოდა. მაგრამ თქვენ არ დამიჯერეთ. მე ეს ჩემი ქვეყანა მისთვის შეგავედრეთ და ამას ვეცადე, რომ ურჯულოთაგან პირველისებრი აოხრება არ შემოსულიყო. თუ ასე დიდხანს იყოვინდით, არ მოველოდი. ქრისტიანე ხელმწიფობა ჩვენზედ მისთვის ვინებეთ, რომ ურჯულოთაგან განთავისუფლებას (მოველოდით), თორემ, თუ თქვენის წყალობის მოიმედე არ ვიყვნეთ, ჩვენ თავს არ დავზო-

¹ მოკლე ამონაწერი ამ მოხსენებიდან მოყვანილი აქვს ბუტკოვს (ტ. II, გვ. 139) და აქედან პროფ. სვ. ჯანაშიას თავის გამოკვლევაში: „ფეოდალური რევოლუცია საქართველოში“.

გავდით და ჩვენის სისხლით გავირჯებოდით. მარტო ჩვენგან ხვანთ-
ქრის წინააღმდეგობა არ შეიძლება. თუ შემწეობა და ჩვენი ქვეყნის
შეწევნა გნებავთ, დრო და ჟამი ახლა არის. თუ საჩქაროდ არ მო-
გვაშველეთ ჯარი, ჩვენ ქვეყანას (შემდეგი) შეწევნა ვერ უშველის,
ამისი ვალი ჩვენ აღარ დაგვედება. (ცვია, 1786 თებერვალი და
მარტი, შეკვრა 114, გვ. 150).

1786 წ. აპრილის 28. იმერეთის მეფის დესპანები კათალიკოსო
მაქსიმე, ზურაბ წერეთელი და მდივანი დავით (კვინიხიძე) ატყობი-
ნებენ გრიგოლ ალექსანდრეს ძეს თ-დ პატიომკინს, რომ ისინი
უცდიდნენ ორი თვე მოსკოვში, ახლა უცდიან ასტრახანში სამი
თვე პოლკოვნიკ სვიმონოვს, რომელიც დანიშნულია მათთან ერთად
წავიდეს საქართველოში. იგი კი არა ჩანს, უიმისოდ და უწერილოდ
მეზობელ მტრების გამო ყოველად შეუძლებელია დავით მეფეს გამო-
ვეცხადოთო. (იქვე, „ქართული საბუთები“ 1786 წლ. გვ. 27). იმავე
თარიღით, იგივე პირები ზემოხსენებული შინაარსის წერილს უგზავ-
ნიან ნოვგოროდის და პეტერბურგის მიტროპოლიტს გაბრიელს და
სთხოვენ შუამდგომლობას—დააჩქაროს ხელმწიფის კარმა სვიმონოვის
გამოგზავნა. (იქვე, გვ. 29).

1787 წ. მარტი. მაქსიმე კათალიკოსი ატყობინებს თ-დ პოტიო-
მკინს, რომ მან ზამთრის გამო ვერ შესძლო მთებით გადასულიყო
საქართველოში, სთხოვს მისცეს ნება, დარჩეს რუსეთში, მით უმეტეს,
რომ დახმარება ჯერ არ გაძოსულაო. (იქვე, 1781 საქ. საქმ. გვ. 27,
დედანი რუსულადაა დაწერილი, ხელის მოწერა ქართულად).

1787 წ. აგვისტოს 9. ნოვგოროდის მიტროპოლიტი გაბრიელი
სთხოვს თ-დ პოტიომკინს, დააკმაყოფილოს მაქსიმე კათალიკოსის
თხოვნა (იქვე გვ. 28).

1787 წ. მაისის 29. იმერეთის მეფე დავითი სწერს პავლე პო-
ტიომკინს: წერილების მიუღებლობა არა თუ ძლიერ მაწუხებს მე-
თვითონ, არამედ აძლევს მეზობლებს საბაბს, ნიშნი მომიგონ—რუ-
სეთის ქვეშევრდომობა მიიღე, მფარველობას კი არ ღებულობო.
სთხოვს მომავლისათვის დახმარებას, რისთვისაც უგზავნის „უპირა-
ტეს მდივანს და მწიგნობართუხუცესს კნიაზს ბესარიონ ზაქარიას
ძეს გაბაონელიძეს“. აქამდე ვერ გამოგზავნე, რადგან დიგორელებს
გზა შეკრული ჰქონდათო. (იქვე, 1787, შეკვრა 121, გვ. 388).

1787 წ. ივლისის 12. აფხაზეთის და იმერეთის კათალიკოსი მაქ-
სიმე სწერს პავლე სერგის ძე პოტიომკინს: იმერეთის მეფის დავი-
თის დესპანი „უპირატესი“ მდივანი ბესარიონ ზაქარიას ძე, რომელიც
იყო მასთან, პავლე ზაქარიას (?) ძესთან, ეკატერინოღარში, ახლა

მოზღოკშია და ორფევე თხოულობენ, მოკლე დროში, აცნობოს მათ, სად შეიძლება მისი ნახვა, რადგან იმათ ისეთი საიდუმლო საქმე აქვთ, რომ სხვას ვერავის გაუმხელენ. (იქვე, 1787, შეკვრა 121, გვ. 386). დედანი რუსულია.

1788 წ. იანვრის 3. ბესარიონ ზაქარიას ძე (გაბაშვილი) სწერს მის უბრწყინვალესობას (თ-დ პოტიომკინს): თქვენის განკარგულებით-ამდენი ხანია ვიციდი აქ, კრემენჩუკში, კათალიკოსი კი მოზღოკშია, არ ვიცი, რა მივწერო მეფეს, ან პატრიარქს. ითხოვს, მიეცეს მას იმედი, რომ რუსეთი დაეხმარება იმერეთს. (იქვე, „ქართული წერილები“ 1788—91, გვ. 43). წერილი რუსულადაა დაწერილი, ხელმოწერა ქართულად.

1789 წ. დავით გიორგის ძე გაძეგებულ იქნა იმერეთიდან, მეფედ აირჩიეს დავით არჩილის ძე, სოლომონ II-ის სახელით. როგორც პროფ. ბარამიძის გამოკვლევებიდან ჩანს, სოლომონ II-ს გაუახლებია ბესარიონ გაბაშვილის რწმუნება. (უნივერსიტ. „შრომ.“, ტ. I).

1789 დეკემბრის 5 ბესარიონ გაბაშვილი მოახსენებს თ-დ პოტიომკინს, თუ რა და რა ზომები უნდა იქნეს მიღებული, რომ იმერეთის მფარველობაში მიღებამ სარგებლობა მოუტანოს რუსეთს (ქართ. წერილ. 1788—1791 წლები, გვ. 48). ეს მოხსენება დედანია, ქართულად დაწერილი და ბესარიონის მიერ ხელმოწერილი. იგი განსხვავდება როგორც სტილით, ისე ცოტაოდნად რედაქციით პროფ. ბარამიძის მიერ გამოქვეყნებულ ტექსტისაგან.

1794 წ. ნოემბერი 29. მეფე სოლომონ II სთხოვს კავკასიის ლინიის მთავარმართებელს გუდოვიჩს, ნება მისცეს, გაგზავნოს მან დესპანი პეტერბურგს (უთუოდ ბესარიონ გაბაშვილის გარდაცვალების გამო), რადგან მას უთანხმოება აქვს ბიძა დავითთან და ზოგიერთ მეზობლებთან. (ცვია, № 228, გვ. 63—65).

ამის საპასუხოდ, როგორც რუმინანცევისადმი გუდოვიჩის 1795 წლის 28 თებერვლის წერილიდან ჩანს, გუდოვიჩს მიუწერია სოლომონისათვის, რომ ამის უფლება მას არა აქვს, შემდეგ კი სათანადო დროს ამას მოახსენებს უმაღლეს კარს და, როცა ამის უფლებას მივიღებ, შეგატყობინებთ. გარდა ამისა, გუდოვიჩს მოუწერია ერეკლე მეფისათვის, რომ რუსეთის ხელმწიფის 1772 წლ. ბრძანების თანახმად, მან იმერეთში მშვიდობიანობა უნდა დაიცვაოს. (იხ. ზემოთ). მიუწერია აგრეთვე შამხალისათვის, —ლეკებს. ნება არ მისცეთ იმერეთს დაეცნენო. (იქვე, გვ. 61, 62).

ამგვარ მდგომარეობაში იყო იმერეთის და რუსეთის ურთიერთობა. კიდევ მეტიც შეიძლება ითქვას. როგორც ვიცით, ქუჩუკუაინარ-

ჯის ზავით, რომელიც რუსეთმა შეკრა ოსმალეთთან 1774 წ., იმერეთი, გურია და სამეგრელო ოსმალეთის დაუთმო რუსთ ხელმწიფემ და პირობა მისცა, შენს საქმეებში არ გავერევიო. ოსმალეთმა მხოლოდ ის დაივალა, რომ ქრისტიანებს არ შეავიწროებს და ქალვაჟის ხარკს ამ მხარეებს არ გამოართმევსო. (ცავ. რუს. 1, № 89). ამისდა მიუხედავად, ბურნაშევი დანიშნული იყო არა მარტო ერეკლე მეფესთან, არამედ იმერეთის მეფესა და მთავრებთანაც და იგი უშუალოდ ერეოდა იმერეთის საქმეებში. ეს გარემოება კი უთუოდ ამწვავებდა ოსმალეთის ურთიერთობას იმერეთთან.

შემდეგ კი ისე მოდუნებულა იმერეთის საქმეებისადმი ინტერესი რუსეთში, რომ სოლომონ II-ის 1795 წლ. თხოვნაზე—ნება მიეცათ დესპანი გაეგზავნა რუსეთში, გუდოვიჩი ატყობინებს: თქვენსურვილს მე ვერ შევასრულებ, ამის უფლება არ მაქვსო, მაგრამ, როცა დრო მექნება, შევატყობინებ მთავრობასაო. ახალი დესპანის გაგზავნა კი საჭირო იყო: ბესარიონ გაბაშვილი 1791 წ. გარდაიცვალა და იმერეთშიაც მეფესა და მთავრებს შორის დიდმა არეულებამ იჩინა თავი.

როგორც მოვიხსენიეთ, კიდ-ის იმ დიდ ყდიან შეკვრაში, რომელსაც აწერია „ქართული საქმები 1762—76 წლ. № 4“, და რომლის მთელი ნუსხაც შევადგინეთ (იხ. დამატება I), მოქცეულია 1767 წლ. შემდეგი წლების საქმეები. ესენი არიან: ფიცხელაურის გვ. 193, დეკანოზი იაკოვლევის — გვ. 214, ანდრონიკაშვილის — გვ. 226, დავითაშვილის — გვ. 224. ნიკოლაძის — გვ. 221 და დოლენჯი-შვილი — გვ. 22, მომავალმა მკვლევარმა რომ იცოდეს, რა ცნობებია მთელ შეკვრაში, მოგვყავს ამ საქმეების შინაარსიც.

1. ფ ი ც ხ ე ლ ა უ რ შ ი 1769 წ. აღძრა შუამდგომლობა, მიეცეს მას სამსახურის შემდეგი ხარისხი¹, შესაფერი ჯამაგირით; წარადგინა ატესტატები ყიზლარის კომენდანტების. — გენერალ პოტაპოვის და პოლკოვნიკ კოპიტოვის მიერ მოცემული. 1770 წლიდან 1771 წლის 20 მარტამდე ფიცხელაური გენერალ ტოტლებენის მოთხოვნით ყიზლარში ყოფილა დაპატიმრებული. მხოლოდ იმ დროის კომენდანტმა ნეიმჩმა არ იცოდა, რა მიზეზით და რა პირობებით ყოფილა დაპატიმრებული. ტოტლებენისავე მოთხოვნით იგი უნდა გაეგზავნათ ასტრახანის გუბერნატორთან, მაგრამ იგი წაიყვანა როგორც თარჯიმანი ტოტლებენის შემდეგ დანიშნულმა გენერალ სუხოტინმა და ამიტომ ყაზანის გუბერნატორმა, რომელსაც გადაეცა ფიცხელაურის საქმე გამოსაკვლევად, ეს მინდობილობა ვერ შეასრულა. 1775 წ. ასტრახანის გუბერნატორი თხოულობს განმარტებას, როგორ უნდა დააკმაყოფილოს ფიცხელაურის თხოვნა ჯამაგირის მიცემის შესახებ, ალბათ იმ ხნის განმავლობაში, რაც იგი დაპატიმრებული იყო.

2. დ ე კ ა ნ ო ზ ი ი ა კ ო ვ ლ ე ვ ი ყ ი ზ ლ ა რ შ ი მ ს ა ხ რ ო ბ დ ა. 1771 წ. ერეკლე მეფემ სთხოვა ყიზლარის კომენდანტს, გაეგზავნა მასთან იაკოვლევი წერილების და საბუთების მთარგმნელად. იაკოვლევი ჯერ უარზე იდგა, მიზეზად მოყავდა ქართული ენისა და ქართული ჩვეულებების უცოდინარობა, მაგრამ შემდეგ დათანხმდა იმ პირობით, რომ სანამ იგი საქართველოში იქნებოდა, მას შეუწარმოებდნენ ადგილს ყიზლარში.

¹ ტექსტში — ყიზ.

3. ანდრონიკაშვილი გაგზავნილი ყოფილა რუსეთში მეფე ერეკლესაგან. კიდი 1772 წ. შეეკითხა ზარაფხანას, რა წონის იყო ის მედალი, რომელიც მოიჭრა ანდრონიკაშვილისთვის? ზარაფხანამ მიუგო, ამგვარი მედალის მოჭრის შესახებ ზარაფხანაში ბრძანება არ აღმოჩნდა.

ფიცხელაურის, იაკოვლევის და ანდრონიკაშვილის შესახებ ზიგიერთი ცნობა მოთავსებულია ცაგარლის მიერ გამოცემულ Грамоты-ში.

4. დავითაშვილის შესახებ 1772 წ. ასტრახანის გუბერნატორი ატყობინებს კიდი-ს: დავითაშვილმა ფოსტის მოხელე მოკლა, რადგან უკანასკნელმა ზედმეტი ცხენი არ მისცაო, მაგრამ იგი ვერ დავიჭირე, რადგან სოლომონ მეფისგან არის კურთხეულად გამოგზავნილიო. რითი გათავდა ეს საქმე, არ ჩანს.

5. ნიკოლაძის შესახებ 1772 წ. ექსპედიციის შეკითხვაზე კიდი-ი უპასუხებს: ნიკოლაძე გუსართა ესკადრონების მოსკოვის ლეგიონის ვახმისტრია, კაპიტანი ლვოვის კურთხეული, მასთან, ე. ი. კიდი-თან არის და-უცდის, როდის დააბრუნებენ უკანვეო.

6. დოლენჯიშვილი თ-დი 1773 წ. გაგზავნილი ყოფილა მეფე ერეკლეს, მეფე სოლომონის და კაპიტან ლვოვის მიერ რუსეთის მთავრობასთან მეფე ერეკლეს და მეფე სოლომონის ხელშეკრულების წარსადგენად. ამიტომ მას ყიზლარიდან მიეცა ერთი ზედმეტი სამგზავრო ურემი.

1767—1762 წლ. ზემოთმოსხენებული ცნობების შესავსებად რომ მომიხდა სხვადასხვა დროის საბუთების გადასინჯვა, სხვათა შორის, შემდეგ საინტერესო საბუთებს წავაწყდი:

7. 1704 წლ. ორი სიგელი, მიცემული პეტრე დიდის მიერ იმერეთის ნაჰეფარ არჩილისა და მის შვილის ალექსანდრესადმი. პეტრე უწოდებს მათ „ერთგულ ქვეშევრდომებს“ და უწყალობებს. ქვემო-ნოვგოროდის მაზრაში პირველი სიგელით 20 სოფელს 130 ზლის წიგნებით—495 კომლით და 186 წლის წიგნებით—1722 კომლით; მეორე სიგელით 350 სოფელს 185—187 წლების წიგნებით—1907 კომლით. (ცვია, 1704, № 29). ორივე ეს საბუთი დაბეჭდილი აღმოჩნდა ესაძის მონოგრაფიაში: Первый фельдшехмейстер Александр Арчилович, царевич Грузинский.

8. ქართველი ხალხის მალაღ წოდებათა თხოვნა 1726 წლ. ეკატერინე I-სადმი ბაქარ ბატონიშვილის დაბრუნების შესახებ. (კიდი, 1726, № 1 გვ. 168). თხოვნაში ისინი ამბობენ, ჩვენ გახტანგთან და ბაქართან შეფიცულნი ვიყავით და ერთგულად ვემ-

სახურებოდით. როცა ხელმწიფემ მათი ხლება ბრძანა, ჩვენ ვთხოვეთ, ბაქარი დარჩენილიყო, მან ჯერ მოიხურვა, მაგრამ მერე წასვლა არჩია და შეგვპირდა, ხელმწიფე უსათუოდ დახმარებას მალე გავვიწყვეს, ისე ქრისტიანე ხალხს არ დატოვებსო და მალე მოვალე, თქვენ კი ქვეყანა შეინახეთო. ჩვენც ასე მოვიქეციით, მაგრამ ბაქარი არ მოდის და არც არაფერი შეწყენა გამოსულა. ვთხოვეთ ბაქარი გამოგზავნოთ, რომ უსჯულოდ რამდენიმე ასი წლის საქრისტიანო არ წაახდინოსო.

9. ეკატერინე I-ის წერილები: ვახტანგ მეფისადმი 1726 წლისა, ვახტანგის მეუღლის რუსუდანისადმი 1726 და 1727 წლებისა.

1726 წ. ივლისის 15-ს, ეკატერინე უგზავნის ვახტანგ მეფეს წმ. ანდრეას ორდენს, იმავე თვის 28-ს წერილით ეკატერინე ატყობინებს რუსუდანს, რომ როგორც მისი ქმარი, ისე იგი, ქმრის აქ არყოფნის დროსაც, ხელმწიფის მუდმივ მოწყალეებას მოკლებული არ იქნებიან. 1727 წერილში ეკატერინე ატყობინებს რუსუდანს, რომ მისი თხოვნა—დანაშნული ჯამაგირის გაცემის რიგის შეცვლის შესახებ—დაკმაყოფილებულიაო. (ისტ. მუზ. შეკვრა № 148). ამ წერილს დართული აქვს მაკაროვის¹ წერილი რუსუდანისადმი იმავე საკითხის შესახებ.

10. ამონაწერი სპარსეთში ვახტანგ მეფის და ბაქარ ბატონიშვილის გაგზავნის შესახებ, ხელმოწერული (ცვია № 46), სადაც ნათქვამია: შარშან 1734 წ. 11 მაისის უქაბით ვახტანგ მეფე და ბატონიშვილი ბაქარი გაგზავნილ იყვნენ სახელმწიფო საქმეების გამო სპარსეთის ახლად დაპყრობილ მხარეებში და მათთან მივლინებული იყო პოლონეთში მყოფი არტილერიის მაიორი გრიგოლ დადიანი. ვახტანგ მეფეს, მის ჯამაგირს გარდა, და ბაქარ ბატონიშვილს დაენიშნათ წელიწადში 10.000 მანეთი, ბორის თურქისტანიშვილს 600 მანეთი, დანარჩენებს მათი ხარისხის მიხედვით, და თუ ნაბრძანები იქნება—დადიანს მიეცეს ნათხოვნი ჯამაგირი, იმის ანგარიშიც გასწორდესო. იქვე ანგარიშია გაცემული 648 მ. 73 კ-ისა, მაგრამ ნათლად არა ჩანს, ვის და რაზედ მიეცა ეს ფული. ბოლოს მოწერილია, რომ მის უმაღლესობას და ბატონიშვილ ბაქარს ჯამაგირი მიეცათ მთელი წლისო.

11. ბაქარ ბატონიშვილის თხოვნა 1749 წლ. 5 ივნისის თარიღით (კიდი № 19 a), რომ ნება მიეცეს დაბრუნდეს

¹ მაკაროვი ალექსი, ეკატერინე I-ის ახლობელი პირი, ტაინი სოფეტნიკი (ბროკვაუზის ვნც. ლექსიკ).

საქართველოში ტახტის დასაჭერად. შარშან მე ვითხოვე—წერს ბაქარი—ნება მომეცეს დაგბრუნდე საქართველოში და რომ ამაზნდ სპარსეთის შაჰსაც მიეწეროსო. მაგრამ ამაზნდ რეზოლუცია არ გამოისულაო, ახლაც ვიმეორებ ჩემ თხოვნას, რადგან პეტრე დიდს განზრახვა ჰქონდა, ქართლის ტახტი ისევ ჩვენ ძველებურად დაგვექირა. ეკატერინეც არა გეტოვებდა ჩვენ უნუგეშოდ. ახლა კი შესაფერი დროა ამ აზრის განსასორციელებლად. თუმცა ჩვენი ქვეყანა დარჩა, მაგრამ იქ მუდამ უთანხმოებაა, რადგან ჩვენი გვარისაგან იქ არავინაა და ვისაც უჭირავს ქართლი, მას არ ემხრობა ხალხი, მეფედ ისინი მხოლოდ ჩვენს გვარს სცნობენ და ამიტომ მუდამ არეულობაა. ცნობილია, რომ მამა ჩემი და მე იქ მფლობელები ვიყავით და მხოლოდ უბედურმა გარემოებამ გვაიძულა წამოგსულიყავით და თავი შეგვეფარებინა თქვენი დიდებულების ხელქვეით. შემდეგ, 1734 მე და მამა ჩემი სპარსეთში ვიყავით გაგზავნილი. იქიდან რომ დაგბრუნდით, ავადმყოფობის გამო, მამა ასტრახანში დარჩა და თუმცა თავის სიცოცხლეში მამა ჩემი არ ეღირსა დაბრუნებულებს, მაგრამ სიკვდილის დროს ანდერძით მემკვიდრედ მე გამომიცხადა. მე კი, როცა ვხედავ, რომ ჩემი ხალხი თანდათან სილატაკეში ვარდება, სინიღისი მაწუხებს და იმიტომ მოვიწოდებ იქ წასვლა, რომ სარგებლობა მოუტანო ღარიბ ქრისტიანე ხალხს. ახლა ყოველ მიზნებს გარეშე შემძლია დავიკავო ჩემი სამეფო, მით უმეტეს, რომ წინანდელი ერისთავები, რომლებიც იპყრობდნენ ადგილებს და ხალხს, ახლა უკვე აღარ არიან. თუმცა ჩვენი სამეფო სპარსეთის მჟარველობაში იყო, მაგრამ ახლა თვით სპარსეთში ისეთი არეულობა და ძალადობაა, რომ საჭირო აღარ არის ეცნობოს იქ ვისმე ჩემი აქედან წასვლა. მე ვერასოდეს ვერ გაგებდავდი მთხოვნა წასვლის ნება თქვენი დიდებულებისთვის, რომელმაც ამდენი მოწყალება გამოიჩინა ჩვენზე, რომ ახლა შესაფერი დრო არ იყოს იქაური ქრისტიანობის მისაშველებლად და მე რომ არ მაწუხებდეს ხშირად სხვადასხვა ავადმყოფობა. იქაური სამშობლო ჰავა, რომელსაც ყმაწვილობიდან ვსუნთქავდი, შემძლებინებს სრულებით მოვრჩე ავადმყოფობისაგან. წინათ სამშობლოს დასახმარებლად ჩვენ ვთხოვლობდით თქვენს ჯარს, ახლა კი ეს საჭირო არ არის და იმედი გვაქვს იქაური ძალებით, უმეტესად კი მთელი ხალხის შემწევობით, შევძლებთ ჩვენი სურვილის ასრულებას. თუ ახლა არ მოხდა ეს საქმე, მერმე მრავალი წელი გაივლის, სანამ რაიმეს გაკეთება შეიძლებოდეს.

იმავე წლის 4 აგვისტოს თარიღით ხელმწიფემ უქაზი გამოსცა, სადაც ამბობს, რომ მეფე ვახტანგი ოჯახობით თავის ნებით გამოვიდა რუსეთში და მას ყოველგვარი მოწყალება აღმოეჩინა, რომ იგი, ხელმწიფე, შემდეგშია: არ მოაკლებს ამგვარ მოწყალებას, მაგრამ არა სურს წაეიდეს ბაქარის წინააღმდეგ და, თუ იგი უთუოდ აპირებს წაეიდეს სამშობლოში, სენატმა გამოუცხადოს, რომ ხელმწიფე ამაზედ თანხმდება, მხოლოდ ამ შემთხვევაში მას უნდა ჩამოერთვას ყველა მისი უძრავი მამული და სახლკარი და ეს მამულები და სახლკარი მიეწეროს უმაღლეს კარს. ამასთანავე, სენატმა უნდა გამოარკვიოს, ხომ რაიმე საქმეები არ არის აღძრული ბაქარის წინააღმდეგო; თუ კი ბაქარი შიატოვებს თავის განზრახვას და დარჩება რუსეთში, ხელმწიფე მას და მის ოჯახობას არათუ ადრინდელ მფარველობას გაუწყვეს, არამედ ახალსაც არ დაიშურებს მისი მოქმედების თანახმად და დატოვებს ზემოხსენებულ მამულებს მის მფლობელობაში. მხოლოდ აქედან მოკიდებული ამ მამულების არც გაყიდვა და არც დაგირავება მას არ შეეძლოს. აპირობდა ბაქარი ამ პირობებში დაბრუნებას საქართველოში, თუ არა, საბუთებიდან არა ჩანს, მხოლოდ შემდეგი წლის აგვისტოში იგი უკვე რუსეთში გარდაიცვალა. (იხ. ზემოთ მისი შვილის ალექსანდრეს საქმე).

12. სამოციან წლებში, მეფე ერეკლეს წინააღმდეგ მოქმედებდა მეორე ბატონი შვილი პაატა, ვახტანგ მეფის უკანონო შვილი, ალექსანდრეს ბიძა (იხ. „შედგევი კახეთის ცხოვრებისა“, გამოც. კიკინაძისა, გვ. 284). საინტერესო იყო, ამიტომ, შეგვეკრიბა პაატას შესახებ ცნობები და აღვედგინა, თუ რა ურთიერთობა იყო ალექსანდრესა და პაატას შორის. მაგრამ ასეთი ცნობა ჩვენ მიერ განხილულ საბუთებში არ აღმოჩნდა. იქიდან ჩანს მხოლოდ, რომ პაატა და გიორგი ბატონიშვილები მოთავსებულნი არიან ლოპუხინის მიერ 1725 წ. ნოემბრის 8-ს შედგენილ ვახტანგის ამაღლის იმპირთა სიაში, რომლებიც უნდა გაყოლოდნენ ასტრახანიდან მოსკოვში დედოფალ რუსუდანს. (კი დ ი, 1725 № 7).

1745 წ. პაატა სთხოვს რუსეთის ხელმწიფეს, რადგან იგი სამსახურში არსად არის, ნება დართონ დაბრუნდეს საქართველოში, სადაც ზის მისი დის ქმარი თეიმურაზი და სადაც მყუდროება არის და მიეცეს მას აგრეთვე დახმარება ფულით. (კი დ ი, 1745 № 41).

ჩანს, ეს თხოვნა დაკმაყოფილებული არ იქნა, რადგან 1751 წ. იგი სწერს სტამბოლიდან ძმას გიორგის შემდეგს: „როგორც იქნა, სტამბოლს მივალწიე, ვწუხვარ, რომ ბატონის გამოუსალმებელი დავრჩი (ალბათ იგულისხმება, ბაქარ ბატონიშვილი), შემეძლო ლიუბ-

ლინში გზღებოდი, როცა თქვენ იქ ბრძანდებოდით, მაგრამ მოგერიდეთ, რადგან ჯარი გახლდათ. თქვენი ჯარი მშვიდობით გამოვიარე. მოერჩი მაგ მატყუარა ვეზირებს. ქვეყანაში რომ მაგისტანა დიდი ხელმწიფის ვეზირებმა ჩემისთანა კაცი ოთხი წელიწადი ატყუონ, ვინ გაუძლებს! თუ კაცია, ნეტამც დიდი საქმე ყოფილიყო. ჩემი მუღამ მოწყალე ბრძანდებოდით, ამიტომ მოგახსენებთ, მე სტამბოლში დიდათ გაჭირვებული ვიყავი და ამ დროს ერთმა პატიოსანმა კაცმა 100 თუმანი მასესხა. იმედი მაქვს შემდეგში ეს გადავიხადო. მე არა კაცი ერთ თეთრსაც არ მანდობს, მაგრამ მამის შენის შვილობით მანდევს. ხომ მოგეხსენებათ, კიდევ ბევრი საქმე მაქვს, სანამ მოერჩებოდე და ამ კაცს ვალს გადაუხდიდე; დიდი ხანი გაივლის. გთხოვთ ახლა ასი თუმანი ამ ვაჭარს უბოძოთ, თქვენთვის იგი არაფერი დასაკლისია. მერე კიდევ ეს არის, რომ მამის შენისაგან შექმნილ სახელს (ექტიბარს) არ წაახდენ. იქნება სხვას თქვენი სახლის შვილს დასჭირდეს აქ ხელის გამართვა, გაუმართავ, თქვენთვისაც დიდი სახელი იქნება. თუ მოწყალეობას მოიღებთ, ფული ამ არუთინას გადაეცით, იგი იცნობს იმ ვაჭარს, ვისგანაც სესხი ავრღე და ქვეყნის ბელადიც არის. თუ არა და შენ კარგად იყავ, დრო გაივლის და სახელი გაგვიტყდება, თორემ მის გადახდას მეც შევიძლებ. ეს არუთინა დიდად ნამსახურია პირველ თქვენი ბიძის კათალიკოსის წინაშე და მერე ჩემთან. სამსახურის ნატვრას და პირის კოცნას ვუგზავნი თქვენ დებს ბეგუმს და მარიამს. თქვენი ძმის ბაქარის საქართველოსაკენ გამგზავრება გავიგონე, მისთვის წიგნი ვერ მივართვი. თუ არ წაბრძანებულეყოს, ჩემ მაგიერ ხელზე კოცნა მოახსენეთ. (კი დო, 1762 № 14).

დარჩენილა მოკლე ბარათი 1753 წლ. იმის შესახებ, რომ გენერალ-მაიორმა გიორგი ბატონიშვილმა არ აიღო თავის თავზე ამ ვალის გადახდა, პაატას წერილი გადასცა კანცლერს, რადგან წერილში, მისი სიტყვით, არის ზოგიერთი ადგილი რუსეთისთვის სათაკილო. კანცლერმა კი ყველაფერი ეს გაუგზავნა ხელმწიფეს. (იქვე).

13. სია სამხედრო დეპარტამენტისა (დეპარტამენტში მსახურთა) და იმ პირთა, რომლებიც იმყოფებიან ჯარებში, გვარდიის პოლკებში, არტილერიაში და სხვა თანამდებობაზე გენერალიტეტთან შეფებად და შტაბ-ოფიცრებად, აგრეთვე სამხედრო ორდენის კავალრებად და ირეგულარული ჯარების უფროსებად 1796 წ. (ლომონოსოვის უნივერსიტეტის გორკის სახელობის სამკითხველო 5w, 19 ხელნაწერების ინვენტარი № 238).

1. მირიან ქართველი ბატონიშვილი (Грузинский Царевич) სამსახურშია 1783 წლიდან, ახლანდელ ხარისხში (в чине) 1790 წლ. თებერვლის 5-დან. (გვ. 20).

2. პავლე ციციშვილი, სამსახურშია 1761 წლიდან; ახლანდელ ხარისხში 1793 წლიდან. (გვ. 23).

გენერალიტეტის წევრები, რომლებიც დეპარტამენტში არ ირიცხებიან:

3. თავადი სვიმონ მიხეილის ძე ბარათაშვილი (Баратаев), ასრულებს ყაზანის სანამესტნიკოს მმართველის თანამდებობას, სამსახურშია 1759 წლიდან, ახლანდელ ხარისხში 1789 წლიდან. (გვ. 36).

4. თავადი დიმიტრი ციციშვილი, მეორე ბამბარდირის ბატალიონის კაპიტანი, შევბულემაშია 1772 წლ. აგვისტოს 13-დან (გვ. 65).

5. თავადი ვლადიმერ იაშვილი, ცხენოსანი არტილერიის მეოთხე როტის კაპიტანი, სამსახურშია 1776 წლიდან. (გვ. 66).

6. თავადი ალექსანდრე ბარათაშვილი, პირველი ბამბარდირის (პოლკის ანუ ბატალიონის) კაპიტანი, სამსახურშია 1768 წლიდან (გვ. 62).

7. თავადი სვიმონ სოლოლაშვილი (Салагов), სუმის ქვეითა (პოლკის) პოლკოვნიკი, სამსახურშია 1771 წლიდან. (გვ. 82).

8. თავადი კირილე ბაგრატიონი,¹ ჩუგუევის ყაზახთა (პოლკის) პოლკოვნიკი, სამსახურშია 1767 წლიდან. (გვ. 87).

9. გიორგი ქართველი ბატონიშვილი, პოლკოვნიკი, ახლანდელ ხარისხშია 1795 ივნისის 11-დან. (გვ. 92).

10. თავადი ივანე რატიშვილი, სუმის (პოლკის) პოდპოლკოვნიკი, სამსახურშია 1765 წლიდან, ახლანდელ ხარისხშია 1794 წლიდან. (გვ. 103).

11. თავადი ალექსანდრე ბატონიშვილი (Грузинский), იმბურგის (პოლკის) პოდპოლკოვნიკი, სამსახურშია 1771 წლიდან (გვ. 104).

12. თავადი სპირიდონ მანველაშვილი, ალექსანდროვსკის (პოლკის) პოდპოლკოვნიკი, სამსახურშია 1764 წლიდან, ხარისხში 1795 წლიდან. (გვ. 107).

13. თავადი მიხეილ ციციშვილი, სოფიის (პოლკის) პოდპოლკოვნიკი, სამსახურშია 1779 წლიდან. (გვ. 107).

¹ გამოსარკვევია, ეს და ის კირილე ბაგრატიონი, რომელიც აღნიშნულია მე-28 მუხლში, ერთი და იგივე პირია, თუ არა.

14. თავადი სტეფანე გურიელი, ნიჟეგოროდის (პოლკის) პოდპოლკოვნიკი, სამსახურშია 1754 წლიდან, ხარისხშია (წელიწადი არაა აღნიშნული) სექტემბრის 22-დან (გვ. 108).
15. თავადი სვიმონ განგებლოვი, ორლოვის (პოლკის) პოდპოლკოვნიკი, სამსახურშია 1771 წლიდან (გვ. 122).
16. თავადი ივანე შალიკაშვილი, სუმის (პოლკის) პრემიერ-მაიორი, სამსახურშია 1756 წლიდან. (გვ. 127).
17. ივანე ფანჩულიძე, ტვერის (პოლკის) პრემიერ-მაიორი, სამსახურშია 1774 წლიდან, ხარისხში 1795 წლიდან. (გვ. 136).
18. თავადი დიმიტრი ორბელიანი, (Арбелианов), კავკასიის ეგერის (პოლკის) პრემიერ-მაიორი, სამსახურშია 1770 წლიდან. (გვ. 145).
19. თავადი ივანე გურიელი (Гуриалов), პრემიერ-მაიორი კომპლექტის გარეშე, სამსახურშია 1780 წლიდან. (გვ. 152).
20. თავადი იავორ (Евров) ბარათაშვილი, მოსკოვის გრენადერთა (პოლკის) პრემიერ-მაიორი, სამსახურშია 1776 წლიდან, ხარისხში 1796 წლიდან. (გვ. 160).
21. თავადი პეტრე ჯავახიშვილი, (Жевахов), იზიუმის (პოლკის) სეკუნდ-მაიორი, სამსახურშია 1762 წლიდან, ხარისხში 1788 წლიდან. (გვ. 170).
22. თავადი ივანე ჯავახიშვილი, სმოლენსკის (პოლკის) სეკუნდ-მაიორი, სამსახურშია 1773 წლიდან, ხარისხში 1783 წლიდან. (გვ. 171).
23. დავით შენგელიძე, ალექსოპოლის (პოლკის) სეკუნდ-მაიორი, სამსახურშია 1773 წლიდან, ხარისხში 1790 წლიდან. (გვ. 204).
24. ანტონ ფირალოვი (Пералов), სევასტოპოლის (პოლკის) სეკუნდ-მაიორი, სამსახურშია 1771 წლიდან, ხარისხში 1795 წლიდან. (გვ. 219).
25. თავადი ივანე ბარათაშვილი, უფაში მსახურობს 1763 წლიდან, ხარისხშია 1791 წლიდან. (გვ. 230).
26. თავადი სტეფანე ერისთავი—პოდპოლკოვნიკი კოლონოგორსკის ციხის კომენდანტი, სამსახურშია 1786 წლიდან, ხარისხში 1795 წლიდან. (გვ. 233).
27. თავადი იავორ (Евров) ჯავახიშვილი, სეკუნდ-მაიორი ჟელეზნისკის ციხის კომენდანტი, სამსახურშია 1762 წლიდან, ხარისხში—1787 წლიდან. (გვ. 235).

28. თავადი კირილე ბაგრატიონი, ჩუგუევის ყაზახთა პოლკის პოლკოვნიკი, სამსახურშია 1767 წლიდან, ხარისხში 1793 წლიდან (გვ. 246, იხ. 8 ზუხლი).

29. იოსებ ქართველიშვილი (Грузинов), ჯარის (армии) პრემიერ-მაიორი, სამსახურშია 1755 წლიდან. (გვ. 249).

წმ. გიორგის ორდენის კავალერები:

მესამე კლასისა

1. თავადი სვიმონ მიხეილის ძე ბარათაშვილი, გენერალ-მაიორი, ყაზანის სანამესტნიკოს მმართველი, 1789 აგვისტოს 4. (გვ. 262).

2. თავადი პავლე ციციშვილი, გენერალ-მაიორი, ბრიგადირი, 1794 ივნისის 28. (გვ. 264).

3. თავადი ივანე ბარათაშვილი, პოლკოვნიკი უფაში, 1786 ნოემბრის 26. (გვ. 273).

4. თავადი სტეფანე გურიელი, ნიჟეგოროდის დრაგუნის (პოლკის) პრემიერ-მაიორი 1787 წ. ნოემბრის 26. (გვ. 275).

5. თავადი ივანე შალიკაშვილი, პრემიერ-მაიორი სუმის (პოლკის) 1787 ნოემბრის 26. (გვ. 275).

6. თავადი სპირიდონ მანველაშვილი, პოდპოლკოვნიკი, 1793 ნოემბრის 26. (გვ. 292).

7. თავადი ივანე რატიშვილი, პოდპოლკოვნიკი, 1794 ნოემბრის 26. (გვ. 294).

8. სერგეი ნიკოლაძე, სეკუნდ-მაიორი 1795 ნოემბრის 26. (გვ. 298).

დავით აღმაშენებლის

СПИСОК

**документов 1762—1767 годов, относящихся Грузии
и грузин и находящихся в Московском ГАФКЭ**

(ჩვენ მიერ გადმოწერილი საბუთები აღნიშნული ვარსკვლავით *)

По коллекции КИД-а по описи 140

**Дело № 1 1762—1764 г.г. Об отправлении тела Грузинского
владельца Теймураза**

- *1762 г. янв. 8. Записка секретаря Петра Бакунина о распоряжениях царя по поводу смерти Теймураза (стр. 2).
- *1762 г. янв. 12. Указ царя о том же (стр. 5).
- *1762 г. янв. 12. Определение КИД-а об отпуске свите Теймураза кормовых (стр. 6).
- *1762 г. янв. 13. Запрос КИД-а по вопросам, вызванным запиской Бакунина 8 янв. и указом царя 12 янв. (стр. 7).
- 1762 г. янв. 14. Запрос секретаря секретной экспедиции Обезьянинова приставу при свите Теймураза князю Амилахорову о числе свиты, выехавшей с Теймуразом из Грузии и находящейся как в Петербурге, так и оставленной в Москве и Астрахани, не включая тех, кои присоединились после (стр. 10).
- *1762 г. янв. 15. Рапорт князя Евгения Амилахорова по исполнению запроса от 14 янв. (стр. 12).
- 1762 г. янв. 14. Приказ Александра Сергеевича и Ивана Осиповича, разъяснить совместно с Дмитрием Васильевичем¹, с какого времени исчислять свите кормовые

¹ Вероятно, Александр Сергеевич—граф Строганов (стр. 23) и Дмитрий Васильевич—Волков, статский советник (стр. 2), фамилия Ивана Осиповича не известна.

деньги, с нынешнего, или с того, как свита отсюда отправится (стр. 13, 14).

*1762 г. янв. 14. Справка публичной экспедиции о заготовлении ею денег, подвод и квартиры в Москве (стр. 15).

*1762 г. янв. 16. Запрос штат-конторы КИД-у о приставах при царе Теймуразе, князьях Егоре и Евгении Амилахоровых (стр. 18).

*1762 г. янв. 16. Справка КИД-а по поводу запроса 16 января (стр. 19).

1762 г. янв. Справка о том, что Александр Сергеевич (Строганов) читал записку о найме извозчиков (стр. 20).

Без даты. Записка о том, что о найме вольных извозчиков из Москвы до Астрахани в Сенат не написано, т. к. этот наем нехозяйственный, убыточный, дорога необычайно и обратных пассажиров не будет (стр. 21).

1762 г. янв. 18. Препроводительная записка к указу царя 18 января (стр. 22).

*1762 г. янв. 18. Приказ царя через Александра Сергеевича Строганова о доме, где жил царь Теймураз (стр. 23).

*1762 г. янв. Доношение КИД-у кн. Евгения Амилахорова о долгах, оставшихся после Теймураза (стр. 24).

1762 წ. იანვარი. თეიმურაზის ამალის თხოვნა: „სახელმწიფო კოლეგიას უცხო საქმისა“—თეიმურაზის ვალებისა და ყიზლარიდან ხარჯების შესახებ (გვ. 25).

Без даты. Перевод заявления свиты Теймураза о долгах, оставшихся после него (стр. 26).

*1762 г. янв. 23. Ведомость о долгах, оставшихся после царя Теймураза (стр. 27).

*1762 г. янв. 21. Доношение КИД-а в Сенат о порядке и расходах по отпуску тела Теймураза и его свиты (стр. 30).

*1762 г. янв. Указ КИД-а Московской конторе о порядке и расходах по отпуску тела Теймураза и его свиты (стр. 38).

1762 г. янв. 21. Промемория КИД-а в военную коллегию о командировании прапорщика Чюфарова для сопровождения тела Теймураза и его свиты (стр. 39).

Без даты. Роспись выехавшим из Грузии с покойным Грузинским владельцем Теймуразом духовным персонам, также чиновным и другим людям свиты того владельца,

которые ныне здесь находятся, также и тем, которые оставлены в Астрахани и Москве и прибыли после (стр. 43—46)¹.

- 1762 г. янв. 23. Секретная экспедиция просит КИД сегодня же сообщить копии писем, отправленных по поводу отпуски свиты Теймураза, чтобы она могла сделать потребные распоряжения (стр. 47).
- 1762 г. янв. 23. Указ Сената КИД-у отпустить из соляной конторы на счет штат-конторы 5000 р. на подарки сыну Теймураза принцу Ираклию, а также суммы на другие расходы по отправке свиты Теймураза (стр. 48).
- *1762 г. янв. 23. Препроводительная бумага при апробованной канцелярией ведомости отпускных денег свите Теймураза, посланная в публичную экспедицию по приказу Александра Сергеевича и Ивана Осиповича (стр. 49).
- *Без даты. Роспись людям, выехавшим из Грузии с покойным царем Теймуразом, с показанием назначаемых им выдач деньгами и мягкою рухлядью (стр. 50).
- *1762 г. янв. 24. Записка КИД-а для пристава надворного советника Амилахорова об отказе свите в оплате долгов, оставшихся после Теймураза, и расходов свиты на переезд из Кизляра в Грузию (стр. 56).
- *1762 г. янв. 24. Приказ канцлера об ускорении отправления свиты Теймураза (стр. 57).
- *1762 г. янв. 24. Распоряжение канцлера относительно мебели и обстановки в наемном доме Теймураза (стр. 58).
- *Без даты. Опись мебели и обстановки, находящихся в доме Теймураза (стр. 59).
- *1762 г. янв. 25. Указ КИД-а соляной конторе об отпуске одиннадцати тысяч рублей (стр. 60).
- 1762 г. янв. 25. Рапорт соляной конторы КИД-у о необходимости указать сумму расходов, чтобы своевременно ее отпустить (стр. 61).

¹ В росписи помещены все те лица, которые указаны в ведомости 23. янв. (стр. 50), а в конце имеется следующая запись:

„Переводчик дворянин Иван Пицхелауров, который из Кизляра с оным владельцем отправлен, Грузинский узбаш или сотник.

Дворянин Реваз Чумерцидзе, житель Кизлярский из Астрахани, от владельца в Грузии посылаем был и возвратясь, находится в свите владельца и живет в Кизляре“ (стр. 43—46).

- *1762 г. янв. Приказ канцлера о выдаче кормовых денег свите по 400 р. в месяц (стр. 62).
- 1762 г. янв. 28. Записка КИД-а в публичную экспедицию относительно порядка расходования денег Чюфаровым (стр. 63).
- 1762 янв. 28. Указ КИД-а соляной конторе с расчетом необходимых к отпуску денег (стр. 64).
- 1762 г. янв. 28. Промемория военной коллегии КИД-у относительно состава команды, которая должна сопровождать свиту Теймураза (стр. 65).
- *1762 г. янв. 28. Отношение кабинета с присылкою подарков принцу Ираклию (стр. 66, 70).
- 1762 г. янв. Список подарков принцу Ираклию на 5026 р. 63³/₄ коп. (стр. 67—71,).
- *1762 г. янв. 29. Приказ канцлера КИД-у, чтобы возможно скорее привести в исполнение дело об отправке свиты Теймураза и об архимандрите Иоанне, который определен в Киеве (стр. 73).
- *1762 г. янв. 30. Указ Сената о расходах и об отпуске подвод свите Теймураза (стр. 74).
- 1762 г. янв. О даче свите Теймураза денег сверх кормовых (стр. 78).
- Без даты. Запрос секретной экспедиции о том, сколько кормовых денег нужно дать свите Теймураза (стр. 79).
- 1762 г. янв. 30. Определение КИД-а о том, что кормовых денег свите Теймураза нужно дать по 400 р. в месяц на три месяца (стр. 80).
- *1762 г. февр. Указ КИД-а о даче денег свите Теймураза, сверх кормовых (стр. 81).
- *1762 г. янв. 30. Запрос КИД-а, через кого должны быть отправлены деньги и товары в подарок принцу Ираклию, которые уже приняты из кабинета и соляной конторы (стр. 86).
- *1762 г. янв. 31. Письмо гр. Михайло Воронцова к царю Ираклию ¹ (стр. 87).
- *Без даты. Реестр подарков, отправляемых к царю Ираклию (стр. 89).

¹ В оригинале сперва написано „принц“, а потом зачеркнуто и написано „царь“.

Без даты. Арабские письма (стр. 90—93).

*Образцы прежних русских подписей и обращений к грузинским царям (стр. 94).

1762 г. февр. 1. Приказ канцлера, ввиду болезни митрополита и оставления его здесь, в Петербурге, выдать подарки и деньги, посылаемые Ираклию, четырем старшим князьям (стр. 95).

1762 г. февр. 2. Записка в публичную экспедицию, Чюфарова в Казани не сменять, как предположено военною коллегией, а следовать ему до Астрахани (стр. 96).

Без даты. Записка о порядке удовлетворения кормовыми большого архиерея¹ (стр. 97).

1762 г. февр. 2. Определение КИД-а о подарках царю Ираклию (стр. 98, 99).

1762 г. февр. 3. Приказ канцлера об отправлении свиты и подарков Ираклию (стр. 100).

Без даты. Из КИД-а инструкция Чюфарову о том, как ему провожать свиту, как обходиться с нею и чтобы от кабардинцев и других у нее обиды не было (стр. 101—107).

Без даты. Приказ КИД-а Чюфарову следить, чтобы между грузинами драк и ссор не было (стр. 108).

Без даты. Указ КИД-а Московской конторе об отправке свиты Теймураза с Чюфаровым (стр. 109—111).

Без даты. Указ КИД-а о том же в Казанскую губернскую канцелярию (стр. 112).

Без даты. Указ КИД-а о том же в Астраханскую губернскую канцелярию (стр. 113).

Без даты. Указ КИД-а Чюфарову о расходе прогонных 460 р. и случайных 80 р., всего 540 р. (стр. 114).

*1762 г. февр. 5. Указ КИД-а в Астраханскую губернскую канцелярию о командировании Мангова для сопровождения тела Теймураза и его свиты из Астрахани в Грузию и о перерасходах Мангова в 1761 году (стр. 115—117).

1762 г. февр. 6. Запрос канцелярии Ингерманландского полка, получает ли Чюфаров жалованье, сколько и с какого времени (стр. 118).

¹ Ошибка, должно быть „архиепископа.“

- *1762 г. февр. 7. Промемория Московской главной полицмейстерской канцелярии о задолженности царя Теймураза двум лицам (стр. 119).
- *1762 г. февр. 9. Записка протоколиста Яблонского об объявлении свите Теймураза приказа канцлера, относительно уплаты долгов по промемории полицмейстера (стр. 121).
- *1762 февр. 8. Рапорт Чюфарова о том же (стр. 120).
- 1762 г. февр. 7. Рапорт соляной конторы об отпуске 5000 р. для Ираклия и 6000 р. на расходы (стр. 123).
- *1762 г. янв. 18. Рапорт Московской конторы о стараниях найти двор для свиты Теймураза и об отказе Цицианова предоставить для этого дом царевича Бакара (стр. 124).
- 1762 г. февр. 9. Промемория военной коллегии в КИД о командировании одного обер-офицера и 60 человек команды для препровождения тела Теймураза и свиты, которые явятся в КИД 14 февр. (стр. 125).
- 1762 г. февр. Указ КИД-а о командировании и о кормовых Чюфарова (стр. 126).
- Без даты. Промемория КИД-а в военную коллегия о команде и о том, чтобы Чюфаров был командирован не до Москвы, а до Астрахани (стр. 127, 128).
- *1762 г. февр. 11. Записка Бакунину о том, чтобы канцлер дозволил представить доношение архиепископа Иоанна в Синод (стр. 129).
- *1762 г. февр. Доношение архиепископа Иоанна в КИД о дозволении остаться в России (стр. 130).
- 1762 г. февр. 16. Записка о том, что двор Теймураза со всею обстановкою канцлер велел передать тому, кому прикажет генерал-фельдмаршал, но что последнему он не понравился (стр. 131).
- *1762 г. февр. 18. Доношение Чюфарова о том, что свита Теймураза просит разрешить ей закупить: лошадей на переезд из Кизляра в Грузию, и разные материи и оружие на подарки туркам (горцам) и лезгинам (стр. 132).
- 1762 г. февр. 18. Заявление Чюфарова о бегстве человека Мегвинет-хуцеси (стр. 133).
- 1762 г. февр. 18. Заметка о посылке из КИД-а в почтамт трех указов: Московской конторе, в Казанскую и Астраханскую губернские канцелярии (стр. 135).
- 1762 г. февр. 16. Запрос (КИД-а канцлеру?), что делать со двором Кантемира, который занимал Теймураз и кото-

рый приказано было сдать тому, кого пришлет фельдмаршал. По осмотре, фельдмаршал нашел его неудобным (стр. 136). Там же приписка (рукою Бакунина): «в таком случае двор сдать хозяину, но предварительно вынести все заготовленные КИД-ом вещи».

*1762 г. янв. и февр. Расходы секретаря Турчанинова на покупку вещей, и мелкие расходы при отправлении тела Теймураза и его свиты его (стр. 137—139).

1762 г. февр. Утверждение КИД-ом означенных выше расходов (стр. 140).

1762 г. февр. 27. Записка протоколиста о направлении в публичную экспедицию доношения кн. Цицианова, о даче ему подвод и отправке указа Кизлярскому коменданту (стр. 142).

1762 г. февр. 27. Доношение назыра князя Цицианова о даче ему подвод и отправке указа Кизлярскому коменданту (стр. 143).

*1762 г. марта 4. Указ КИД-а о даче кн. Цицианову трех ямских подвод и прогонных (стр. 144).

1762 г. марта. Подорожная, выданная кн. Цицианову из КИД-а на три ямские лошади и прогонных на них 13 р. 80 к. (стр. 148).

1762 г. марта 5. Промемория КИД-а в ямскую канцелярию о даче кн. Цицианову трех подвод (стр. 140).

*1762 г. февр. 28. Запрос секретной канцелярии в публичную экспедицию о том, какого числа отправилась свита Теймураза, с какого времени, по какому делу даны ей кормовые и сколько на месяц (стр. 150).

*Без даты. Справка публичной экспедиции на предыдущий запрос, что свита Теймураза выехала утром 20 февраля, кормовых денег выдано за январь 1000 р., и на три месяца по 400 р. в месяц (стр. 150).

*1762 г. февр. 28. Доношение Московской конторы, что свита Теймураза прибыла в Москву 26 февраля (стр. 151).

1762 г. март 4. Рапорт Московской конторы с приложением доношения свиты Теймураза от 3 марта (стр. 154).

*1762 г. марта 3. Доношения свиты Теймураза о необходимости похоронить Теймураза в Астрахани (стр. 155). Подписи: Сердарь кн. Александр Цицианов, моурав кн. Давид, моурав кн. Кайхосро, Мачабелов Иесе.

- *1762 г. марта 6. Доношение КИД-а в Синод о просьбе архиепископа Иоанна разрешить остаться в России (стр. 156—157).
- *1762 г. марта 7. Указ КИД-а Кизлярскому коменданту относительно того, что, хотя покупка лошадей едущим за границу запрещена, но свите Теймураза нужно разрешить, как покупку лошадей, так и оружия и материи, сколько потребуется для безопасности в дороге (стр. 159—161).
- 1762 г. марта 7. Доношение Московской конторы о том, что свита Теймураза отправилась из Москвы 4 марта, а капрал и четыре человека возвращены в Петербург с выдачей им 9 р. 20 к. (стр. 162).
- *1762 г. марта 7. КИД сообщает Астраханской губернской канцелярии, что тело Теймураза и его свита отправлены из Петербурга 20 февраля, до Астрахани их сопровождает Чюфаров и что расходы определены (стр. 163—166).
- Без даты. Записка о посылке пакета Ивана Осиповича на имя Астраханской губернской канцелярии (стр. 167). Приписка: „Упомянутый пакет с бумагами из публичной экспедиции отправлен 1762 г. 8 марта“.
- Без даты. Записка о необходимости послать вместо Мангова другого офицера, без подписи (стр. 169).
- 1762 г. марта 7. Указ КИД-а Московской конторе о том, что указы о посылаемых Ираклию подарках послать в Казань и Астрахань (стр. 170).
- 1762 г. марта. Указ КИД-а в Астраханскую губернскую канцелярию и Кизлярскому коменданту о пропуске подарков Ираклию и о разрешении свите покупать лошадей (стр. 171).
- 1762 г. марта 7. Указ КИД-а в Казанскую губернскую канцелярию о пропуске подарков Ираклию и о разрешении свите покупать лошадей (стр. 172).
- 1762 г. марта 4. Рапорт Чюфарова о том, что он 26 февр. прибыл со свитою в Москву, а 4 марта отбыл из нее (стр. 173).
- 1762 г. марта 4. Рапорт Московской конторы КИД-у о том, что Чюфарову при отправлении из Москвы даны 400 р. 50 к.

- и что по заявлению Чюфарова хотя в Петербурге осталось 15 чел., но зато прибавилось в Москве (стр. 174).
- *1762 г. марта 11. Указ КИД-а Астраханской губернской канцелярии о том, что разрешается похоронить Теймураза в Астрахани, но желательно иметь согласие Ираклия (стр. 175, 176).
- 1762 г. марта 11. Указ в Московскую контору действ. ст. Собакину о том же (стр. 178, 179).
- *1762 г. марта 11. Запрос Синода КИД-у—имеется ли у него какое-либо дело о Сулеймане Мамедове (стр. 180).
- *1762 г. марта 13. Справка КИД-а о Сулеймане Мамедове (стр. 181).
- 1762 г. марта 11. Рапорт Московской конторы о получении указа об отправлении князя Цицианова и выдаче ему прогонных и что свита отправилась из Москвы 4 марта (стр. 183).
- *1762 г. марта 11. Рапорт Московской конторы о расходах, произведенных ею по найму дома для свиты Теймураза (стр. 186).
- *1762 февр. 11. Рапорт Московской конторы о найме дома для свиты Теймураза (стр. 187).
- 1762 г. марта 14. Рапорт Московской конторы о получении двух пакетов на имя Казанской и Астраханской канцелярий и указа Кизлярскому коменданту (стр. 188).
- *1762 г. февр. 28. Доношение Астраханского губернатора Неронова о приезде в Астрахань и отправке в Петербург посланца Ираклия—Ивана Абрамова (стр. 189).
- 1762 г. янв. 30. Сообщение Кизлярского коменданта Ступишина Астраханской губернаторской канцелярии о приезде в Кизляр и отправке в Астрахань посланца Ираклия—Абрамова с приложением копии показания Абрамова о делах в Грузии (стр. 190).
- *Без даты. Копия перевода показания посланца Ираклия—Ивана Абрамова о делах в Грузии (стр. 190).
- 1762 г. февр. 27. Рапорт Астраханской губернской канцелярии о том, что указы КИД-а о найме квартиры для свиты Теймураза, об отправлении Мангова со свитой в Грузию и о прогонных деньгах получены 26 февраля 1762 г. (стр. 196).

- 1762 г. марта 18. Рапорт Московской конторы о том, что получен указ о разрешении свите похоронить Теймураза в Астрахани (стр. 197).
- 1762 г. марта 8. Рапорт Казанской губернской канцелярии о том, что получен указ об отправлении свиты Теймураза в Астрахань (стр. 198).
- *1762 г. марта 25. Рапорт Московской конторы о прибытии 4 марта и отбытии 22 марта из Москвы кн. Георгия Цицианова, а также о даче ему трех ямских подвод и прогонных (стр. 199).
- 1762 г. февр. 25. Рапорт Московской конторы том, что ею получены указы КИД-а от 3 февраля, с приложением указа Сената об отпуске на проезд свиты Теймураза из соляной конторы 23.600 р. 80 к. и инструкции Чюфарову (стр. 200).
- 1762 г. марта 29. Рапорт Казанской губернской канцелярии о получении ею указа КИД-а об отправлении свиты Теймураза и отсылке подарков принцу Ираклию (стр. 201).
- 1762 г. апреля 15. Рапорт Московской конторы о том, что, как сообщает Чюфаров, им получен указ КИД-а о дозволении свите похоронить Теймураза в Астрахани (стр. 208).
- *1762 г. апреля 4. Рапорт Чюфарова в КИД о получении указа КИД-а о дозволении свите Теймураза похоронить Теймураза в Астрахани, и об ответе свиты на этот указ (стр. 209).
- 1762 г. апреля 25. Сообщение КИД-а военной коллегии о возвращении сержанта Соловцова с 4-мя человеком (стр. 210).
- 1762 г. марта 6. Подорожная сержанта Соловцова и его 4 человека (стр. 211).
- 1762 г. марта 27. Рапорт Чюфарова о том, что он прибыл в Казань 19 марта (стр. 212).
- Без даты. Реестр сданных Чюфаровым в Казанскую губернскую канцелярию вещей (стр. 213).
- 1762 г. марта 28. Рапорт Астраханской губернской канцелярии о том, что указ КИД-а от 3 февраля с приложением инструкции Чюфарову и копии указа Казанской губернской канцелярии ею получены 27 марта (стр. 215).

- 1762 г. апреля 26. Рапорт Чюфарова в КИД о путешествии до Казани и из Казани, и что команду в Казани нельзя было сменить, т. к. Казанская команда раскомандирована и он оттуда поехал на судах (стр. 216).
- 1762 г. июня 28. Рапорт Астраханской губернской канцелярии о том, что согласно указа КИД-а от 7 марта, Чюфаров, по отправке свиты Теймураза из Астрахани, отправлен обратно в Петербург, с выдачей прогонных (стр. 217).
- 1762 г. мая 4. Рапорт Казанской губернской канцелярии о том, что ввиду израсходования выданных Чюфарову кормовых денег для свиты Теймураза, выданы ему за май месяц еще 400 р. (стр. 218).
- 1762 г. апреля 27. Рапорт Астраханской губернской канцелярии о том, что ею 26 апреля получен указ КИД-а с приложением копии письма канцлера Воронцова Ираклию (стр. 219).
- 1762 г. апреля 27. Рапорт Астраханской губернской канцелярии о том, что ею получен указ КИД-а от 11 марта о разрешении похоронить Теймураза в Астрахани (стр. 220).
- *1762 г. мая 3. Рапорт Казанской губернской канцелярии о подводах, принятых от Чюфарова (стр. 227).
- *1761 г. мая 3. Ведомость подвод, принятых от Чюфарова (стр. 227).
- *1762 г. мая 2. Рапорт Казанской губернской канцелярии о расходах по отправке тела Теймураза и его свиты (стр. 228).
- Без даты. Ведомость вещам, выданным Чюфарову на дорогу из Казани до Астрахани, всего на 22 р. 79 коп., и деньгам, уплаченным рабочим, в сумме 142 руб. 71 коп. (стр. 229, 230).
- 1762 г. апр. 28. Рапорт Астраханской губернской канцелярии о получении ею указа КИД-а от 7 марта, с приложением указа КИД-а Казанской губернской канцелярии 26 апреля и об отсылке пакета в Кизляр (стр. 234).
- *1762 г. мая 14. Рапорт Астраханского губернатора Неронова о получении 30 апреля сообщения Кизлярского коменданта Ступышина, о письме Усейн-паши Аварскому князю, с приложением перевода письма паши (стр. 236).

- *1762 г. апреля 30. Сообщение Кизлярского коменданта Ступышина о письме Ахалцихского Усейна-паши Аварскому князю (стр. 237).
- *1762 г. февр. Перевод письма Усейна-паши Шамхалу Дагестанскому об отъезде Теймураза в Россию для испрошения войска против дагестанцев (стр. 238, 239).
- *1762 г. июня 13. Рапорт Астраханской губернской канцелярии о получении письма прокурора сенатской канторы кн. Амилахорова к Ираклию от 8 мая, и о поручении Мангову вручить это письмо по назначению (стр. 242).
- *1762 г. июня 25. Экстракт из доношения Астраханской губернской канцелярии о найме квартиры для свиты Теймураза и о расходах Чюфарова (стр. 244).
- *1762 г. июня 21. Рапорт Астраханской губернской канцелярии о перерасходах Мангова по прежней поездке его в Грузию (стр. 246).
- 1762 г. июня 25. Рапорты Астраханской губернской канцелярии о получении ею указов КИД-а: 1) от 5 февраля о командировании Мангова из Астрахани в Грузию для препровождения свиты Теймураза и о прежних перерасходах Мангова, 2) от 7 марта об отправлении Чюфарова с телом и свитой Теймураза в Астрахань и 3) от 11 марта о дозволении свите Теймураза похоронить его в Астрахани (стр. 250—255).
- 1762 г. 26/V—20/VI. (сокращенно). Журнал Астраханской губернской канцелярии. На основании рапорта Чюфарова от 26 мая были заготовлены квартиры для свиты Теймураза у русских, а для нижних чинов—в бывшей рыбной конторе.

Постановлено: губернатору встретить тело Теймураза на Николаевском берегу, Астраханскому епископу Мефодию приготовиться для выноса тела Теймураза, а на будущей церемонии приказано штат и обер-офицерам собраться у соборной церкви 27 мая.

26 мая Чюфаров донес, что из реестра данного ему, 15 человек осталось в Петербурге и других местах, 55 человек, принятые в кошт, прибыли в Астрахань, в Астрахани прибавилось 7 человек. Для них даны в Казани 100 подвод и кормовых денег на три месяца до

1 мая. Сердарь и прочие князья не хотят послать курьера принцу Ираклию для получения согласия похоронить Теймураза в Астрахани.

27 числа собрались штат и обер-офицеры у собора, а также епископ Мефодий. Тело сняли, гроб поддерживали сердарь и прочие князья. Тело до погребения поставили на одр рядом с могилою царя Вахтанга. Из церкви свѣта направилась к губернатору, а затем в квартиры. Губернатор послал им с Манговым два балыка, один пуд сорочинского пшена, пуд коровьего масла и несколько белого хлеба.

28 мая у губернатора были сердарь и два князя и просили дать им конвой, чтобы послать курьера Ираклию—исправить мосты и дорогу, т. к. по погребении они немедленно думают ехать в отечество, что канцлер Воронцов обещался, согласно указа КИД-а, отправить их без удержания со всем довольствием. Губернатор обещался удовлетворить их просьбу и спросил, когда они предполагают похоронить Теймураза.

Они ответили, что желают, чтобы Теймураз был похоронен рядом с царем Вахтангом, о дне похорон они посоветуются и известят губернатора и что похороны должны состояться с „царскими“ почестями.

Губернатор ответил, что о месте, где будет похоронен Теймураз, знает епископ, который совершит этот обряд с надлежащим церемониалом.

29 мая губернская канцелярия уведомила епископа, что, в силу указа КИД-а, Теймураз должен быть похоронен в соборной церкви „обыкновенным“ церковным порядком.

30 мая прапорщик Мангов представил отправляемого в Грузию со свитою Теймураза курьера грузина Папу Хатова. В силу указа КИД-а от 7 марта Хатов отправлен в Грузию, причем ему даны две татарские подводы и прогоны на них в счет денег, подлежащих выдаче свите, а кизлярскому коменданту сообщено, чтобы он немедленно переотправил Хатова.

3 июня свита через Мангова уведомила, что могилу они приготовили по указанию епископа и просили назначить похороны на 4 июня, что и последовало.

На погребение и поминавание даны епископу 30 р. и больше никакого стола для поминавания не было. Свита из церкви вышла с народом и пошла в свои квартиры.

5 июня решено свиту немедленно отправить, а потому поручено Мангову нанять до Кизляра для нее 55 татарских подвод, не более как по 3 р. 81 коп. за подводу, и особо Мангову две подводы и прогонные до Кизляра (381 верста), всего 7 р. 62 коп., на разведывание тамошних дел по прежнему примеру 100 р. и, согласно дачи КИД-а, кормовых денег (для свиты) из Астраханской губернской канцелярии 400. руб.

6 июня прапорщик Мангов рапортовал, что он на 16 июня нанял у приехавших из Кизляра ногайцев ведомства кн. Ельмурзы Черкасского 55 ароб с лошадьми, по 3 р. 55 к. за каждую арбу, что, по нынешнему летнему времени, представляется ниже стоимости.

Астраханская губернская канцелярия утвердила наем 55 ароб по 3 р. 50 коп., всего на 192 р. 50 к., постановила выдать их Мангову в счет чрезвычайных расходов КИД-а и предложила ему предупредить свиту, чтобы она была готова к 16 июню, т. к. за простойные дни они будут платить.

15 июня губернатор через Мангова пригласил свиту к себе на обед и в 12 час. по полудни послал им две кареты цугом. После обеда свита благодарила губернатора и поехала в свои квартиры в тех же каретах.

16-го губернатор приказал Мангову достойным образом выведать: в целости ли деньги и вещи, назначенные в подарок Ираклию, т. к. стало известно, что в Петербурге и Москве много вещей распродано.

17 июня Мангов рапортовал, что по сообщению свиты, пожалованные Ираклию деньги пошли на оплату оставшихся после Теймураза долгов, а равно большая часть подарков распродана для этой цели.

18 июня Мангов донес, что кормовые деньги свите даны до 1 июля, что к тому времени, ввиду жаркого времени, они не смогут доехать (до Грузии), а потому свита просит выдать кормовые и за июль месяц. Астраханская губернская канцелярия, приняв во внимание, что

сверх выданных свите кормовых за три месяца (Февраль—апрель), КИД разрешил выдать в Казани и Астрахани еще на 3 месяца (май—июль) и что, ввиду жаркого времени, переезд свиты до Кизляра будет медленным придется ждать в Кизляре ответа от Ираклия, постановила: выдать еще кормовых за июль в размере 400 р.

20 июня свита в сопровождении конвоя и казаков отправилась из Астрахани (стр. 256—261).

*1762 г. июля 13. Письмо Астраханского губернатора „его светлости грузинскому царю“ Ираклию о похоронах царя Теймураза, подарках и благосклонном к нему отношении Петра Феодоровича с просьбою не задерживать Мангова и послать его обратно с письмами (стр. 262).

1762 г. мая 26. Рапорт Чюфарова о том, что 26 мая прибыли в Астрахань и по желанию свиты похоронили Теймураза в соборе 4 июля (стр. 264).

*1762 г. июля 25. Экстракт из рапорта Кизлярского коменданта Ступишина о том, что свита прибыла в Кизляр 23 июня, а 22 июля отправлена дальше, с подарками для окрестного по пути населения (стр. 265).

*1762 г. ноября 7. (Получено). Просьба свиты Теймураза о награждении Чюфарова за его труды и обслуживание Теймураза и его свиты (стр. 266).

Без даты. Книга, данная из КИД-а Чюфарову для записи расходов до Астрахани (стр. 276)¹.

1762 г. ноября 9. Рапорт Чюфарова о том, что у него были: 1 сержант, 1 капрал, 1 гранер, 13 человек, 6 гренадеров и что велено ему вернуться из Астрахани (стр. 279).

1762 г. ноября 12. Промемория КИД-а в военную коллегию о возвращении Чюфарова и команды (упоминается московский комендант царевич Афанасий, стр. 280, 281).

*1762 г. ноября 28. Постановление КИД-а о посылке промемория в военную коллегию, о награждении Чюфарова и переводе его в Астрахань (стр. 282).

¹ Из книги видно: Принято в Петербурге 540 р., из них прогонных 460 р., на путевые расходы 80 р.; принято в Москве 420 р., из них прогонных до Казани 220 р. 50 к. на путевые расходы (починка саней) 200 р. Израсходовано 522 р. 40 к. Вероятно, расход в 522 р. 40 к. относится к Петербургской выдаче.

- 1762 г. декабря 18. Справка о том, что военная коллегия по промемории КИД-а сделала соответствующее распоряжение (стр. 283).
- 1762 г. декабря 17. Промемории КИД-а в военную коллегия о назначении Чюфарова в Астрахань и его награждение (стр. 284).
- 1763 г. янв. 11. Указ КИД-а об отправлении Чюфарова в Астрахань и даче ему ямских подвод (стр. 285).
- 1763 г. янв. 11. Проезжий лист Чюфарову до Астрахани (стр. 286).
- 1763 г. янв. 13. Реверс Чюфарову, чтобы он явился в Астраханский полк в срок (стр. 287).
- *1763 г. янв. 14. Приказ вице-канцлера в публичную экспедицию о вещах, купленных для Теймураза у французского посла (стр. 289).
- 1764 г. янв. 8. Указ КИД-а Московской конторе о приходе 14 р. 20 к. за проданные сани Теймураза (стр. 290).
- 1764 г. янв. 19. Рапорт Московской конторы о получении указа 8 января, и что полученные за сани Теймураза деньги 14 р. 20 к. записаны в приход (стр. 291).

Приложению к делу КИД-а:

- 1762 г. Дело № 1. Об отправлении в Грузию оставшейся после смерти грузинского владельца Теймураза свиты его, об обнадеживании принца Ираклия высочайшею милостью, о даче ему 5000 руб. деньгами и разных других подарков.
- *1762 г. янв. 12. Сообщение учрежденной при дворе конференции КИД-у о приказах царя об отправлении свиты Теймураза и расходах (стр. 295).
- 1762 г. янв. 13. Указ из конференции КИД-у о том же (стр. 295).
- *1762 г. янв. 13. Сообщение конференции в Сенат о высылке Ираклию 5000 рублей (стр. 296).
- *1762 г. янв. 13. Сообщение конференции в кабинет его величества о высылке вещевых подарков Ираклию на 5000 р. (стр. 296).

¹⁾ Очевидно, дела учрежденной при дворе конференции.

*1761 г. декабря 27. Экстракт из доклада царю в просьбе Теймураза отпустить его в Грузию, оказать ему в Ираклию протекцию и наградить его и свиту (стр. 297).

Дело № 2. О выезде из Имеретии донского казака Чеботарева и итальянца Гавриила Антонова.

1762 г. марта 31. Рапорт Кизлярского коменданта генерал-майора Ступишина Астраханскому губернатору о приезде в Кизляр Чеботарева и Осантонова из Турецкого плена через Грузию со сведениями, имеющимися, по словам Чеботарева, у владельца Соломона, относительно получения царем Теймуразом помощи русских в 10.000 человек войска и об отпуске Чеботарева и Осантонова в Астрахань.

Дело № 3. По прошению свиты умершего грузинского владельца Теймураза флигель-адъютанта Тамаза Туркестанова об отпуске его в Грузию с учинением награждения

1762 г. июля. Прошение Туркестанова об отпуске его в Грузию со служителями, с выдачею прогонных и награды, т. к. в 1760 г., будучи отпущен царем Теймуразом из Кизляра в Полтаву и другие города, около Орла был ограблен и избит. Белгородским полицмейстером Василием Туркестановым он был отправлен Полтавскому коменданту кн. Туркестанову¹, затем приехал в Москву, но Теймураза уже не застал в живых.

1762 г. августа 2. Распоряжение Сената, чтобы КИД рассмотрел прошение Туркестанова.

1762 г. декабря 11. Заявление Тамаза Туркестанова, что его служитель Макаров—грузинец и чтобы ему, Туркестанову, разрешили в Астрахани или в Кизляре купить двух лошадей на проезд в Грузию.

1762 г. декабря 11. Удостоверение титулярного советника Бениамина Ахшарумова о том, что Отар Макаров Елизбаров сын—грузинец, долгов не имеет, а если после обнаружится, что он имеет долги, ответственность за них принимает на себя.

¹ Егор (см. ниже).

*1763 г. января 9. Постановление КИД-а, по которому в ходатайствах о выдаче прогонных и награждении Туркестанову отказано, т. к. он не значится в числе свиты владетеля Теймураза, но разрешены ему и Макарову отпуск в Грузию и покупка двух лошадей в Астрахани или в Кизляре.

1763 г. января 10. Отпускной лист Туркестанову со служителем.

Без даты. Подорожная до Астрахани с условием в Москве явиться к полицмейстеру, а в Астрахани в губернскую канцелярию для переотправки в Кизляр.

1763 г. января 10. № 27. Указ КИД-а Астраханской губернской канцелярии о проезде Туркестанова из Москвы в Астрахань и об обязанности губернской канцелярии отправить Туркестанова за границу.

1763 г. января 15. Промемория КИД-а в (плохо читается) контору о том, что Туркестанову дан обыкновенный проезжий указ.

*1763 г. апреля 26. Записка КИД-а, посланная в публичную экспедицию по приказанию Ольфусьева о том, чтобы экспедиция объявила Туркестанову, чтобы он впредь не беспокоил государыню «недельными» просьбами.

*1763 г. апреля 23. Отношение кабинета КИД-у, при котором по приказанию ее имп. вел-ва пересылается челобитная Туркестанова о том, что его прошение о награждении до сих пор резолюции не получило.

Без даты. Прощение Туркестанова о том же, что в первом прошении (1762 г. июль), с добавлением, что Полтавский комендант Туркестанов называется Егором, что его прошение было передано в КИД, куда он ходит уже шесть месяцев, но резолюции до сих пор не получил и он остается в бедственном положении.

Без даты. Письмо кн. Прангистана Туркестанова царю Теймуразу, где он говорит о присланном к нему царем Теймуразом флигель-адъютанте, брате своем Тамазе.

Без даты. Запрос из публичной экспедиции, получена ли челобитная Туркестанова и если да, что по ней učinено.

1763 г. янв. 9. Второй экземпляр определения КИД-а (см. выше, 26 апреля).

*1763 г. апреля 4. Рапорт Астраханской губернской канцелярии об отпуске Тамаза Туркестанова, Василия Кобахидзе и Едишера Георгиева со служителями.

Дело № 4. По просьбе Датыка Абазаде о том, что он не в состоянии ехать в Астрахань для службы при губернской канцелярии в помощь тамошнему губернатору по грузинским делам.

*1762 г. октября 18. Определение стат-конторы о выдаче годового жалованья Абазаде.

Дело № 5. По промемории военной коллегии об отпуске грузинского гусарского полка отставного вахмистра Зурапа Ходжаева в Грузию.

*1762 г. ноября 26. Промемория военной коллегии КИД-у о прохождении военной службы Зурапа Ходжаева.

Без даты. Свидетельство. Галуста Георгиева о том, что Зурап Ходжаев—грузинец, никаких дел и долгов здесь не имеет и что он отвечает за Ходжаева, если окажутся в будущем у него долги.

1762 г. ноября 29. Определение КИД-а о том, что Ходжаев уволен со службы по старости и вследствие полученных ран и дан ему обыкновенный проезжий указ до Астрахани с условием явиться в Астраханскую губернскую канцелярию, которая переотправит его в Грузию.

1762 г. ноября 29. Проезжий указ на Зурапа Ходжаева.

1763 г. января 9. № 10. Рапорт Астраханской губернской канцелярии о получении ею 8 января указа 1762 года, ноября 29.

Дело № 6. По челобитью грузинского дворянина Василия Кобахидзе об отпуске его с сыном и служителем в Грузию.

1762 г. декабря 6. Прошение дворянина Василия Кобахидзе об отпуске его с сыном Николаем и служителем Максимом в Грузию. Сообщается, что он выехал из Грузии в 1757 году, из Кизляра в 1758 г. по делу родственников, находящихся в турецком плену, представляет апшит его светлости Александра Бакаровича.

*1762 г. декабря 6. Апшит, данный Василию Кобахидзе принцем Александром Бакаровичем, капитаном лейбгвардии измайловского полка, с приложением фамильной печати.

*1762 г. декабря 3. Удостоверение дворянина Павла Сагелова, живущего на английской улице в доме принца Александра Грузинского о том, что Кобахидзе никаких долгов здесь не имеет, а если что окажется, он, Сагелов, принимает на себя.

Без даты. Определение КИД-а дать Кобахидзе обыкновенный проезжий указ из Москвы в Астрахань, а для отпуски из Астрахани в Грузию дать указ Астраханской губернской канцелярии.

1762 г. декабря 18. Проезжий указ КИД-а Василию Кобахидзе с условием в Москве явиться к полицмейстеру, а в Астрахани—в губернскую канцелярию. Расписка: მე ქართველს აზნაურიშვილს კობახიძეს უცხო ქვეყნის კოლეგიოდან წასვლის ფაშვორდი მომეძარა.

1762 г. декабря 18. Указ КИД-а Астраханской губернской канцелярии о том, что по явке Кобахидзе надлежит, когда он пожелает, взять по нем поруку или, учиня публикацию, отпустить (в Грузию).

Дело № 7. По челобитью грузинских гусарских полков премьер-майора князя Отара Туманова о повышении в чине, с оставлением при прежней в Астрахани должности.

Без даты. Прошение грузинских гусарских полков премьер-майора князя Отара Туманова о повышении в чине, т. к. в 1754 году он имел некоторую важную комиссию, для чего выехал в Грузию, исполнил ее добпорядочно. По возвращении в 1756 году он определен в Астрахань, для разведки персидских, а также прочих заграничных дел, равно для посылки его в Грузию с целью разведывания дел; порученное дело, насколько позволяла возможность, он исполнил. В 1761 году его отправили из Астрахани сюда (в Петербург) с выехавшим тогда царем Теймуразом, при котором он состоял до самой его кончины. В настоящее время он уже шесть лет премьер-майором и младшие превзошли его чинами. Поэтому он

просит, ввиду его иностранного происхождения и оказанной им верной и безпорочной службы, оставив его на прежней службе, наградить чином, с определением по тому чину жалованья.

Дело № 8. По доношению Грузинского князя Датька Баратова о даче ему и служителю его Бежану паспорта для свободного проезда в Грузию.

Без даты. Доношение Грузинского князя Давида Павлова сына Баратова в КИД (получ. 26 февр. 1762 г.) об отпуске его со служителем Бежаном в Грузию. Приехал он из Грузии пять лет тому назад с родственником Тома Баратовым, который, будучи на службе, в 1758 г. умер. После смерти Тома он находился в Петербурге.

1762 г. февр. 26. В дополнение Давид Баратов сообщает, что он со служителем Бежаном Сухановым приехал в 1757 г. к дяде Тома Баратове, бывшем капитане при кабинете царя; по смерти Тома он жил у жены Тома Баратова Марины и на службе не состоял.

1762 г. февр. 26. Свидетельство грузинского гусарского полка подполковника кн. Дмитрия Шаликова о том, что Давид Павлов Баратов и служитель его Бежан Суханов—природные грузины, и что Давид Баратов, выехал сюда из отечества к капитану Тома Баратову, ни на какой службе не состоял; никаких дел и долгов не имеет, а если что окажется, он, Шаликов, принимает на себя.

1762 г. февр. 26. Постановление КИД-а о даче Баратову обыкновенного проезжего указа до Астрахани, а Астраханской губернской канцелярии—послать указ об отправке Баратова за границу.

1762 г. февр. Проезжий указ на Баратова.

Связка 1762—1776 г.г. № 4.

1. О команде, сопровождавшей тело Теймураза

1762 г. июня 15. Доношение свиты Теймураза о награждении сержанта Посникова и капрала Уманина за их службу при переезде из Москвы в Астрахань (стр. 2).

1763 г. янв. 14. Промемория КИД-а в военную коллегию о возвращении команды (стр. 3).

2. О Ревазе Джомарджидзе

1763 г. февр. Доношение Реваза Джомарджидзе об отпуске его в Грузию (стр. 4).

1761 г. июня 9. Подорожная Джомарджидзева из Астраханской губернской канцелярии на Астрахань—Петербург с записями в Астрахани, Царицине, Москве, Новгороде (стр. 5).

1763 г. марта 3. Поручительство дяди Осипа Джомарджидзева (стр. 6).

1763 г. марта 7. Заявление Реваза Джомарджидзева, что он хочет ехать в Польшу повидаться с братом Петром, который бежал из турецкого плена, поступил в польские войска и стал полковником (стр. 7).

1763 г. марта 13. Определение КИД-а о выдаче Ревазу Джомарджидзеву подорожной через Смоленск (стр. 8).

3. О 14 р. 20 к., принятых от Казанской губ. канцелярии

1763 г. ноября 6. Доношение Московской конторы КИД-у, что ею приняты от Казанской губернской канцелярии 14 р. 20 к., но неизвестно куда их записать (стр. 9).

1763 г. сентября 19. Доношение Казанской губернской канцелярии, что 14 р. 20 к. выручены от продажи саней и кибитки, оставшихся после перевозки тела Теймураза (стр. 10).

4. О Датунове Отаре

1763 г. мая 6. Записка о том, что в КИД явился Отар Датунов и заявил, что в 1761 г. он вместе с другими был в плену у лезгин, которые продали их Крымским татарам, оттуда он бежал в 1762 г. вместе с дядей Лалазовым, получил паспорт, Лалазов уехал, а он по болезни остался, теперь желает ехать в Грузию (ст. 12).

1763 г. мая 14. Определение КИД-а дать ему, Датунову, до Астрахани обыкновенный проезжий указ, а об отпуске его из Астрахани в Грузию написать в Астраханскую губернскую канцелярию (стр. 13).

1763 г. мая 14. Указ КИД-а Астраханской губернской канцелярии об отправлении Датунова из Астрахани в Грузию (стр. 14).

1763 г. мая 23. Записка в ямскую канцелярию, что посланный сегодня пакет на имя Астраханской губернской канцелярии необходимо послать сегодня же (стр. 15).

5. *О Романове Савелии*

1763 г. мая 15. Прошение Савелия Романова об отпуске его в Грузию. Он был в плену у лезгин, продан в Крым, бежал, явился в Астрахань, получил паспорт, но задержался в Киеве (стр. 19).

1763 г. июля. Определение КИД-а дать Романову обыкновенный проезжий указ до Астрахани, а об отпуске из Астрахани сообщить Астраханской губернской канцелярии (стр. 20).

1763 г. июня 17. Подорожная Романова до Астрахани (стр. 21).

1763 г. июня 20. Указ КИД-а Астраханской губернской канцелярии об отпуске Романова в Грузию (стр. 22).

6. *О митрополите Тимофее*

*1763 г. авг. 30. Доношение Астраханского губернатора Бекетова в КИД о том, что митрополит Тимофей, находящийся по распоряжению Синода в Астрахани, до сих пор назначенного ему жалованья не получает и что оя. Бекетов, ввиду крайней нужды и большого духовного звания Тимофея, выдал ему 30 руб. и предполагает выдать еще 50 руб. (стр. 24).

*1762 г. июня 24. Указ КИД-а Кизлярскому коменданту Ступышину о том, что ввиду указа императора о том, чтобы монахов из заграницы, между прочим и из Грузии, в Россию не допускать и в монастыри не принимать, объявить об этом митрополиту Тимофею, причем, если он почему либо не может вернуться в Грузию, может со свитой остаться в Кизляре, но только на собственном изждивении (стр. 27).

7. О подполковнике Гавриле Назарове ¹

1764 г. июня 4. Записка о том, что Николай Иванович приказал послать в секретную экспедицию приложенную при сем промеморию, также грамоту персидского шаха с тем, чтобы на промеморию был дан ответ, а грамоту отдать для перевода господину Руму (стр. 29).

1764 г. июля 5. Секретная экспедиция сообщает публичной экспедиции, что, хотя промемория прислана в секретную экспедицию, но по принадлежности подлежит исполнению в публичной; прилагает из Герольдмейстерской конторы грамоту, в оригинале, бывшего персидского шаха Тохмасиба и предлагает приложить особое старание к переводу, хотя бы с помощью секретаря Турчанинова (стр. 30).

Без даты. Копия с арабского письма, копированная секретарем Константином Румом (стр. 31).

1726 г. Перевод с указа персидского шаха Тохмасиба к Мамед-ризе-хану о том, чтобы, ввиду сообщения Давудбега, Мамед-риза-хан помог Хусейн-худи-хану Грузинскому и Карталинскому, оказавшему большую ревность Персии, ныне впадшему, по словам Давида (Назарова), в бедное состояние (стр. 33).

1764 г. июля 1. Промемория из Герольдмейстерской конторы в КИД о Гавриле Назарове, что, как Назаров показывает, отец его Давид с семейством выехал из Грузии с царем Вахтангом (стр. 35).

1764 г. июля 16. Указ КИД-а в Московскую контору относительно доставления сведений о Назарове (стр. 36).

1725 г. апр. 22. Указ КИД-а Астраханскому губернатору Волинскому о возврате коменданту Св. Креста Кропотову денег, данных им посланцу принца Вахтанга в Гильян из своих средств (стр. 39).

1764 г. июня 12. Запрос КИД-а в Московскую контору, значится ли Назаров в числе приехавших с принцем Вахтангом (стр. 41).

*1764 г. июля 15. Доношение Московской конторы с препровождением выписки из дел о лицах, прибывших с царем

¹ В заглавии он именуется „Казаровым“, что, очевидно, ошибка.

Вахтангом и о том, что в этих реестрах Назаров упоминается, но что больше никаких сведений о нем нет (стр. 43).

Без даты. Выписка о кн. Назарове Давиде, выехавшем из Грузии в Россию в свите грузинского принца Вахтанга Леоновича в 1724 г. (стр. 44—47).

1725 г. ноября 16. Доношение Астраханской губернской канцелярии КИД-у о поездке принца Вахтанга из Астрахани в Москву и об оставшихся в Астрахани лицах из свиты Вахтанга (стр. 49—56).

*1726 г. Перевод с указа персидского шаха Тохмасиба Магомед-риза-хану (стр. 57, 58).

1764 г. авг. 17. Промемория КИД-а в Герольдмейстерскую контору со справками о Назарове и со списками свиты Вахтанга (стр. 59).

1764 г. июля 29. Доношение Московской конторы КИД-у вторичной посылкой более подробных справок о Давиде Назарове (стр. 60).

1725 г. апр. 22. Указ КИД-а Астраханскому губернатору Вольинскому о том, чтобы Кизлярскому коменданту Кропотову вернуть те 300 р., которые он уплатил посланцу царя Вахтанга Давиду Назарову из своих денег, т. к. в то время царь Вахтанг уже выехал в Астрахань и казенных денег у Кропотова не было (стр. 61, см. выше).

8 д. О приписанных к шелковому заводу Сарафанникова грузинах

1764 г. июня 7. Промемория Государственной мануфактурной коллегии КИД-у о переселении в Моздок приписанных к шелковому заводу Сарафанникова некоторых грузин, живущих в Шелковом (стр. 65—69).

1764 г. июля 28. Рапорт Кизлярского коменданта Потапова о лицах, ходатайствующих о разрешении переселиться в Моздок (стр. 71—72).

1764 г. апр. 19. Промемория КИД-а в мануфактур-коллегию о том же (стр. 73—79).

1764 г. окт. 19. Указ КИД-а Кизл. коменданту, которым в ходатайстве отказано (стр. 81).

1865 г. янв. 17. Рапорт Астраханской губернской канцелярии о получении указа 19 окт.¹ (стр. 82).

1765 г. апр. 3. Рапорт Кизлярского коменданта Потапова о том, что им получен указ 19 окт. 1764 г. (стр. 83).

9. *О грузинском князе Александре*

*1744 г. авг. 4. Письмо вдовы царевича² Анны Канцлеру с просьбой помочь ей и сыну ее вернуться из Голландии в Россию (стр. 86—88).

*1766 г. сент. 5. Экстракт из рапорта Кизлярского коменданта Потапова о том, что проехавший, в сопровождении Кабардинского владетеля Асланбека, в свое отечество через Кизляр грузинский князь Александр повидался с кашкабашем Солтаном в Малой Кабарде, едет в Крым, а оттуда собирается в Царьград, и что князь Александр раньше, по указу Сената, был препровожден в Кизляр, лишен чина гвардии капитана и отправлен с его людьми в Грузию, но, очевидно, едет в Польшу, что удостоверяется присланными подполковнику царевичу Александру письмами на имя его матери Анны Егоровны и жены Дарии Александровой (стр. 90).

1763 г. авг. 10. Перевод письма Александра матери и кония с письма жене (стр. 91, 92).

*1766 г. авг. 10. ალექსანდრე ბატონიშვილის წერილი დედასთან (стр. 94).

*1766 г. апр. 10. Письмо принца Александра жене (стр. 95).

1766 г. окт. 19. Экстракт из рапорта Кизлярского коменданта Потапова от 5 сентября 1766 г. Другую редакцию см. выше (стр. 98).

1766 г. авг. 10. Копия с письма Александра жене (стр. 101).

1766 г. авг. 10. Перевод письма Александра матери (стр. 102).

*1766 г. сент. 15. Рапорт Кизлярского коменданта Потапова о том, что Александр из Кабарды поехал не в Польшу, а Брагунскую деревню, что, по словам посланного для разведки офицера, Александр оттуда направляется в Персию (стр. 103—106).

¹ Написано 29 окт.

² Семена Левановича.

- 1766 г. окт. 4. Рапорт Кизлярского коменданта Потапова о том, что, по словам Костяковского владельца капитана Хамза Алишева, Александр в Костяковской не был, а по приезде в Андреевскую, направился в Тарки, а оттуда, как слышно, уехал в Персию (стр. 107).
- 1766 г. окт. 5. Рапорт Кизлярского коменданта Потапова о том, что Александр в сопровождении Расланбека был в Тарках, оттуда в Буинаке, а из Буинака Тарковский владелец Ислам Баматов Росланбек и др. повели его в Дербент к Шамхалу. Он говорил, что собирается в Тифлис, но, по словам одного армянина, Александр опасается ехать в Тифлис и поэтому остается в Дербенте (стр. 108).
- *1766 г. окт. 4 и 5. Экстракт из рапортов Кизлярского коменданта Потапова от 4 и 5 окт. 1766 г. (стр. 109, 110).
- *1771 г. ноября 23. Письмо Астраханского губернатора графу Никите Ивановичу (Панину) о том, что, по сообщению русского консула в Персии, Александр Грузинский в Персии занимает деньги за большие проценты за счет матери, живущей в Москве. Необходимо, чтобы уберечь Бакаров дом, не пропускать его кредиторов в Россию (стр. 111).
- 1782 г. сент. 13. Рапорт исполняющего должность Астраханского губернатора Жукова КИД-у, что грузинский владелец Иракий прислал письмо Кизлярскому коменданту Курдоеву относительно Александра и он, Жуков, послал подпоручика Батырева разузнать про Александра (стр. 112).
- *1782 г. авг. 6. Перевод письма Ираклия Моздокскому (?) коменданту о том, что Александр был у имеретинского царя Соломона, что в первых числах августа с. г. выехал в Рачу и предполагает поехать в Россию, просит запретить ему выезд в Россию, т. к. он тогда отправится к лезгинам, Шамхалу, и принесет большой вред христианскому населению (стр. 113).
- 1782 г. сент. 24. Рапорт Жукова КИД-у, при котором он представляет рапорт Батырева, присланный Кизлярскому коменданту Курдоеву, и сообщает, что Курдоев, как видно из его донесения, написал соседним владельцам, чтобы они Александру не помогали (стр. 116).

*1782 г. сент. 5. Рапорт Батыреева Курдоеву, что Александр из Имеретии приехал в Кабарду, оттуда в Брагуни, Аксай, Хамта-раменскую, Тарки, Буинак и Хаидак, Дербент, везде просил помощи свергнуть Ираклия и ему стать царем (стр. 117).

1782 г. окт. 18. Рапорт Жукова, что получен рапорт Батыреева, и что Кизлярский комендант вновь отправил для разведывания в Дербент Батыреева и Тезика Киракозова (стр. 118).

*1782 г. окт. 5. Рапорт Кизлярского коменданта Курдоева Астраханскому губернатору Жукову о том, что, вследствие просьбы Александра помочь ему против Ираклия, Фетхали-хан собрал Буинакского владетеля, Тарковского Шамхала и прочих владельцев и, чтобы узнать, что решит это собрание, он, Жуков, послал Батыреева и Аджи Киракозова, причем первый должен следить за поступками и намерениями Александра, а второй должен был просить владельцев—не допускать Александра ехать в Персию, а если удастся, приложить все усилия захватить его (стр. 119).

1782 г. ноября 10. Рапорт Жукова в КИД о двух рапортах Курдоева: 1) о присылке из Персии от Арзюлимского паши посланца Фетхали-хану и 2) с копиями донесений Батыреева и Киракозова и писем Фетхали-хана, Хайданского Уцмия и Тарковского Шамхала (стр. 122).¹

1782 г. ноября 30. (Подано через нарочного). Доношение Дербентского хана Фетхали-хана императрице Екатерине о неправильных действиях Ираклия и о настроении горских владельцев (стр. 123—135).

*1782 г. окт. 31. Рапорт Батыреева и Кизлярского Тезика Аджимурзы Курдоеву о розыске беглых и о князе Александре (стр. 136, 138—141).

Без даты. Переводы персидских и татарских писем, присланных Курдоевым при письме 1782 г. окт. 31:

а) Персидского—Фетхали-хана к императрице (стр. 123).

б) Персидского—Фетхали-хана (стр. 137) к Курдоеву.

в) Татарского—Тарковского Шамхала (стр. 137)

к Курдоеву.

¹ Напечатано у Цагарели.

г) Персидского—Хаидакского Уцмия (стр. 142)
к Курдоеву.

Без даты. Переводы писем на имя Жукова:

а) Персидского—Фетхали-хана (стр. 143).

б) Персидского—горского владельца Хамзы (стр. 144).

в) Татарского—Муртазали Шамхала (стр. 145).

*1782 г. ноября 1. Рапорт Кизлярского коменданта Курдоева Жукову о том, что по донесению Киракозова Арзюлимский паша прислал Фетхали-хану письмо с значительною суммою червонцев и предлагает бросит верность России и войти в связь с турками, но Фетхали-хан от всего этого отказался (стр. 148).

1782 г. ноября 1. Рапорт Кизлярского коменданта Курдоева Жукову с представлением рапорта Батыреева и Киракозова, письма Фетхали-хана к ея вел-ву, письма Фетхали-хана, Хамзы Уцмия и Шамхала к Жукову и Курдоеву и с сообщением о казаке, бежавшем из плена и задержанном Шамхалом (стр. 149).

*1782 г. ноября 22. Рапорт Астраханского губернатора Жукова в КИД о том, что по донесению Кизлярского коменданта, Асан Мангоев сообщил, что будучи секретно у Уцмия, он узнал от него, что Фетхали-хан арестовал (Александра) Бакарова в Дербенте, в замке Нарыкала и что об этом он, Жуков, сообщил Потемкину Гр. А. (стр. 150).

В конце дела заметка: о сем Александре Бакарове писано из КИД-а Астраханскому губернатору Бекетову и консулу Сулякову в Персию 30 апреля 1767 г, и последнему в резолюции на два его доношения от 5 декабря 1766 г. (стр. 151).

10. О вдовствующей царице Марии Арестовой (должно быть Эрастовой).

*1766 г. нояб. 14. Рапорт Астраханского губернатора Бекетова о том, что, по сообщению Кизлярского коменданта Потапова, из Моздока в Кизляр прибыла вдовствующая жена грузинского царевича Иесея Мария Арестова с внуком Димитрием Егоровым, которая просит пропустить их со служителями и служанкою в Москву к ца-

ревичу Георгию, где она думает остаться, или пропустить хотя бы в Астрахань, т. к. она католичка и что последнее ей разрешено. Там же доклад Абазаде о том, что Мария Арестова незаконная жена царевича Иесея (стр. 154/5).

1767 г. янв. 17. Приказ Панина, что Мария Арестова, как наложница Иесея, не может быть пропущена в Москву, но что она, как христианка, может поселиться в Кизляре или в Астрахани (стр. 156).

*1767 г. марта 28. Записка царевича Афанасия грузинского о допущении Марии с внуком и служителем в Москву, т. к. она выгнана из Грузии, вернуться туда не может и она вовсе не наложница, а вторая жена Иесея, магометанина, по магометанскому обычаю (стр. 157).

*1767 г. апр. 30. Указ Екатерины II Бекетову, что Мария, как наложница, не может быть пущена в Москву, но что она спокойно может жить в Кизляре или в Астрахани (стр. 158).

1767 г. марта 29. Рапорт Бекетова, что Мария Арестова в Астрахани, просит пропустить ее в Москву, но он этого сделать не может, не имея на то веления (стр. 159).

*1767 г. мая 7. Рапорт Бекетова о том, что внук Марии Арестовой Дмитрий Егоров просил отпустить его со служителями в Москву к родственникам, а бабка его остается в Астрахани, почему он, Бекетов, дал ему две подводы за его, Дмитрия, счет, при условии, чтобы он явился в КИД (стр. 160).

*1767 г. июня 25. Прошение Дмитрия Багратиони о пропуске бабки его в Москву (стр. 165).

*1767 г. июля 16. Записка о том, что Дмитрию Егорову, приехавшему в Москву, объявляется высочайшая протекция, что дозволяется ему и его бабке, проживающей в Астрахани, жить в Москве у своих родственников, и если он пожелает, может поступить на службу (стр. 166).

Без даты. Записка о том, что по объявлении высочайшей протекции, Дмитрий Егоров просил разрешить его бабке для приезда в Москву дать ей подводы, и что в последней просьбе ему отказано (стр. 167).

1767 г. июля 16. Второй экземпляр объявления протекции см. выше (стр. 168).

1767 г. июля. Прошение Димитрия Багратиони о даче ему подвод за указанные прогоны (стр. 172).

1767 г. авг. 28. Рескрипт Астраханскому губернатору Бекетову о том, что бабке Димитрия Багратиони, как партикулярному лицу, в даче подвод отказано (стр. 174).

11. О попе Захарие (Габашвили)

*1768 г. авг. 14. Указ Синода КИД-у, истребовать от царя Ираклия и католикоса Антона объяснения по прошению попа Захария. (стр. 177)

*1767 г. дек. 7. Рапорт Кизлярского коменданта Потапова Астраханскому епископу. (стр. 180)

*Без даты. Письмо царя Ираклия Кизлярскому коменданту (стр. 191).

*1767 г. окт. 20. Письмо католикоса Антония в Кизлярское духовное правление. (стр. 181)

*Без даты. Прошение попа Захария по поводу отлучения его от церкви (стр. 183)

1768 г. дек. 26. Доношение КИД-а Синоду (подписанное Паниным и Голицыным Александром), что раз имеются первоначальные разъяснения Ираклия и Антония, от нас зачем вновь требовать их разъяснения, тем более, что Ираклий и Антоний России не подчинены и такое требование может вызвать их неудовольствие. Необходимо ограничиться имеющимися данными (стр. 188—190).

12. О Грузинском переводчике Пицхелаурове

1769 г. авг. 1. Прошение Изана Петрова Пицхелаурова из свиты Теймураза, в котором он перечисляет свои труды, как переводчика в Осетинской комиссии, ходатайствует наградить его чином, с назначением соответствующего жалованья (стр. 193, 164).

1769 г. авг. 3. Рапорт Кизлярского коменданта генерал-майора Потапова, свидетельствующего о полезной деятельности Пицхелаурова (стр. 195).

1768 г. нояб. 13. Аттестат, выданный Пицхелаурову полковником Владимиром Копытовым (стр. 196).

1769 г. авг. 3. Аттестат, выданный Пицхелаурову генерал-майором Николаем Потаповым (стр. 197).

- 1771 г. янв. 10. Рапорт Кизлярского коменданта Неимча о том, что с 1770 года по требованию Тотлебена, переводчик Пидхелауров содержится под сильным караулом, но по какому поводу и на каких условиях—неизвестно; что в силу указов Пидхелауров получает половинное содержание. Неимч просит дать разъяснения (стр. 198).
- 1771 г. февр. 10. Промемория военной коллегии в КИД с просьбой дать сведения о Пидхелаурове (стр. 199).
- 1771 г. апр. 10. Рапорт Кизлярского коменданта Неимча в КИД, в котором он сообщает, что Тотлебен истребовал арестованных Пидхелаурова и вахмистра Черкаса отправить в Астрахань, что Черкаса от 31 марта уже отправил в Астрахань, а Пидхелаурова генерал Сухотин, за неимением другого переводчика, взял с собою в Грузию (стр. 200).
- 1771 г. июня 20. Рескрипт Казанскому губернатору Бранту о том, что, т. к. ему поручено дело о Ратиеве, Богданове и других, участвовавших в заговоре, предлагается ему выяснить преступления Пидхелаури и какого наказания заслуживает он, а если он невиновен, освободить (стр. 201, 202).
- 1771 г. июня 23. Указ в Астраханскую канцелярию, за подписью Петра Бакунина, при чем посылается копия с указа Бранту о переводчике Пидхелаурове (см. выше, 1771 г., июня 20).
- 1771 г. июня 23. Промемория КИД-а в военную коллегию того же содержания (стр. 205).
- 1771 г. июля 16. Рапорт Казанского губернатора Бранта о том, что Астраханский губернатор Бекетов прислал ему Черкаса, а о Пидхелаурове сообщил, что его взял генерал Сухотин (стр. 206).
- 1771 г. авг. 17. Рапорт Кизлярского коменданта Неимча о том, что Пидхелауров содержался у него до 20 марта с. г. и что о нем донесено КИД-у 10 апр. и 30 июня 1771 г. (стр. 207).
- 1771 г. авг. 18. Рапорт Астраханского обер-коменданта Фон-Розенберга о том, что указ ея вел. ва из КИД-а от 23 июня 1771 г. получен 17 августа (стр. 208).

1775 г. окт. 31. Рапорт Астраханского губернатора Кречетникова о том, что просьба Пицхелаурова о выдаче ему причитающегося жалованья, за неимением каких-либо, сведений о нем, им не может быть рассмотрена и потому представляется КИД-у на разрешение (стр. 209, 210).

13. О протопопе Гаврииле Яковлеве

1771 г. авг. 5. Рапорт Кизлярского коменданта Неимча Панину Николаю Ивановичу о том, что грузинский владелец Ираклий просил пребывающего в Кизляре протопопа Гавриила Яковлева ехать к нему в Грузию на службу, что Яковлев, сославшись на болезнь и незнание грузинских обычаев, отказался, о чем он, Неимч, уведомил Ираклия и капитана Львова. Неимч рекомендует Яковлева, как полезного переводчика с грузинского, осетинского и ингушетского языков (стр. 214).

1771 г. дек. 24. Рапорт и. д. Кизлярского коменданта Паркера в КИД о том, что он отправил Астраханскому губернатору Бекетову рапорт об отпуске протопопа Яковлева в Грузию (стр. 215).

1771 г. дек. 24. Рапорт Паркера генерал-поручику Ковалеву и Астраханскому губернатору Бекетову о том, что Яковлев раньше отказывался ехать в Грузию, а теперь соглашается и просит указаний (стр. 216).

1771 г. дек. 17. Доношение протопопа Гавриила Яковлева Кизлярскому коменданту Паркеру о том, что, по усиленному требованию Ираклия, он едет в Грузию на время и просит до его возвращения место в соборе Казанской божьей матери оставить за ним, никому не давать, о чем он донес и архиерею (стр. 218).

1771 г. ноября 13. Перевод грузинского письма царя Ираклия протопопу Гавриилу Яковлеву, в котором он просит приехать хотя бы на один месяц, или на две недели (стр. 219).

14. О вахмистре грузинского гусарского полка Николадзе

1772 г. сент. 24. Запрос экспедиции, учрежденной при комиссариатской конторе КИД-а, за подписью Ивана Цвиниковского, КИД-у, когда прибыл сюда присланный из

Грузии капитаном Львовым курьер Московского легиона гусарских эскадронов вахмистр Сергей Николадзе, для чего здесь остается и когда он предполагает отправиться обратно (стр. 221).

1771 г. окт. 2. Сообщение КИД-а в экспедицию при комиссариатской конторе, что вахмистр Николадзе находится при КИД-е в ожидании отправления, и когда оно последует, неизвестно (стр. 222).

15. О дворянине Давидове

1772 г. апр. 4. Рапорт Астраханского губернатора Бекетова о том, что дворянин Давидов ранил и убил почтаря на одной станции за то, что он, почтарь, не дал лишних лошадей, но что он, Бекетов, не мог его задержать, т. к. Давыдов послан царем Соломоном курьером (стр. 224).

16. О медали кн. Андроникову

1772 г. янв. 19. Запрос КИД-а в монетный двор, какой вес был в медали, отлитой в 1770 году в честь нарочного царя Ираклия кн. Андроникова (стр. 226).

1772 г. янв. 19. Сообщение монетного двора, что по справке сведений о выделке золотой медали с цепочкой для кн. Андроникова в монетном департаменте не оказалось (стр. 227).

17. О приезде кн. Доленжова

1773 г. сент. 27. Рапорт Кизлярского коменданта Штендера о присылке Львовым кн. Доленжова, посланца царя Ираклия, с договором Ираклия и Соломона с требованием немедленно отправить его в Петербург. Кормовые прежде выдавались по 1 руб. или по 50 коп. Также Доленжову выдано по 50 коп., две подводы и прогоны на них 3 руб. 51 коп. Отправлен он в сопровождении 12 человек и толмача Кирила Оганова, путевых выдано 48 руб. 60 коп. и кормовых 15 руб. Также по 50 коп. выдавалось царевичу Левону и патриарху Антонию (стр. 232).

1773 г. сент. 30. Рапорт Астраханской губернской канцелярии о том, что по доношению Доленжова, ему, служителю и толмачу 3 почтовые подводы и 1 телега с кибиткою недостаточны и что, так как Доленжов является посланцем царей Ираклия, Соломона и поверенного Львова, то дана ему еще одна подвода и выданы на нее прогоны (стр. 234).

დ ა მ ა ტ ე ზ ა II

დედნების იმ პირებს გარდა, რომლებიც გადმოვიღეთ კიდ-ის 1762—1767 წ. წ. საბუთებიდან, და რომლებიც აღნიშნულია პირველ დამატებაში, ჩვენ გადმოვიღეთ აგრეთვე პირები შემდეგი საბუთებისა:

პაცა მაცონიშვილისა

კიდ-ის საქმე, 1745 წ. № 4.

1745 г. мая. Прошение Пааты об отпуске.

კიდ-ის საქმე 1762 წ. № 14.

1753 г. янв. 6. Промемория царевича Георгия вицекандлеру о письме Пааты царевича.

1762 წ. აგვისტოს 20. პატა ბატონიშვილის წერილი გიორგი ბატონიშვილისადმი.

მაქათ მაცონიშვილისა

კიდ-ის საქმე, 1726, № 1

1726 წ. ქართველი ხალხის თხოვნა ბაქარის დაბრუნების შესახებ (გვ. 68).

კიდ-ის საქმე, 1749/ა (опись № 140).

1749 г. Прошение Бакара царевича о дозволении возвратиться в Грузию для вступления на престол.

1749 г. августа 4. Указ императрицы по прошению Бакара.

ერკულ. მუხასა და აიმიშრაზ მუხის ქუთილუმი მაქათ მაცონიშვილის
შეიღუწისადმი

კიდ-ის საქმე, 1760. № 1. აღწ. 140.

1760 წ. აპრილის 9. ერეკლე მეფის წერილი ალექსანდრე ბატონიშვილისადმი—თეიმურაზის რუსეთში გამგზავრების შესახებ (გვ. 113).

1760 წ. ივნისის 11. თეიმურაზ მეფის წერილი ყიზლარიდან ლეონ და ალექსანდრე ბატონიშვილებისადმი იმავე საქმეზე (გვ. 101).

1760 წ. ივნისი. პაპუნა გაბაშვილის წერილი ალექსანდრე ბატონიშვილისადმი ყიზლარიდან (გვ. 111).

1760 წ. ივნისის 31. Письмо вдовы Бакара царевича Анны Грузинской кандлеру, с препровождением писем Ирақлия и Теймураза к ее сыновьям (გვ. 97).

ცნობები: 1). პორფირემ წერილი მოიტანა ერეკლე მეფისა ალექსანდრე ბატონიშვილის შესახებ.

2) 1756 წ. ანტონ კათალიკოსის კრებულის შემადგენლობის რუსეთში განგზავრებისა¹.

1762—1767 წ. წ. მოსკოვისა და პეტერბურგის უწყებებიდან ამოკრებილი ცნობები საქართველოს შესახებ უმთავრესად დამყარებულია საზღვარგარეთულ ცნობებზე.

მოსკოვის ცენტრალური სამხედრო საისტორიო არქივი (ცვია)

ირაკლი მეფისა და გარსევან ჭავჭავაძის წერილები იმერეთის და ქართლ-კახეთის მდგომარეობის შესახებ.

1784 წ. მაისის 8. (შეკვრა 111, აღწ. 194). ერეკლე მეფის წერილი გენერალ-პორუჩიკს (პოტიომკინს თუ ლეონტიევს) იმერეთის მეფის დავით გიორგის ძის გაჩეუების შესახებ (გვ. 188).

1784 წ. აგვისტოს 19. (შეკვრა 113, აღწ. 194) ერეკლე მეფის წერილი გენერალ-პორუჩიკ ლეონტიევისადმი. გზავნის კურიერს სოლოლაშვილის შვილებთან.

1785 აპრილის 25. (შეკვრა 121). ერეკლე მეფის წერილი პოტიომკინისადმი ენკებურგის გამარჯვებისა და იმერეთის ამბების შესახებ (გვ. 16/17).

1785 წ. ივლისის 25. (შეკვრა 113). ერეკლე მეფის წერილი (პოტიომკინს) ოსმალეთის მიერ სპარსეთისა და დაღისტანის წაქეზების შესახებ (გვ. 363).

1785 წ. ოქტომბ. 17. (შეკვ. 113, აღწ. 194). ერეკლე მეფის წერილი პოტიომკინს, ნება დართოს ქედხუდაშვილს იყიდოს ასტრახანში ყოველ წელიწადს 1500 ფ. რკინა (გვ. 354).

1786 წ. ივლისის 31. (შეკვ. 114, აღწ. 194) ერეკლე მეფის წერილი პოტიომკინს, არზრუმის ფაშის წერილისა და ერეკლე მეფის პასუხის შესახებ (გვ. 467).

1786 წ. აგვ. 6. (შეკ. 114, აღწ. 194). ერეკლე მეფის წერილი (პოტიომკინს) იმის შესახებ, რომ ხონთქარს ახალციხის ფაშისთვის 44 თუმანი ოქრო გამოუგზავნია აზერბაიჯანში და დაღისტანში დასარიგებლად (გვ. 472).

1785 წ. (შეკვრა 121), გარსევან ჭავჭავაძის წერილი „დაკლება საქართველოს მეზობლებისაგან, ოდეს საფარველსა ქვეშე რუსეთისას შევიდა“ (გვ. 2).

¹ ანტონ კათალიკოსის კრებულში შედიოდნენ: არქიმანდრიტი სტეფანე, ილუმენი მიხაილი, დეკანოზი (პროტოპოპი) ზაქარია, პროტოდიაკონი გაბრიელი, იეროდიაკონი იოანე, პოდიაკონი იოანე, არქიმანდრიტი პორფირი, მედავთიწე ტიმონი.

წერილები და მანათები საქართველოს საქვეყნის შესახებ

საქმე 1769. 1770. 1771.

ერეკლესა და სულეიმან ფაშას შორის დადებული უთარილო პირობა (გვ. 20).

1785 წ. მარტი 12. (შექ. 113, აღ. 194). სულეიმან ფაშის წერილი პოტიომკინისადმი.

დაბთელი წერილები თარგმანებით 1786 წლ.

1787 წ. სექტ. 22. ერეკლე მეფის წერილი თავად პოტიომკინს ოსმალეთთან პირობის დადების შესახებ (გვ. 5).

1784 წ. ივნისის 21. (შექვრა, 111, აღ. 194). საფიცრის წიგნი იმერეთის მეფის დავით გიორგის ძისა თავადებისადმი (გვ. 468).

1784 წ. (შექვრა 111, აღ. 194) საფიცრის წიგნი თავადებისა მეფე დავით გიორგისადმი (გვ. 469).

1786 წ. თებერვ. 19. (შექვრა. 111, აღ. 194). იმერეთის მეფის დავით გიორგის ძის წერილი (პოტიომკინს) წერეთლისა და წულუკიძის შესახებ (გვ. 150).

უთარილო. დავით გიორგის ძის წერილი, უზახენის (ვის?) პაპუნა წერეთლის წერილებს (გვ. 152).

საქმე № 299. Записка о сведениях, полученных 14/23 янв. 1796 г. от Константинопольского посла Кочубея (стр. 63—64).

საქმე № 288. 1795 г. февр. 28. Рапорт Гудовича об имеретинском царе Соломоне (стр. 61/62).

1794 г. нояб. 29. Перевод письма Соломона к Гудовичу (стр. 63—65).

После 1795 г. 2 окт. Рапорт Гудовича о приготовлениях Агамагомет-хана и о разорении им Тифлиса (стр. 67/74).

1785 г. связка 113 оп. 194 июнь—июль. Рапорт Бурнашева о раздорах между царем Давидом Георгиевичем и князьями Имеретии (стр. 253/259).

1785 г. мая 14. Перевод письма царевича Давида (Арчиловича) Бурнашеву.

1785 г. мая 14. Перевод письма Цулукидзе и Церетели ему же.

1785 г. мая 16. Перевод письма царя Давида (Георгиевича) ему же.

1785 г. мая 16. Перевод письма царя Давида ему же, с предложением писем Цулукидзе и Церетели.

1785 г. Перевод писем князей и дворян Имеретинских и Одишских—царю Ираклию.

- 1785 г. Перевод письма царя Давида Бурнашеву.
 1785 г. мая 6. Перевод письма князей Имеретии сардару Церетели.
 1785 г. Перевод ответа царевича Давида князьям Имеретии на письмо последних к Церетели.
 1785 г. авг. 19. Рапорт Бурнашева об имеретинских делах (стр. 385/7).
 1785 г. Перевод письма Елизбара Эристави и Заала Абашидзе Сулейман-паше.

ცვლი-ბ საქმე. 1704 № 29.

- 1704 г. дек. 14. Жалованная грамота Петра I царю Арчилу и его сыну Александру на Закуданский и Зальянский станы.

1704 г. дек. 14. Тоже на Лысково.

1704 г. дек. 14. Тоже на Белгородскую волость.

ცვლი-ბ საქმე № 46.

- 1735 г. Выписка о жалованьи и расходах Вахтаंगा и Бакара, отправляемых в Персию.

Связка 1, оп. 121 № 503

- 1762 г. янв. 30. Справка о просьбе подполковника Александра царевича о наборе 200 человек в (грузинский) вскадрон (зв. 6).

ცვლი-ბ საქმე. აღწ. 194 № 127—1763/69.

- 1763 г. апр. Доклад военной комиссии о реорганизации гусарских полков (зв. 186).

ცვლი-ბ საქმე. 1782 წ. აღწ. 121.

- 1782 г. янв. 27. Письмо армянского епископа Астраханского Иосифа об устройстве Нахичеванцев л. 73.

ცვლი-ბ საქმე. 1784 წ. მარტი, შეკვრა 111 აღწ. 194.

არღობის მოხსენება თხოვნა პოტომკინისადმი (зв. 157).

ხაბტორთ მუზეუმის არქივი

Письма Екатерины I № 148

- 1726 г. июня 15. Письмо Екатерины Вахтаंगу VI.
 1726 г. июля 28. Письмо Екатерины Русудане.
 1727 г. марта 3. Письмо Екатерины Русудане.
 1727 г. марта. Письмо А. Макарова Русудане.

მასკოვის ლომონოსოვის სახელობის უნივერსიტეტი

Список членов академии наук 1725—1907 г.г.; значатся: Баградзе, Тарханов, Теймураз царевич (стр. 254, 34, 94).

1796 г. Список воинскому Департаменту (Инвент. рук. оп. 238, стр. 20); значатся: Мириан царевич, Павел Цицианов, Дмитрий Цицианов и др.

Архив литературного музея в Москве

Письма кн. Цицианова 1804 г. (связка № 2086/12).

2 января—Шеринбеку Самухскому, Карасакальскому эфендию.

3 января—Мин. иностр. дел Воронцову, Мустафа-хану Шемахинскому, Ибрагим-хану Шушинскому.

9 января—Мамед Асан-хану Шекинскому.

2 февр. —Ахмед-хану Аварскому султану, Мехти Шамхалу Тарковскому.

4 февр.—Мустафа-хану Тальшинскому, Ибрагим-хану Шушинскому, Угурли-кули-ага.

7 февр.—Князю Кайхосро Церетели.

ზ ი ნ ა ს ი ს ი

წინასიტყვაობა	5
1762—1767 წლების მასალები	9—40
თეიმურაზ II-ის გარდაცვალება, მისი ამაღლის შემადგენ- ლობა, მისი ცხედრისა და ამაღლის გამოგზავნა; მისი დასაფლავ- ება ასტრახანში—9; თურქესტანიშვილი, სოჯაშვილი, კობახიძე, ბარათაშვილი, დათუნოვი, რომანოვი, ჯომარჯიძე—16; ჩებოტა- რევი, ანტონოვი, ტიმოთე მიტროპოლიტი—17; აბაზაძე, თუმა- ნიშვილი ოთარ, ნახაროვი გაბრიელ, სარაფანიკოვის აბრეშუ- მის ქარხანა—18; იესე ბატონიშვილის ქვრივი მარამი—19; ზა- ქარია გაბაშვილი—21; ალექსანდრე ბატონიშვილი ზაქარის-ძე —27; სვიმონ ბატონიშვილის ქვრივი ანნა, გუსართა პოლკის ქარ- თველთა ესკადრონი—39; ალექსანდრე ბატონიშვილი იესეს-ძე—40.	
მოსკოვის და პეტერბურგის უწყებანი 1762—1767 წლები	41
ცვია-ს მასალები 1784—1795 წლები	43—91
იმერეთის მეფეების დავით გიორგის-ძისა და დავით არ- ჩილის-ძის (სოლომონ II-ის) ბრძოლა, დავით გიორგის-ძისა და იმერეთის თავადების საფიცროს წიგნები—43; საქ. მეფეების და მთავრების ურთიერთობა—56; საქ. მეფეებისა და მთავრების მეზობელ ხალხებთან ურთიერთობა: სპარსეთთან, ოსმალეთთან, და აზერბაიჯანის ხანებთან—59; საქ. მეფეებისა და მთავრების ურთიერთობა რუსეთთან 1783 წლამდე და შემდეგ, აღმამამა- ხანის შემოსევა—72.	
ნარევი სხვადასხვა წლები	92—100
ფიცხელაური, დეკანოზი იაკოვლევი—92; ანდრონიკაშვი- ლი, დავითაშვილი, ნიკოლაძე, დოღენჯიშვილი, არჩილ მეფე და მისი შვილი ალექსანდრე, ქართველი ხალხის თხოვნა ბაქარ ბა- ტონიშვილის დაბრუნების შესახებ—93; ეკატერინე I-ის წერილები, ვახტანგ VI-ს და ბაქარ ბატონიშვილს, ბაქარ ბატონიშვილის თხოვნა საქართველოში დაბრუნების შესახებ—94; პაატა ბატო- ნიშვილი—95; ნუსხა სამხედრო დეპარტამენტში მოსამსახურე ქართველი გენერლების, შტაბ-ოფიცრების, ორდენის კავალერე- ბისა და ირეგულარული ჯარების უფროსების—97.	
დამატება I. საქართველოს შესახებ მოსკოვის გაჯეჟი დაცული 1762—1767 წლების საბუთების ნუსხა, გადმოღებული პირების აღნიშვნით	101—134
დამატება II. ნუსხა მოსკოვის არქივებში დაცული სხვადასხვა წლების საბუთებისა საქართველოს შესახებ, რომელთაგან გადმოღებუ- ლია პირებრი	135—139

ხელმოწ. დასაბეჭდად 23.1. 1941
ბეჭდ. ფორმათა რაოდენობა 83/4
საავეტ. ფორმათა რაოდენობა 83/4

ჟე 5668
შეკვეთის № 2260
ტირაჟი 1000

1-100

100
100
100